

İKTİSAT

Dergisi

Sayı 356 Nisan 1996 Fiyatı 150 000 TL

53'ncü Hükümet'in Ömrü 2001'i Bulur mu? **TÜRKEL MINİBAŞ**
Türkiye Dünya Maliye Tarihine Geçebilir **GÜLTEN KAZGAN**
Avrupada Yabancı Düşmanlığı ve Faşizm **GLYN FORD**
Kuşbakışı Yirminci Yüzyıl **ERIC HOBSBAWM**
Feminizm Öldü mü, Sağ mı? **ANDREA STUART**

Nereye Dünya Nereye Türkiye?

EVİNİZE KOMPLE ENERJİ KAYNAĞI AYGAZ MERKEZİ ENERJİ

Evlerine Aygaz Merkezi
erji sistemi bağlatanların
sayısı binleri aştı.

Aygaz Merkezi Enerji
evinizin ısıtma, banyo ve

mutfak ihtiyaçlarını tümüyle karşılıyor.

LPG (sıvılaştırılmış petrol gazı) dolu

Aygaz Merkezi Enerji tankı,

evinizin bahçesine monte

ediliyor, evinizin enerji
ihtiyaçlarının tümüne cevap
veriyor. Ekonomik, güvenli,
konforlu. İşletimi, bakımı
çok kolay. Çevreye zarar

vermiyor. Üstelik LPG tankları ve kesintisiz

LPG ikmali Aygaz garantisinde. Siz de evinize

Aygaz Merkezi Enerji'yi bağlatın,

enerjiniz tam olsun.

Aygaz

Büyükdere Cad. No: 145/1 Aygaz Han Zincirlikuyu 80300 İstanbul
Tel: 102121 274 30 00 Fax: 102121 288 39 63

Isıtma sektörü bir kez daha

birarada...

"Sıcak ve temiz"

bir yaşam düşleyenlere,

en yeni teknolojileri tanıtmak ve

ürünlerinin birbiriyle yarışan kalitesini

profesyonel ziyaretçilere sunmak

için sektör yeniden buluşuyor...

Kaçırmayın...

ISHA'96-II

9. Uluslararası

Tesisat

Isıtma ve

Doğalgaz Teknolojisi

Fuarı

22 - 26 Mayıs 1996

İstanbul Dünya Ticaret Merkezi

Yeni Fuar Binası

Yeşilköy

İKTİSAT

Dergisi

37 Avrupa'da Yabancı Düşmanlığı ve Faşizm

Fransa, Almanya ve Benelux ülkelerinin imzaladığı 1990 Schengen Anlaşması uyarınca, iç sınırlar gevşek tutulurken dış sınırlarda geçişler daha fazla kontrol altına alınmaktadır.

Glyn Ford

44 Kuşbakışı 20. Yüz Yıl

Geçmişin ya da daha çok kişinin çağdaş deneyimini önceki kuşakların deneyimine bağlayan toplumsal mekanizmaların yok olması geç yirminci yüzyılın en karakteristik ve ürkütücü fenomenlerinden biridir.

Eric Hobsbawm

6 53'ncü Hükümet'in Ömrü 2000'i Bulur mu?

53'ncü hükümet, ekonomik programında yeralan hedefleriyle başta dar ve sabit gelirli olmak üzere çalışan kesimlerden özveri talep etmektedir. Daha hızlı yoksullaşma ve işsizlik anlamına gelen bu özveri talebine muhalefette olan yığınların onaylaması ise zor gözükmetedir.

Türkel Minibaş

15 Ekonomik Kiriz Panoraması

Vergi geliri artış hızının üzerinde artan faiz yükü bütçe fazlasına olanak sağlamazken, yükselen faiz oranı üretici sermayenin finansal alan kaymasına neden oldu.

Prof. Dr. İzzettin Önder

21 Sosyal Devlet mi Küreselleşme mi?

İzzet Çetin

22 Emekçi Sınıftan Emekli ve Mutlu Müşterilere

Devlet politika ve ekonomi politikaları yoluyla, temel bölüşüm ilişkilerini ve bu zemin üzerinde ise tali bölüşüm ilişkilerini belirler.

Hakan Aslan

24 İMKB Küreselleşmeye Uyum Yolunda

TürkiyeSermayePiyasası'nın etkinliği artacak ve uluslararası finans piyasalarına entegrasyon süreci, kazanılan derinlik paralelinde hızlanacaktır.

Tuncay Artun

28 Modern İktisat Teorisi ve Piyasa

Tam rekabetçi piyasa dengesinin piyasa ideali) bile tam olarak etkin olmayabileceğini matematiksel olarak gösteren neoklasik genel denge teorisinin "sağda" veya "apolojetik" bir niteliği olduğunu söylemek artık mümkün görünmemektedir.

Gündüz Fındıkcıoğlu

30 Hoşgörü Diye Diye...

Hoşgörü her şeyden önce insan sevgisi ve insanaduyulan saygıdan kaynaklanır. Başkalarının "özel alanlarına" tecavüz etmedikleri sürece, herkeste sevilbilecek bir şeyler bulunabilir

Toktamış Ateş

32 Türkiye Dünya Maliye Tarihine Geçebilir

Ömrüm boyunca öğrencilerimle ilişkilerim çok sıcak oldu, ders vermekten çok keyif aldım. Anlaşılan insan yetiştirmeyi seviyorum, çiçek yetiştirmeyi seviyorum, dolayısıyla benim için yaptığım iş hep bana çok keyif veren iş oldu.

Gülten Kazgan

54 Feminizm Ölü mü, Sağ mı ?

Her şeye sahip olmayı istemekte yanlış bir şey yok, tek tehlikesi herşeye sahip olduğumuzu düşünme yanlışına düşmemiz.

Andrea Stuart

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.

Kurucuları: Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur **Sahibi:** İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Genel Başkan Alpay Biber **Genel Yayın Yönetmeni:** İştan Gündüz **Sorumlu Yazışları Müdürü:** Hikmet Akçiçek **Yayın Kurulu:** İştan Gündüz, Yasemin Öztürk, Nur Üstünay, Türkel Minibaş, Osman Zeki Çetinkaya, Tahir Mutlu, Atif Evren, Gündüz Fındıkcıoğlu, Müge Akat, Kaan Ökten **Yayın Kurulu Sekreteri:** Gülder Demir **Grafik Düzenleme:** İnci Batuk **Yönetim Yeri:** Cumhuriyet Cad.27/6 80090 Taksim-İstanbul **Tel:** 250 50 34-235 61 55 **Fax:** 235 73 43 **Baskı:** Melisa Matbaacılık

Uzunca bir aradan sonra İktisat Dergisi yeniden okuyucularına kavuşmanın mutluluğunu yaşıyor. Cemiyetimize ulaşan mektup, fax ve telefonlardan İktisat Dergisi'nin özleildiğini, bıraktığı boşluğun doldurulamadığını saptamak bizlere buruk bir mutluluk verdi. Tüm olumsuzluklara karşın abone alma taleplerinin sürmesi ise güvenimizi tazeledi.

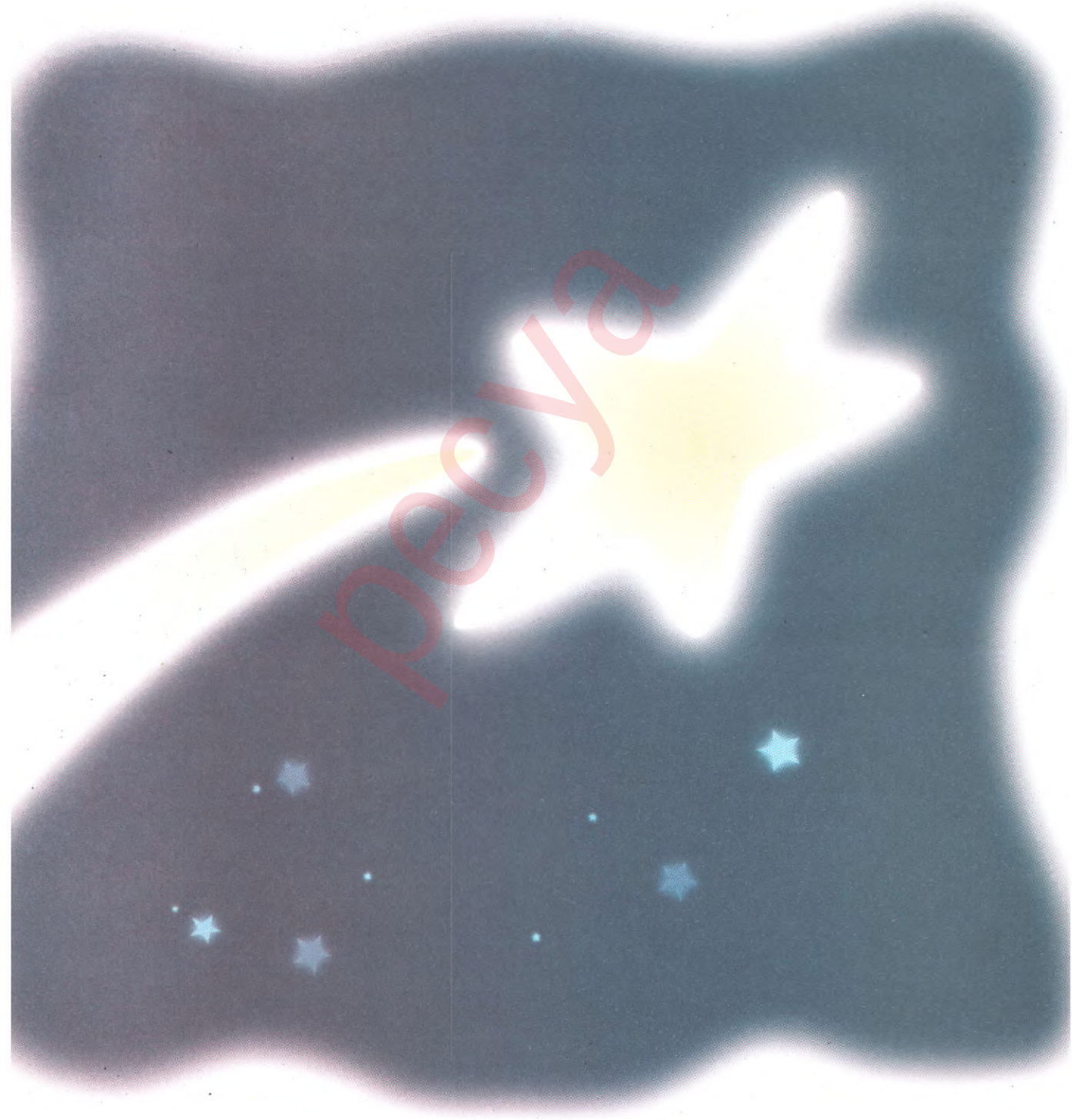
İktisat Dergisi'nin Türkiye'de yayımlanan kendi alanındaki tüm dergilerden bir temel farklılığı var. Bir kere bu dergi sadece ken-

İktisat'dan

di alanının değil belki de Türkiye'nin en uzun ömürlü dergilerinden biri. Yayın yaşamına tam 32 yıl önce başlamış ve birkaç kısa süreli kesintinin dışında aksamadan okuyucusuna ulaşmış. İlk sayılarından bu yana dergi koleksiyonlarına bir göz atıldığında Cumhuriyet Türkiye'sinin son döneminin ekonomik ve toplumsal gelişmesinin en güvenilir tanığı ile karşı karşıya olunduğu görülecektir. İktisat Dergisi'nin bir başka temel özelliği ise bu derginin bir yayın kuruluşunca ya da konuya ilgi duyan paralı bir kişi tarafından değil, İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti (İFMC) tarafından yayınlanmasıdır. Kuşkusuz bu onun içeriğini belirleyen en önemli özelliğidir. Dergi, Türkiye'nin tek "İktisat" fakültesinin bilimsel potansiyelini taşımakta ve bu potansiyeli ülkenin öbür sosyal bilimcileriyle birleştirerek güvenilir bir yayın kimliği edinmektedir. Bu yeni yayın döneminde İktisat Dergisi içeriğini son derece geniş tutacaktır. Bundan böyle okuyucularımız dergide ekonominin yanı sıra siyasal kültür, sosyoloji, İktisat tarihi, siyasi tarih, siyaset bilimi, sosyal siyaset gibi çeşitli konularda telif ya da çeviri yazılar bulacaklardır. Elinden geldiğince özgür, kısıtsız ve yansız, yani korkusuz, bir bilgilendirme işlevini üstlenmeyi amaçlayan İktisat Dergisi'nin bu amacını gerçekleştirebilmesinde olmazsa olmaz dayanağı kuşkusuz okuyucularıdır. Bu bağlamda dergimiz okuyucularının öneri, eleştiri ve yazılarıyla katkıda bulunma yükümlülüğü taşıdığı inancındadır. Sadece bilgilenererek ya da sadece bilgilendirerek ellerimizin altındaki aydınlık ve güzel günlere ulaşmak olanaksızdır. Aydınlık ve güzel günleri birlikte kurmak dileğiyle...

İŞİTAN GÜNDÜZ

3 yıllık Sümerbank'ta **ilk üç ay** ve

Bankacılıkta yeni boyutlar

LİKİT DEĞERLER ARTIŞI %156

MEVDUAT ARTIŞI %158

AKTİF GELİŞİMİ %122

KÂR 301 MİLYAR TL

***SERMAYE YETERLİLİĞİ %32**

63 yıllık Sümerbank,
1996'nın ilk üç ayındaki
performansıya
Türk bankacılığına yeni bir
boyut ve atılım kazandırdı.
Sümerbank'taki gelişme
artarak sürececek ve artık,
bankacılık sektöründe
Sümerbank'ın bankacılık
boyutları örnek alınacaktır.
Bize bu atılım ve
performansı sağlayan
halkımızın güven ve desteğine
teşekkürü borç biliyoruz...

SÜMERBANK A.Ş. ÖZET BİLANÇOSU

HESAPLAR	MİLYAR TL		ARTIŞ	
	31.12.1995	31.03.1996	MİKTARI	ORANI (%)
LİKİT DEĞERLER	9,180	23,511	14,331	156
NAKDİ KREDİLER	3,053	6,136	3,083	101
TAKİPTEKİ ALACAKLAR	0	0	0	0
MEVDUAT	11,708	30,152	18,444	158
ÖZKAYNAKLAR	3,249	3,796	547	17
KÂR	547	301	(ÜÇ AYLIK)	
AKTİF TOPLAMI	16,279	36,101	19,822	122

* Sermaye Yeterliliği: Bankacılık sektöründe özkaynakların güçlülüğünü belirleyen bu göstergenin %8 olması yeterli sayılırken Sümerbank'ta 31.03.1996 itibarıyla %32'dir.

SÜMERBANK

Kuşaktan kuşağa

53'ncü Hükümetin'in Ömrü 2000'i bulur mu?

Partilerin milyarlarla ifade edilen harcamaları, bombalamalar, fa-il-i meçhul cinayetlerle yüklü bilançosuyla bir seçim dönemi daha geride kaldı. İlk bakışta güçlü bir hükümet arayışıyla yapıldığı izlenimini veren 24 Aralık seçimleri, gerek öncesi gerekse sonrası itibarıyla geçmiş dönemlere göre farklı özellikler taşımaktadır.

Ekonomik ve siyasi ufkun iyice belirsizleştiği bir ortamda yapılan seçimler medyanın da desteğiyle kamuoyuna çağdaş bir Türkiye'ye "EVET" ya da "HAYIR" şeklinde yansıtılınca parti programları ve kadroları ikincil öneme sahip olmuş... Kitlelerin politik tercihleri de taraftarı oldukları siyasi partiler yerine laik-antilaik ikilemine göre şekillenmiştir. Böylelikle, hiçbir partinin tek başına iktidar olmasını sağlayacak oyu alamayacağı seçim öncesinden ortaya çıkmıştır.

Ne var ki, bu tür bir saptama ekonomik olanla siyasi olanlar arasındaki bağlantıların kaçırılması kadar, yapılan değerlendirmelerin de sadece geçmiş dönem hükümetlerinin icraatlarıyla sınırlı kalmasına neden olacaktır. Daha açık bir ifadeyle, ülkenin böyle keskin bir karar dönemine gelmesinin temelinde yatan nedenleri yeniden şekillenen uluslararası düzenden soyutlayıp sadece RP'nin ve ardındaki "islami cephe hareketinin" yükselişine ve de siyasi ve ekonomik mekanizmalarında yer alanların beceriksizliğine bağlamak mümkün değildir.

Kanımca, 24 Aralık 1995 seçimlerinin önemini algılayabilmek için uluslararası düzenin yeniden biçimlendiği yıllara uzanmakta... Ve Türkiye'nin bu yeni düzene eklemeli biçimine bakmakta yarar var. Böyle bir yaklaşım, hem seçim öncesinde toplumun siyasi tercihlerinin tek eksenli kılınmasının hem de seçim sonrasında ortaya çıkan kompozisyonun ardındaki nedenleri daha net analiz etmeyi sağlayacaktır.

Uluslararası krizden istikrar tedbirlerine...

Hatırlarsanız, 1973 sonuyla birlikte OPEC petrol fiyatlarını 4 katına çıkarıp, durgunluk başladığında Türkiye iç piyasada sübvansiyon yoluyla petrol fiyatlarını düşük tutmaya devam etmiş. Önünde seçim olan hükümet pahalı aldığı petrolü, elektriği ucuza satarak görece bir refah ortamı oluşturmayı hedeflemişti. İlk bakışta popülist nitelikli görünen

Oysa 53'ncü hükümet, ekonomik programında yer alan hedefleriyle başta dar ve sabit gelirli olmak üzere çalışan kesimlerden özveri talep etmektedir. Daha hızlı yoksullaşma ve işsizlik anlamına gelen bu özveri talebine muhalefette olan yığınların onaylaması ise zor gözükmektedir.

TÜRKEL MİNİBAŞ

bu kararın ardında ise dışa bağımlı bir ekonominin uluslararası krizin de etkisiyle kilitlenmesi üzerine yapılan '71 askeri darbesi vardı. Daha açık bir ifadeyle, KİT'lerden düşük fiyatla ara ve yardımcı mal sağlamanın yanı sıra darbeye toplu sözleşme ve grev hakkını kaybeden emek piyasasından da ucuz emek sağlama olanağına kavuşan özel sektör dünya fiyatlarının altında enerji kullanarak bir kez daha korunuyordu. Ne var ki, petrol zamlarının eş zamanlı olarak yansıtılmaması iç ekonomideki yapısal sorunların su yüzüne çıkmasını engelleyememiştir.

Öykünün gerisi malum. Bir yanda hızlı enflasyon, diğer yanda döviz darboğazından kaynaklanan üretim tıkanıklıkları... Bir türlü kurulamayan hükümetler, "Milliyetçi Cephe koalisyonları" derken... 1980'e gelindiğinde ekonomi ve siyaset birlikte kilitlenmiştir.

Ne var ki aynı süreçte bilim ve teknolojiye yaşanan hızlı değişimin etkisiyle uluslararası işbölümünün niteliği de değişmeye başlamıştı. Merkezdeki gelişmişlerle çevredeki az gelişmişlerin daha fazla birbirine yakınlaşmasına neden olan bu gelişme uluslararası ekonomik düzenin yeniden biçimleneceğinin de habercisiydi. Dolayısıyla, bugün "küreselleşme" olarak adlandırılan "yeni dünya düzeni"nin biçimleniş tarzı, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren belirginleşmiş: 80'lerde ise kesin şeklini almıştı.

İşte, tarihe "24 Ocak Kararları" olarak geçen ünlü ekonomik önlemler paketi bu koşullar altında gündeme gelmişti. Her ne kadar açılan paket önce şaşkınlıkla karşılanmış ve uygulama alanı bulabileceğine inanılmışsa da... Dokuz ay sonra gelen 12 Eylül darbesi insan olmaktan kaynaklanan hak ve özgürlüklerin birer lüks olduğunu öğretince ekonomik istikrar paketi için gerekli ortam da oluşuvermişti. 24.Ocak - 12.Eylül birlikteliğiyle, 1971'in 12 Mart darbesinin yetersizlikleri ortadan kalkıyor ve kapitalist dünyaya siyasi ve ekonomik düzlemde eklemelişinin rotası artık açık

ve net olarak belirleniyordu.

Ekonomiyi yeniden yapılandıracak bir dönüşüm modeli olarak sunulan "İstikrar Paketi"

- . fiyat artışlarını durdurmak,
- . piyasa ekonomisini harekete geçirmek,
- . döviz sorununu çözmek

olmak üzere üç temel ekonomik hedefe dayanmaktaydı. Ama önemli olan bu hedeflere ulaşmakta kullanılacak ekonomi politika araçlarının etkinliği idi.

İlk bakışta daha önceki istikrar paketlerinden pek de farklı görünmeyen 24 Ocak Kararları'nın önemi de zaten burdan kaynaklanmaktaydı. İç kaynakların yetersiz olduğu bir ülkede ihracat yoluyla döviz sorunu çözülemeyeceğinden tek çözüm yolu, iç tükümü kısıt ve ihracatı uyaran politikalarından geçmekteydi. Diğer bir deyişle serbest faiz ve esnek kur politikalarından... Ve de herhangi bir engelle karşılaşmadan uygulanabilecekleri piyasa ekonomisinden...

Aslında 24 Ocak kararları, stratejileri ve politika araçları açısından kendi içinde tutarlı bir modeldir. Tüketimi kısarak fiyat istikrarı sağlamak amacıyla uygulanan yüksek faize dayalı sıkı para politikaları ile sürekli devalüasyonlarla uyarılan ihracat - sınırsız yabancı sermaye - dış borç üçgeninden oluşan dışa dönük sanayileşme stratejileri bir bütün oluşturmuştur.

Ne vak ki, iç pazara göre örgütlenmiş üretim biçimi ve yapılarıyla; yani teknoloji, kalite, eleman gibi faktörleri düşünmeden dünya piyasasından pay almaya kalkışılması "yeniden yapılanma"nın çarpık biçimde gerçekleşmesine neden olacaktır. Bu çarpıklığın altında yatan temel neden ise Türkiye'nin ekonomik ve siyasi fotoğrafının birbirinden ayrı düşmesidir. Sistemlerin bir bütün olduğu, farklı bir ekonomik sistemin çok farklı bir siyasal sistemle birlikte uygulanamayacağı gibi ufak bir ayrıntı gözden kaçırılmış; siyasette dikta rejimi, ekonomide ise liberal model benimsenmiştir. Daha açık bir ifadeyle, bir yanda her türlü siyasal ve ekonomik örgütlenme yasağı, diğer yanda arz-talep yasaları doğrultusunda işleyen serbest piyasa ekonomisi.

Bilindiği gibi, 12 Eylül darbesiyle tüm demokratik kitle örgütleriyle birlikte sendikalar da kapatılmış; mal, hizmet ve para piyasalarında fiyatlar serbest rekabet koşullarına göre belirlenirken, emek piyasası bu rekabet ortamının dışında tutulmuştu. Böylelikle 24 Ocak Kararları'yla gündeme gelecek gelir dağılımı politikalarının yönü de kendiliğinden ortaya çıkmıştı.

Üretimde yeralan diğer girdilerin fiyatları yükselirken ücretlerin aynı kalması, ücretlilerin ulusal gelirden aldıkları payın karlar lehine azalması siyasal ve ekonomik güç odakları arasındaki ittifakın da yönünü belirlemekteydi. Bilindiği gibi, tercih edilen modelin yaşama geçirilmesinde kullanılan birer araç olan ekonomi politikalarının başarılı olup olmamaları desteği alınan çıkar gruplarının kimliğine olduğu kadar, bu grupların önceliklerine de bağlıdır.

Bu noktada dikta rejimiyle liberal ekonomi modeli teorik olarak birbirine ters görüne de modelin yaşama geçirilme-

sinde bilinçli bir tercih biçimidir. Zaten 1980'i Türkiye'nin miladi saymamız da bu tercih meselesinin ilk kez 24 Ocak - 12 Eylül birlikteliğinde açık ve net olarak ortaya konmasından kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de, 1979 ve 1980'deki eksi büyüme hızları bir yıl içinde artıya dönüşürken, % 90.3 oranında olan toptan eşya fiyatları endeksi de sıkı para politikalarının etkisiyle % 27'ye çekilmiştir. Ne var ki, '80 sonrasındaki görece büyüme atıl kapasite kullanımıyla sağlandığından devam edememiş; yatırımlar yerine tüketim harcamalarıyla uyarılan bir biçim almıştır. Bunda politik öncelikli kararların ekonomik önceliklerin önüne geçmesi ve de iç ve dış kaynaklı finansman yapıları arasındaki dengesizliklerin dikkate alınmaması etkili olmuştur.

SON 20 YILDA GSMH BÜYÜME HIZI

(1987 sabit fiyatlarıyla %)

1976	9.3
1977	3.0
1978	1.4
1979	-0.7
1980	-2.3
1981	5.3
1982	3.7
1983	4.6
1984	7.8
1985	4.5
1986	7.5
1987	9.3
1988	1.5
1989	1.6
1990	9.4
1991	0.4
1992	6.4
1993	8.1
1994	-6.1
1995	8.6

Aradan geçen 15 yıl sonunda gelinen noktaya baktığımızda 1970'li yılların benzeri bir tabloyla karşılaşıyoruz.

• 1979'da 1.877 dolar olan kişi başına gelir, krizin patladığı 1994'e kadar ancak % 17 artarak 2.200 dolara ulaşmıştır.

• Ekonomi tüketim harcamaları ve ithalatın katkısıyla % 8.6 oranında büyümüştür ama enflasyon da % 100'e dayanmıştır.

İthalattaki artış üretimde belli bir canlanmayı sağlarken dış ticaret açığını da 14.7 milyar S düzeyine yükseltmiş; dolaşısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı son bir yıl içinde % 77.8'den % 60.6'ya düşmüştür.

Bütçe açıkları ve iç borç yükü katrilyonlarla ifade edilmeye başlanmıştır.

1995 bilançomuzda Hazine

peçya

Garanti, 1995 yılında bilançosunun yüzde 45'ini kredilere ayırdı. Daha fazla devlet kâğıdına yatırım yapmak yerine, müşterisinin ihtiyaçlarını karşılamaya öncelik verdi. Giyim Sanayicileri Derneği'nin yaptığı araştırmaya göre, tekstil sektöründe ihracatı en çok finanse eden banka oldu. Turizmde, işletme sermayesine ihtiyacı olan firmaları finanse etti. Beyaz eşya, gıda, demir-çelik ve otomotivde ihracatçıları destekledi. Kısacası, her zamanki gibi bankacılıktan kazandığını, bankacılığa yatırdı. Siz de, her şeyden çok müşterisine önem veren bir bankanız olkun istemez miydiniz?

GARANTİ

yerine *tekstile* yer verdik.

31.12.1995 İTİBARIYLA GARANTİ BANKASI ÖZET BİLANÇOSU
Bilanço Ana Kalemleri (Karşılaştırmalı)
31.12.1995 - 31.12.1994 (Milyar TL)

AKTİF

KASA VE BANKALAR
MENKUL DEĞERLER
KREDİLER
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)
İSTİRAKLER VE
KURULUŞLAR (NET)
SABİT KIYMETLER (NET)

PASİF

MEVDUAT
KULLANILAN KREDİLER
ÖZKAYNAKLAR
KAR
Dış İşlemler Hacmi (Milyar \$)

	1995	1994
KASA VE BANKALAR	28.010,6	23.644,4
MENKUL DEĞERLER	23.056,0	10.645,2
KREDİLER	71.957,2	31.446,1
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)	4.646,9	2.925,1
İSTİRAKLER VE KURULUŞLAR (NET)	9.745,2	4.206,0
SABİT KIYMETLER (NET)	85.445,6	50.491,2
MEVDUAT	38.908,2	15.909,1
KULLANILAN KREDİLER	14.079,7	6.607,3
ÖZKAYNAKLAR	9.029,6	4.405,1
KAR	11,4	8,3

Özet Kar-Zarar (Karşılaştırmalı)
31.12.1995 - 31.12.1994 (Milyar TL)

	1995	1994
FAİZ GELİRLERİ	29.635,8	18.529,2
FAİZ GİDERLERİ	- 8.902,2	- 5.527,2
NET FAİZ GELİRİ	20.733,6	13.002,0
FAİZ DIŞI GELİRLER	4.305,7	2.565,0
FAİZ DIŞI GİDERLER	- 14.549,5	- 9.241,9
KARŞILIKLAR	- 698,4	- 659,3
DÖNEM KÂRI	9.791,4	5.665,8
VERGİ KARŞILIĞI	- 761,8	- 1.260,7
DÖNEM NET KÂRI	9.029,6	4.405,1

Takvimler 24 Aralığı gösterirken...

Her ne kadar 1990'daki siyasi gelişmeler Dünya'nın yeni bir döneme girdiği izlenimini veriyorduysa da 1990 ve onu takip eden yıllar beklentilerin tersine dünya genelinde ekonomik gelişmenin yavaşladığı yıllar oldu.

Siyasi alanda yaşananlar bir taraftan konut, beslenme, istihdam, dış yardım ve dış borç sorunlarıyla ekonomiye yansırken; diğer taraftan yeni pazar olanaklarını da gündeme getiriyordu. 41 yıllık aradan sonra iki Almanya'nın birleşmesi Avrupa Birliği'ni tehlikeye sokarken her zaman istikrarlı para özelliğini taşıyan Mark'ın dünya piyasalarındaki önemi de giderek artıyordu. Buna karşılık, gelişmiş ülkelerde üretim ve verimliliğin artış hızının düşmesi, toplam üretimin gerilemesine ve bu gerilemeye ek olarak yatırımların düşmesiyle dünya ticaret hacmi gerilemişti.

Sonuçta, dünya genelinde yaşanan ekonomik durgunlukla birlikte uluslararası arenada "belirsizlik ortamı" hakim olmaya başlamış. Bu durum, Türkiye gibi bir önceki on yıla göre sanayileşmiş ülke ekonomileriyle daha hızlı bütünleşme sürecine giren azgelişmişleri derinden etkilemiştir. Zira, ekonomik durgunluğun etkisiyle tasarruf oranlarının düşmeye başlaması, hem gelişmiş ülke ekonomilerinden az gelişmişlere doğru olan kaynak aktarımını kısımlarını gündeme getirmiş; hem de dünya ticaret ve sermaye piyasalarından aldıkları payın azalmasına neden olmuştur.

Türkiye ise, 1973 krizinde olduğu gibi 90'ların başındaki uluslararası krizden de gecikmeli olarak etkilendi. 1994 enflasyon, iç kaynak yetersizliği, dış borç gibi temel ekonomik sorunların yoğunlaştığı bir yıldır.

Aslında, 1994'ün gelişi dört sene öncesinden belliydi. Zira yüksek enflasyon, aşırı iç ve dış borçlanma, işsizlik gibi gelenekselleşmiş sorunlarının yanı sıra üretim potansiyelinin üstünde yüksek oranlı emisyon artışları 1990'a ağır bir enflasyon yüküyle girilmesine neden olmuştu. Her ne kadar bütçe gelirlerini arttırmayı amaçlayan makro ekonomi politikaları doğrultusunda

- kamu harcamaları kısılarak
- tarım destekleme fiyatlarıyla ücret ve maaş artışları sınırlı tutularak bütçenin gider hanesi küçültülmeye çalışılmış.
- özelleştirme ve vergi paketleriyle de bütçe gelirlerinin artırılması hedeflenmişse de mali politikalarındaki belirsizlik maliye politikalarının uygulanabilirliğini ortadan kaldırmıştı.

Oysa dünya, 70'li yılların başında girdiği uzun dönemli gerileme döneminden yavaş da olsa kurtulmaya başlamıştı. Gerçekten de 1991'de % 1.3 olan dünya üretimindeki artış 1993'te % 2.5'a, 1994'te % 3.7'ye yükselmisti.

Her ne kadar Bosna-Hersek, Çeçen Cumhuriyeti kanlı çatışmalara sahne oluyor AGİK Zirvesi'nde Kafkas Pazarlığı yapılyorduysa da Doğu Bloku ülke ekonomilerinden gelen olumlu sinyallerin de etkisiyle Avrupa ülkeleri durgunluğu aşma yolundaydı. Asya-Pasifik ülkelerinde büyüme hızı dünya ortalamasının üstüne çıkarken, Brezilya dışındaki Latin Amerika ülkelerinde enflasyon tek haneli rakamlarla

ifade edilmekteydi.

Gecikmeli olarak gelen kriz etkisini ilk olarak finans kesiminde göstermeye başlamış, kısa zamanda reel sektörleri de kapsayınca büyük oranlı üretim düşüşleriyle karşılaşmıştı. 1994'te enflasyon, iç kaynak yetersizliği dış borç musluklarının tamamen kapanması yüksek faize dayalı iç borçlanmayı cazip hale getirirken ekonomi üzerindeki iç borç yükünün daha da artmasına neden olmuştu.

İÇ BORÇ STOKU (trilyon TL)

	Tahvil	Bono	Avans	Kur farkı	Toplam
1990	18.8	5.5	2.9	30.0	57.2
1991	24.7	18.3	13.6	37.1	93.6
1992	86.4	42.2	31.0	34.6	194.2
1993	190.5	64.5	70.4	31.9	357.3
1994	239.4	304.2	122.3	133.4	799.3
1995/I	292.9	531.1	121.5	2.4	948.0
1995/II	419.4	579.5	105.8	2.4	1107.1
1995/III	522.1	547.8	120.4	0	1190.3
1995/IV	tahmini 1.360*				

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

DIŞ BORÇLAR (Milyar Dolar)

1989	41.751
1990	49.035
1991	50.489
1992	55.592
1993	67.356
1994	65.601
1995	geçici 73.779*

Kaynak: Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı

İç borçlanma yoluyla kaynak yaratmanın sadece paranın değil tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarını arttıracığı, sonuçta büyümenin sınırına gelineceği bilinmekle beraber... Yerel seçimlerin gündemde olması nedeniyle sorunlara radikal çözümler yerine gündelik politikalarla çözüm aranacaktı.

1983'ten beri seçim ekonomisiyle yaşanan Türkiye'de her seçim döneminde olduğu gibi 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde de bir taraftan kamuoyu üzerinde etkili olacak harcamalar hızlandırılmış, diğer taraftan da bu harcamaların finanse edilebilmesi amacıyla emisyon hacmi şişirilmiştir.

SEÇİM YILLARI

EMİSYON HACMI

1983 milletvekili genel seçimi	562.3 milyar lira
1984 erken genel yerel seçim	800.0 milyar lira
1986 ara seçim	1 trilyon 907.7 milyar lira
1987 referandum ve erken seçim	2 trilyon 955.3 milyar lira
1988 28 temmuz seçimi	4 trilyon 492.5 milyar lira
1991 20 ekim genel seçimi	
1994 27 mart yerel seçimi	68 trilyon 025.8 milyar lira
1995 24 aralık erken genel seçimi	222 trilyon 491.5 milyar lira

Kaynak yetersizliğinin olduğu bir ülkede neredeyse her yıl

kendini katlayan emisyon artışına başvurulması, uzun dönemli makro hedeflerin gerçekleşmesini olanaksızlaştıran kesimler arasında da büyük refah farklılaşmalarına neden olmuştur. Ne var ki, 94 yerel seçimlerinden 9-10 ay önce "Türkiye'nin sorunlarını bilen, ama halkla birlikte çözüm üretmek isteyen bir çizgideyim... Sağlam kaynaklar bulmak zorundayız..." diyen taze başbakan kendini yerel seçimlere endeksleyince kalıcı çözüm yollarından giderek uzaklaşacaktır. Her ne kadar çözüm

- ihracat/ulusal gelir oranını artırıcı bir üretim yapısı,
- ekonominin gereksinim duyduğu ithalatın yapılmasına olanak sağlayan döviz dengeleri,
- kamu harcamalarında sınırlamaya gidilmesi,
- ithalatın yapısının tüketim mallarından yatırım mallarına kaydırılması,

rantların vergilendirilmesi,

- kapsamlı bir vergi reformundan

geçmekteyse de... Hükümet iç talebi kısmanın tüketimi kısıtmaya yetmeyeceğini unutacak, bilinçsiz özelleştirmeyle sadece dış borçların faizini ödeyebilecek, satacak bir şeyi kalmayınca da Duyun'a gitme dışında bir alternatifi kalmayacaktır.

1995 ise 1994'ün bedelinin ödendiği bir yıl oldu. Çünkü 94'teki ekonomik kriz ve beraberinde gelen 5 Nisan Kararları'yla ekonomi zaten küçülmeye başlamış ve yatırımlar tamamen durmuştu.

5 Nisan Kararları'yla tasarruf kanallarının genişletilmesi, harcamaların kısılması böylelikle enflasyonun aşağı çekilmesi hedeflenmişti ama... Özel sektör yatırımlarının yüksek faiz nedeniyle repo gibi faaliyet dışı alanları daha cazip bulması işletmelerin üretime yönelik yatırımlar yerine spekülatif alanlara kaymasına neden olmuştur. Öte yandan, düşük kur politikalarının etkisiyle TL'nin aşırı değerlenmesi ithalatı genişletmiştir. Özellikle uluslararası piyasalarda hammadde fiyatlarının yükselmesi ve bu yükselişin devam edeceği endişesi hammadde ithalatına olan talebin genişlemesinde etkili olmuştur.

Yüksek faize dayalı iç borç politikaları kısa vadeli sermaye girişini hızlandırırken devlete borç vermek bankalar için de en kârlı yatırım alanı haline gelmiştir. Ne var ki yüksek faiz, borçlanma vadesinin de kısılması anlamına geldiğinden hükümet bir yıl gibi kısa zamanda tıkanacak; ekonomik istikrarsızlığa dönüştürerek erken seçime giden yolu açan temel nedenlerinden biri olacaktır.

52'nci hükümeti seçime götüren ekonomik tabloya genel hatlarıyla bakıldığında sanayide üretim ve kapasite kullanım oranı artmakla birlikte...

- iç talep ve ithalattaki artışın etkisiyle yaz aylarında dahi enflasyonun yükseldiği,
 - rezerv paranın genişlediği,
 - cari işlemler açığının büyüdüğü,
 - iç borç yükünün yoğunlaştığı,
 - bütçe açığının katrilyon sınırını zorladığı
- görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, ekonomi yeniden 94

krizi öncesine benzer bir görünüm sergilemeye başlamıştır. Her ne kadar bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak, "ekonomiyi düzlüğe çıkarmak" için 6 Eylül Kararları olarak bilinen ekonomik önlemler uygulamaya konulmak istenmişse de 15 gün sonra ortaya çıkan hükümet krizi bozulan makro dengelerin düzeltilmesine olanak tanımamıştır.

53'ncü hükümet enflasyon, işsizlik, yoğun iç ve dış borç ana para ve faiz ödemeleri gibi temel sorunlarla... Daha da önemlisi Türkiye siyasetinde ilk kez denenen "münavebeli başbakanlık" pazarlığıyla hükümet olmuştur. Kısa dönemde atlatılmış gibi gözükken siyasi istikrarsızlığın orta dönemde yeniden gündeme geleceği izleniminin doğmuş olması geleceğe dair öngöründe bulunmayı zorlaştırmaktadır. 53'ncü hükümet

Üretimde tıkanıklığın devam ettiği

Dış borç anapara ve faiz tutarının 73 milyar doları geçtiği... İç borçların katrilyonlarla ifade edildi...

Toplam banka mevduatlarının % 48.7'sinin repoyla toplanan fonlardan oluştuğu

Dış ticaret açığının 14.7 milyar dolara dayandığı...

Yüksek faizle borçlanmanın önünün tıkandığı...

Ve de 8.5 milyon insanın işsiz, bir o kadarının da aç olduğu...

Bir ülkenin yönetimine talip olmuştur.

Dahası bu ülke, kişi başına düşen 2.685 dolarla OECD ülkeleri arasında sonuncu... Ülkedeki toplam varlıklardan kişi başına düşen 34.000 dolar ile de dünyada 96'ncı sıradadır. Yani, Türkiye'nin yönetimine talip olup hükümet olanlar yoksul bir ülkenin beklentilerine cevap vermek zorundadırlar.

Oysa 53'ncü hükümet, ekonomik programında yeralan hedefleriyle başta dar ve sabit gelirli olmak üzere çalışan kesimlerden özveri talep etmektedir. Daha hızlı yoksullaşma ve işsizlik anlamına gelen bu özveri talebine muhalefette olan yığınların onaylaması ise zor gözükmektedir.

Ana hatlarıyla enflasyonun düşürülmesi, kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması, vergi reformu ve özelleştirme gibi hedeflerin gerçekleşmesine dolayısıyla 53'ncü hükümetin ömrüne gelince...

Enflasyonu aşağı çekmek için sıkı, finansman güçlüğüne azaltmak için sıcak para politikaları, serbest piyasanın aksaksız işleyebilmesi için gerekli yaptırımlar ve eğitimden sosyal güvenliğe kadar tavizsiz özelleştirmeye bağlıdır. Enflasyonun kontrol altına alınması ancak sıkı para politikalarına dayalı ciddi bir tasarruf önlemleri politikasını dayatmaktadır. Bu da muhalefetin tepkisi bir yana ekonominin durması anlamına gelmektedir ki... 24 Ocak Kararları'nda olduğu gibi sıkı para politikaları çok önlemlerle enflasyonu aşağı çekse bile kısa bir süre sonra tekrar yükseliş trendine girdiği denenerek öğrenilmiştir. Dolayısıyla, enflasyonun ancak uzun dönemde kontrol altına alınabileceği konusunda gerçekçi olmakta yarar vardır.

Diğer abartılı bir hedef de kamu gelirleri içinde vergilerin payının artırılması meselesi. Her ne kadar kayıt dışı eko-

UZEL MAKİNA SANAYİ A.Ş.

Topçular, Kışla Cd. No:5 Rami 34147 İstanbul-Türkiye Phone: (1) 567 08 41 (15 Lines), Fax: (1) 576 45 95 Telex: 23416 uzal tr

TARIM TRAKTÖRLERİ

- Massey Ferguson 240S
- Massey Ferguson 255T
- Massey Ferguson 265S
- Massey Ferguson 285S
- Massey Ferguson 398

JANTLAR

- Otomobil Jantları
- Ticari Araç Jantları
- Tubeless Jantlar
- Traktör Jantları

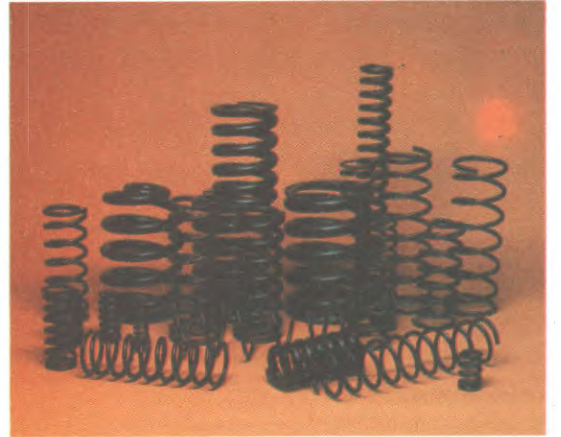

YAPRAK YAYLAR

- Pick-up yaprak yayları
- Otobüs yaprak yayları
- Kamyon, treyler yaprak yayları
- Lokomotif yaprak yayları

HELEZON YAYLAR

- Otomobil helezon yayları
- Minibüs, otobüs helezon yayları
- Pick-up helezon yayları
- Lokomotif, vagon helezon yayları

"ÖNCE KALİTE" TEMEL PRENSİBİMİZDİR.

nominin vergi kapsamına alınması, denetimlerin arttırılması yani adil bir vergi politikasının izlenmesi tüm hükümetlerin hedefiye de uygulanması zannedildiği kadar kolay değildir. Bir kere vergilendirme ile vergilerin toplanması arasında bir zaman aralığı vardır. Diğer bir deyişle, vergiyi koymak eşanlı olarak vergi gelirlerinin artması anlamına gelmemektedir.

Dahası, sabit gelirli kesimin önemli bir bölümü gelirlerini zorunlu gereksinimlerini karşılamak için kullandığından vergilendirme ve istikrazlar için kaynak ve matrah bulama sorunu vardır. Yüksek gelir gruplarının vergilendirilmesi ise bu kesimin gönüllü tasarrufları üzerinde azaltıcı etki yapacaktır ki... Ekonominin kriz koşullarına rağmen ayakta kalabilmesini kayıt dışı ekonomiye bağlayanlar da kendileridir.

Borçlanmaya gelince... Son yıllarda üretime yönelik yatırımlar yerine devlete borç vermenin cazip hale gelmesi iç borçlanmanın uzun vadeye çekilmesinin önündeki temel engellerden biri. Dolayısıyla, yeni hükümetin iç borçlanmadan vazgeçmesi olumlu bir hedef olmakla birlikte mevcut koşullar altında uygulanabilirliği bulunmamaktadır.

2001 yılına kadar ülkeyi yönetmek üzere iktidara talip olan ANAYOL hükümetinin ömrü buna vefa eder mi bilemeyiz. Ama, gerek ANAP gerekse DYP'nin kurmaylarının niteliğine ve geçmiş görevlerindeki başarılarına (!) baktığımızda hükümet programında yer alan hedeflerin uygulamaya konulmasının çok da zor olmayacağı görülmektedir.

15 yıl önce, yeni dünya düzenine 24 Ocak-12 Eylül birliğinde gerçekleştirilen çarpık eklemelenmenin bu kez doğru-dürüst yapılması gerekmektedir. Sermayenin uluslararası alanda hareket serbestiyesi kazanarak uluslararası rekabet yapısına ulaştığı bu sürece özelleştirme, gümrük birliği ve istikrar paketleriyle eklemelenilmeye çalışılması geniş halk kitlelerinin yüksek enflasyon, işsizlik ve daha az gelirle biraz daha özveride bulunmasını gerektirecektir. Bu da ekonomik ve siyasi güç odaklarının ittifakıyla mümkündür. Kanımca 24 Aralık 1995 seçimlerinin topluma çağdaş, laik Türkiye'ye evet veya hayır diye yansıtılmasını... Ve de seçim sonuçlarını bu açıdan değerlendirmekte yarar vardır. Ne var ki böyle bir değerlendirme Türkiye'nin demokrasi, çağdaşlık, laiklik gibi kavramların birlikteliğinin hâlâ algılanamamış olduğunu göstermektedir.

Nasıl Bir 1996... İktisat Dergisi, İktisat Fakülteli Mil- letvekillere aşağıdaki soruları yöneltmiştir.

Soru : Türkiye'de 1996 yılının en acil ekonomik sorununu ne olarak görüyorsunuz?

Soru : Bu soruların çözümü için düşünceleriniz nelerdir?

Kamu İç Dengesi Ve Kayıt Dışı Ekonomi

BİLTEKİN ÖZDEMİR

ANAP SAMSUN MİLLETVEKİLİ

MALİYE VE GÜMRÜK ESKİ MÜŞEŞARİ

1. Temel makroekonomik dengeleri iki grupta düşünmek uygun olur. Bunlar dan bir bölümü ana göstergelerdir. Bunlara reel göstergeler de diyebiliriz. Çünkü bunlar diğer göstergelerin sebebi, onların yaratıcısıdır. Eğer bu reel göstergeler bozursa, olumsuzsa, diğerlerinin düzgün olması mümkün değildir. Eğer düzgün gözüküyorlarsa, ya geçici bir durum vardır, yanıltıcıdır; ya da siyasi mülahazalar gibi nedenlerle şeklen gerçek gizlenmeye çalışılmıştır. Ne var ki, gerçeği şeklen gizleseniz bile, ekonomiden gizleyemezsiniz.

2. Reel ekonomik göstergelerin en başında kamunun iç dengesini gösteren kamu açığı, yani kamu borçlanma gereği (PSBR) gelir. Burada kamu açığı Konsolide Bütçe, KİT'ler, Mahalli İdareler, Döner Sermayeler (Sosyal

Güvenlik Kuruluşları dahil) ve Fon'ların oluşturduğu bütünü ifade etmektedir. Bu bütünün içinde Konsolide Bütçe (genel ve katma bütçeli idareler) en büyük payı ve birinci sırayı, KİT'ler ise ikinci sırayı alır. Diğer taraftan, son dönemde sosyal güvenlik kuruluşlarının kamu açığına olan olumsuz etkileri de izlenen politikalar sonucu hızla artmıştır ve artış devam etmektedir.

3. Uygulamalar da doğrulamıştır ki, kamu borçlanma gereğinin kamu yatırımlarını aşan düzeylere çıktığı dönemlerde, diğer bütün ekonomik göstergeler yapısal bozulmalara uğramış, gelişme trendleri olumsuzla yönelmiştir. Bugünkü ağır olumsuz tablonun temel nedeninin de 1990 yılında başlayıp, Körfez krizinin etkisiyle 1991 yılında kontrol edilememiş bulunan ve o tarihten sonra izlenen yanlış gelir, harcama ve borçlanma politikaları yüzünden 1992, 1993, 1994 ve 1995 yıllarında Cumhuriyet döneminin en yüksek düzeylerine yükselerek kamu yatırımlarının neredeyse iki katına ulaşan kamu borçlanma ihtiyacı olduğu bilinmektedir. 1994 yılında alınan ve 5 Nisan kararları olarak bilinen önlemler paketini de yatırımları ve ihracatı artırarak, ekonomiyi büyütecek, kamu açığını yapısal olarak iyileştirip, gelir dağılımını düzeltecek özelliklerden yoksun, çok kısa vadeli, geçici ve arızî etkiler gösterecek yetersiz düzenleme-

ler olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Uygulama sonuçlarının da bu yargıyı doğruladığı ne yazı ki ortadadır.

4. Şu halde, ekonominin bütünüyle kayda geçirilerek, Devletin finansman sistem ve yapısını esasından etkileyecek, kamu yatırımlarının tercihan yarısı düzeyinde uzun vadeli borçlanmayı öngören, üretimi, yatırımı ve ihracatı özendirilen, bölgesel dengesizlikleri, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermeyi ve alt gelir gruplarını kollayan bir "Gelir-Gider-Borçlanma" stratejisinin benimsenmesi ve bu politikanın gerekli kıldığı önlemlerin siyasi kaygı ve gelecek endişesi gümeden istikrarlı bir biçimde ısrarla sürdürülmesi gerekmektedir. Ancak halktan bu yaklaşımlarla güven tazeleyerek yetki almış bir yönetimin başarabileceği bu tercihi yapacak siyasi anlayışın da seçmen tarafından zamanı geldiğinde ödüllendirileceğine yürekten inanılmaktadır.

5. Bu amaç nasıl sağlanabilir?

Bu amacın elde edilebilmesi güç değildir. Bunun için güçlü bir siyasi yönetim ve bu yönetimin hepsi de birbirleri ile uyumlu ve eşzamanlı GELİR (Vergi); HARCAMA (Bütçe); BORÇLANMA-PARA-FİNANS (Hazine) politikaları ile YATIRIM-İHRACAT ve TEŞVİK politikaları belirlemesi ve bu politikaları uygulama kararlılığı göstermesi yeterlidir.

Özetle denilebilir ki; MALİYE POLİTİKALARI ile YATIRIM ve İHRACAT politikalarına yeni bir yaklaşım gereği vardır.

6. Ülkemizde 1986 yılında dolaylı vergiler alanında (KDV) yürürlüğe konulan köklü, çağdaş yaklaşım ve düzenlemelerle dış ticaretten alınan diğer vergiler konusunda özellikle gümrük birliğine katılma gayretine paralel olarak sürdürülen çalışmaların yanında, sistemin dolaysız vergilere ilişkin cephesinde gösterilen çabalar ve düzenlemeler çok yetersiz kalmıştır.

Son 4 yıldır yapılan düzenlemelerde, önce vergi affı ile işe başlanmış, "kapsamlı, kayıt dışı unsurları da kavrayan iyi hazırlanmış bir yaklaşım" yerine, hazırlıksız, hedefsiz, kısa dönemli, verginin bilimsel ve anayasal tanımlarına uygun düşmeyen, bir kısmı arızı nitelikte düzenlemelerle yetinilerek, toplumun vergi düzenlemelerinden çözümler uman beklentileri düş kırıklığına dönüştürülmüştür.

Şu durum karşısında, ülkemizin son 15 yıldır hızla değişen ekonomik yapısına ve çok uluslu girişimci ve sermayenin dünya ekonomisindeki akımlara cevap verecek bir dolaysız vergi düzenlemesine her zamankinden fazla ihtiyaç bulunmaktadır.

Bunlara ek olarak:

Halkımızın kamunun harcama kalıbı ile bunun finansmanı biçimine ilgisi artmıştır.

Halk daha bilimsel, geçeceği yansıtan bir vergileme beklemektedir.

Anayasanın 73.cü maddesiyle emredilen "mali güce" göre vergi alma ve vergi yükünün "adil ve dengeli" bölüşülmesi gereği toplumun çok büyük bir kesiminin beklentisi ve adeta umudu haline gelmiştir.

Sadece, değerli ve kârlı kamu varlık ve girişimlerinin özelleştirme ve satış yöntemleri ile paraya çevrilmesine bel bağlanması da hiç kimsenin kabul edeceği bir çıkış elbette değildir.

7. Yeni yaklaşımda ana hedef evvelce değinildiği gibi bugün için kısmen veya tamamen vergi dışı kalmış, vergisinden kaçınılmış veya vergisi kaçırılmış, başka bir ifade ile kayıt dışı kalmış "mali gücün" vergilendirilmesidir.

Devlet Hazinesi'ne girmiş kaynakların kasıtlı olarak kuralara ve yasalara aykırı bir biçimde alınması kaçırılması veya çalınması nasıl ki toplum ve hukuk düzeninde yüz kızartıcı bir suç kabul edilerek ağır cezalara çarptırılıyorsa, Devlet Hazinesine girmesi gereken kaynakların (özellikle vergilerin) kasıtlı olarak kaçırılması da aynı şekilde işlem görecektir bir hukuki düzenlemeye kavuşturulmalıdır. Ancak, burada vatandaşın kanunlarla korunan hak ve saygınlığına zarar verilmemesi üzerinde büyük duyarlılık gösterilmesi gereği de asla ihmal edilmemelidir.

8. 1995 Yılı Programında kamu kesiminin genel dengesi ile ilgili olarak aşağıdaki büyüklükleri görüyoruz:

	Trilyon TL	GSMH'ya Oranı %
1. Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)	5.993	
2. Toplam Kamu Gelirleri	1.216	20,3
(1) Vergiler	1.093	18,2
(2) Vergi-dışı normal gelirler	92	1,5
(3) Faktör Gelirleri	104	1,7
(4) Sosyal Gelirler	72	1,2
3. Toplam Kamu Harcamaları	1.520	25,4
(1) Cari Harcamalar	645	10,8
(2) Yatırım Harcamaları	323	5,4
(3) Transfer Harcamaları	516	8,6
(4) Stok Değişim Fonu	36	0,6
Kamu Borçlanma Gereği (3-2)	304	5,1

9. Kamu borçlanma gereğinin gerçekte 304 trilyon lira (% 5,1) değil, hesaplarımıza göre (özelleştirmeden beklenen gelir sağlanmazsa, 550 trilyon lira olarak ve 1995 yılı GSMH büyüklüğünün 7 katrilyon lira dolaylarında gerçekleşeceğini dikkate alarak aşağıdaki sonuçlara ulaşıyoruz.

(1) Ülkemizde kayıt dışı ekonominin en az %25'ler dolayında olduğuna hiç kimsenin kuşkuşu bulunmamaktadır. O yüzden denilebilir ki 1995 yılı GSMH'sı kayıtlarda ve istatistiklerde en az 2 katrilyon lira eksik yer alacaktır.

(2) Bu rakam dikkate alındığında, toplam vergi gelirleri hedefinin GSMH'ya oranı gerçekte % 18,2 değil, % 14-15 dolaylarındadır. O halde kayıt dışı, daha doğrusu vergi dışı kalan 2 katrilyonun % 18'inin vergi geliri olarak tahsili halinde, mevcut vergi yükünü artırmadan, en az 350 trilyon lira ek kaynak sağlanabilecektir.

(3) Söz konusu 350 trilyon lira ek kaynağın gelir etkisi, faiz ödemelerinde takriben 200 trilyon lira azalma sağlanacağından, 600 trilyon lira dolayında olacaktır.

(4) Bu şekildeki sağlıklı finansman modelinin getireceği istikrar içinde, adil ve dengeli ekonomik büyüme halkın ülkesine, siyasetçiye ve iktidara güvenini süratle tazeleyip, pekiştirerek; güçlü ve geleceğinden çok daha emin bir Türk toplumunun kısa zamanda oluşumuna yol açacaktır.

(5) O halde bu sonuca ulaşılması için ne gerekiyorsa onun behemahal yürürlüğe ve uygulamaya konulması gerek-

mektedir. Çünkü toplumun yararı, halkın ve ülkenin ihtiyacı bunu zorunlu kılmakır. Bunlar sağlanamazsa, serbest, piyasa ekonomisi karşıtı görüşler ile bilimsel olmayan diğer yaklaşımlar sebepsiz yere güç kazanırlar; ekonomik büyüme sürdürülemez, işsizlik azaltılamaz. Hattâ halkın demokratik rejime ve siyasi partilere inancı ve güveni azalır.

“Gelir dağılımını düzenleyen ve çarpıklıkları bir ölçüde de olsa ortadan kaldıracak önlemlerin geliştirilmesi.”

ANAP DEVLET BAKANİ DR. İMREN AYKUT

Cevap : Belirtmek gerekirse; 1996 yılının acil ve çözümlenmesi gereken ekonomik sorunlarını şöyle sıralamak mümkündür:

- a) Enflasyonla mücadele ve bunun ekonominin genel dengesi içinde kabul edilebilir bir sınıra çekilmesi.
- b) Kamu açıklarının mümkün olduğu ölçüde daraltılarak enflasyon üzerinde olumsuz etki yapmasının önlenmesi.
- c) Yatırımların ve özellikle enerji yatırımlarının kısa sürede tamamlanarak üretime sokulması.
- c) Sosyal güvenlik kuruluşlarının kendi ayakları üzerinde durabilecek şekilde yeniden düzenlenmesi enflasyon ve ekonominin genel dengesi üzerindeki olumsuz etkilerinin giderilmesi.
- e) Yeni istihdam olanaklarının yaratılması ve işsizlikle mücadele.
- f) Gelir dağılımındaki idengesizliğin giderilmesini amaçlayan sosyal ve ekonomik önlemlerin geliştirilmesi.

Cevap :: Yukarıda sıraladığım bu acil ekonomik problemlerin çözümü için öncelikle:

- a) Kamuda geniş anlamda bir tasarrufa gidilmesi, savurganlığın önlenmesi gerekmektedir.
- b) Kamu finansman açığının en alt düzeye indirilebilmesi için kamu gelirleri ile kamu giderleri arasındaki makasın mümkün olduğu ölçüde daraltılması.
- d) Özellikle enerji yatırımlarının hızlandırılması ve bitme noktasına yaklaşan yatırımların da bitirilmesi ve böylece yatırım, istihdam ve üretim üçgeninin tamamlanarak işler olsa çözüm getirecek yeni istihdam olanaklarının elde edilmesi
- e) Bütün bu ekonomik iyileştirme ve denge oluşturma çabalarının sonucu olarak da gelir dağılımını düzenleyen ve çarpıklıkları bir ölçüde de olsa ortadan kaldıracak önlemlerin geliştirilmesi

“İlk yapılacak iş, kamu yatırımları stokunu hızla verimlilik açısından elden geçirip, öncelikli bir sıralama ile ciddi bir zaman programına bağlamaktır.”

EROL ÇEVİKÇE
CHP ADANA MİLLETVEKİLİ
GENEL BAŞKAN YRD.

Türkiye’de 1996 yılının en acil ekonomisourunu, enflasyonun kontrol altına alınabileceği inancının özellikle başta finansal çevre olmak üzere ekonomiyi yönlendiren çevrelere verilebilmesidir. Bunun için 1996 Bütçesi ile Hükümetin, iç borç stokunu güvenilir ve geçerli somut önlemler olarak belli bir sürede çözebileceğini ortaya koyması gerekir.

Bu öyle kısa süre önce açıklandığı gibi, borç stokunun Hazineden Merkez Bankası’na devri gibi şekli bir çözümle olmaz. Önce 1996’nın yeni kaynak ihtiyacının sağlam dayanakları belirlenmelidir. Var olan borç stokunun ise, gene inanılır bir programa bağlanarak orta dönemde oransal olarak “kabul edilebilir ekonomik bir düzeye” çekilebileceği de ortaya konmalıdır.

Bunların yanı sıra, harcama yapısının üretken yönde değiştirebileceğine dair güvenilir işaretler veren bir yatırım programını da beraberinde uygulamak gerekir. Bu konuda ilk yapılacak iş, kamu yatırımları stokunu hızla verimlilik açısından elden geçirip, öncelikli bir sıralama ile ciddi bir zaman programına bağlamaktır.

Son bir önemli nokta da, kayıt dışı ekonominin aşamalı olarak da olsa kontrol altına alınabilmesini sağlayacak özel, mali-hukuki bir projeyi kamuoyuna sunmaktır.

EBANT'TAN İHRACATÇIYA BÜYÜK DESTEK

ENDÜSTRİYEL AMBALAJ MALZEMELERİ

BIG BAG

- Polipropilen kumaş
- Güvenli taşıma yükü:
300 kg'dan 2.000 kg'a kadar
- Güvenlik faktörü: 5.1'den 8.1'e kadar
- Uluslararası standartlarda test sertifikalı

POLİPROPİLEN ÇUVAL

- Ventilli ya da açık ağızlı
- Polietilen astarlı ya da astarsız
- İstenirse bir ya da iki yüzü baskılı
- Çeşitli boyut ve ağırlıkta

SLING/SLING BAG

(Yükleme sapanı-Torbalı yüklem sapanı)

Torbalanmış ürünler için

Yükleme, boşaltma, kaldırmada tek
seferlik kullanım

Güvenli taşıma yükü:

1.000 kg'dan 2.500 kg'a kadar

Güvenlik faktörü 5.1'den 7.1'e kadar

Uluslararası standartlarda test sertifikalı

DEBANT
G R U P

Debant, çimentodan gübreye, madencilikten tarıma, gıdadan metalurjiye kadar pek çok alanda kullanılan her türlü endüstriyel ambalaj ve taşıma malzemesi üretir, ihtiyaçlarınıza mükemmel ürünlerle cevap verir. Değişen ihtiyaçlarınız için yeni çözümler geliştirir. Debant'ın geniş ürün çeşitleri beş kıtada onlarca ülkede her gün yeniden kullanılmakta ve her gün Debant'ın endüstriyel ambalaj sanayiine getirdiği yaratıcılığı tekrar tekrar kanıtlamaktadır. Çünkü Debant'ta çözümler sonsuzdur.

a member of

a member of

E A T P
EUROPEAN ASSOCIATION FOR TEXTILE POLYOLEFINS

İFMC
21. İKTİSATÇILAR HAFTASI
18-19-20 Nisan 1996
The Marmara Otelı/Balo Salonu
‘DÜNYA NEREYE GİDİYOR?’
KÜRESELLEŞME VE TÜRKİYE’

1. GÜN

18 NİSAN 1996 PERŞEMBE

Sabah Saat 09:00

SUNUŞ

: Alpay BİBER
Talat ORHON
Prof. Dr. Esfender KORKMAZ

**“Küreselleşme ve
Ulus Devlet”**

O. BAŞKANI : Prof. Dr. Esat ÇAM
PANELİSTLER : Atilla KARAOSMANOĞLU
Prof. Dr. Yakup KEPENEK
Nail SATLIGAN
Yahya TEZEL

Öğleden Sonra Saat 14:00

**“Küreselleşme ve Bölgesel
Entegrasyonlar Sürecinde
Türkiye”**

AÇILIŞ : Deniz BAYKAL
O. BAŞKANI : Tuncay ARTUN
PANELİSTLER : Adnan ÇAĞLAYAN
Nejat EREN
Ersin FARALYALI
Prof. Dr. Gülten KAZGAN
Prof. Dr. Erol MANİSALI

2. GÜN

19 NİSAN 1996 CUMA

Sabah Saat 10:00

**“Türkiye’de İstikrar Paketleri
Çözumsuzlük ve Arayışlar”**

AÇILIŞ : Tansu ÇİLLER
O. BAŞKANI : Şükrü KARAHASANOĞLU
PANELİSTLER : Prof. Dr. Erdoğın ALKİN
Halis KOMİLİ
Doç. Dr. Oktar TÜREL
Doç. Dr. Erınç YELDAN

Öğleden Sonra Saat 14:00

**“Mali Liberalizm
ve Borç Krizi”**

AÇILIŞ : Hikmet ULUBAY
O. BAŞKANI : Mustafa YILMAZ
PANELİSTLER : Prof. Dr. Tülay ARIN
Kayaalp CİNEL
Prof. Dr. Feridun ERGİN
Prof. Dr. Oğuz OYAN

3. GÜN

20 NİSAN 1996 CUMARTESİ

Sabah Saat 10:00

“Sosyal Kriz ve Sonuçları”

AÇILIŞ : Süleyman DEMİREL
O. BAŞKANI : Prof. Dr. Metin KUTAL
PANELİSTLER : Metin ÇULHAOĞLU
Doç. Dr. Semih GEMALMAZ
Memduh HACIOĞLU
Atilla ÖZSEVER
Nihat YÜKSEL

Öğleden Sonra Saat 13:30

21. Yüzyılda Nasıl Bir Türkiye?

AÇILIŞ : Ufuk URAS
TEBLİĞCİLER : Prof. Dr. Mübeccel KIRAY
Prof. Dr. Bedia AKARSU
O. BAŞKANI : Prof. Dr. Taner BERKSOY
TARTIŞMACILAR : Adalet AĞAOĞLU
Doç. Dr. Hacer ANSAL
Prof. Dr. Bakır ÇAĞLAR
Saynur GELENDOST
Nail GÜRELİ
Sedat YURTTAŞ

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt.27/6 80090 Taksim-İstanbul Tel: 250 50 34 - 235 61 55 Fax: 235 73 43

Ekonomik Kriz Panoramasi

"Hızla büyüyen kamu borçları ekonomide faiz haddinin yükselmesinde temel öge oldu. Vergi geliri artış hızının üzerinde artan faiz yükü bütçe fazlasına olanak sağlamazken, yükselen faiz oranı üretici sermayenin finansal alana kaymasına neden oldu."

Prof. Dr. İZZETTİN ÖNDER

1980'lerin başına döviz darboğazı sorunları ile ulaşmış olan ekonomi, 1980'lerin sonlarında daha çağdaş bir sorun olan ekonomik kriz dalgaları ile karşı karşıya geldi. Son on yıl içinde giderek derinleşen ve yaygınlaşan çağdaş kriz, öncelikle ekonominin iç dengelerinden, daha doğrusu denge-sizliklerinden kaynaklanmakla beraber, dış güçlerin de etkisi ile oluşmakta ve maalesef devamlı bir görüntü niteliği kazanma eğilimi taşımaktadır.

Ekonomik krizin anlaşılabilmesi, hem iç hem de dış koşulların analizini gerektirmekle beraber, yazıyı sınırlı tutabil-mek amacı ile, burada ağırlıklı olarak iç dengelere bakıla-caktır. Bununla birlikte, iç dengelerin oluşum ve devinimin-de dış güçlerin rol ve ağırlığının gözardı edilemeyeceği de yadsınamaz bir gerçektir.

Bir ekonominin işleyişi ile ilgili temel göstergelerden başlı-cası gayrisafi milli hasıladaki değişme olduğundan, önce Türkiye için bu göstergeye bakmak iyi bir başlangıç oluşturu-rabilir. GSMH'nın büyüme hızları fevkalade istikrarsız bir gelişme göstermektedir.

TABLO 1 GSMH BÜYÜME HIZLARI (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ⁽¹⁾
9,2	1,5	5,5	8,1	-6,1	6,0	4,5

(1) Öngörülen Kaynak: DPT. Temel Ekonomik Göstergeler.

Altı yıl boyunca, ortalama % 4 dolaylarında bir büyüme hızının +5 ile -10 sınırları arasında kısa dönemli çevrimsel dönüşüm yapan GSMH göstergesi, sadece bir yıl -o da öngörü- ortalama orana yaklaşmıştır. Ekonominin kısa dönemli çevrimsel zigzagları, büyümeyi zorlayan tüketim harcamalarının artışından olduğu kadar, ekonominin aşırı ısınması sonucunda büyüyen açıkların önlenmesine yönelik daraltıcı önlemlerden de etkilenecek oluşmaktadır. Ekonomide mevcut iç ve dış açıklar zaman zaman iç talebi güçlü bir biçimde yükselterek, GSMH'da büyümeye yol açarken, söz konusu büyüme iç ve özellikle dış açık üzerinde fevkalade olumsuz bir etki oluşturarak, ekonominin daral-

tıcı önlemler baskısı altına alınmasını gerekli kılmaktadır. Ödemeler bilançosunda iç talebin artması ile başlayan büyümenin ticaret dengesi üzerinde nasıl aşırı bir baskı oluşturduğu Tablo-2'de görülmektedir.

TABLO 2 TİCARET DENGESİ (Milyar \$)

1990	1991	1992	1993	1994	1995 ⁽¹⁾	1996 ⁽²⁾
-9,5	-7,3	-8,2	-14,2	-4,2	-12,1	-13,3

(1) Ocak-Kasım (2) Öngörülen

Kaynak: DPT. Temel Ekonomik Göstergeler.

Ekonomide dış açığın büyümesi bir yandan dış aleme yapılan faiz transferini artırırken, diğer yandan da borç servisine yönelik olarak iç transfer süreçleri sonucunda hem gelir dağılımını bozmakta hem de kamu kesimi borçlanma eğilimini büyümektedir.

Bu görüntülerin altında maalesef, ekonomik yapının verimsiz ve ciddi bir biçimde dışa bağımlı olması yatmaktadır. Bu nedenle, büyüme hızı yükseldiğinde ithal girdileri artmakta, fakat artan ithalata aynı hızda ihracat artışı ile cevap verilememektedir. Nitekim, Tablo-3'te de açıkça görüldüğü gibi, büyüme hızının yükseldiği dönemlerde ihracatın ithalatı karşılama oranı hızla gerilemektedir.

TABLO 3 İTHALAT/İHRACAT ORANI (%)

1990	1991	1992	1993	1994	1995 ⁽¹⁾
58,1	64,6	64,3	52,1	76,8	61,3

(1) Ocak-Kasım aralığı Kaynak Temel Ekonomik Göstergeler

Ekonomik alt-yapının verimsiz oluşması, 1950'den beri izlenen politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. 1930 devletçilik politikası; savaş ve politik strateji ile mağlup edilmiş olan Batılı emperyalistlere rağmen, ülkenin çağdaş bir ekonomik yapıya kavuşturulma çabası olduğu kadar, 1950 dönüşümü de, halka rağmen, ülke ekonomisini güçlü Batılı odakların üretim yörüngesine yerleştirme operasyonudur. İlk aşamada güçlü merkezlerin ticari sömürgesi konumuna itilmiş olan ekonomi, 1958'de, ulus için silinemeyecek bir kara leke olan moratoryum ilanına sürüklenmiştir. Moratoryum, Kartegana ülkelerinin uygulamaya koymayı denediği gibi, iradi bir borç reddi olmayıp, bir aciz halidir.

1950 operasyonu; sistemsel dönüşümün öngörülmediğinin gevşek olarak ifade edilmiş olmasına rağmen, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nden biraz mesafeli olarak gerçekleştirilen ve sınıfsız bir toplumun amaçlandığı 1930 Devletçilik uygulamasını ve böyle bir uygulamanın tüm olası stratejik gelişmelerini kesin bertaraf ederek, 1930 Devletçilik politikasını tam bir milli burjuvazi yaratma aracına dönüştürmüştür. Nitekim böyle bir ekonomi-politik felsefe değişikliği altında, özelleştirme söylemi ile işbaşına gelmiş olan 1950 ekibi, tam ters bir uygulama ile kamu kuruluşları adedini arttırmışlardır. Zira artık kamunun görevi; ithal ikameci montaj sanayi aşamasında, ucuz girdi, yetişmiş eleman ve geniş iç pazar yaratma politikası ile özel yatırımları teşvik etmeye dönüşmüş bulunmaktadır.

Böyle bir sanayileşme, iç pazara yönelik olması ve rekabetten yoksun bulunması nedenlerine bağlı olarak, zamanla verimsiz bir yapı oluşturdu. Dış girdiye bağlı verimsiz sanayileşme, koruma duvarları arkasında içeride rant ekonomisi oluştururken, ekonomiyi de döviz sorunu ile karşı karşıya getirdi. Bu süreç, sermayenin globalleştiği ve Batılı güçlü merkezlerin olgun finans kapital aşamasına ulaştığı bir dönemde, ülkenin uydu yörüngesini değiştirerek, ekonomiyi finansal girdaba sürükledi. İşte Türkiye için ikinci dönüm noktası olan 1980 politikaları bu ortamda oluşurken, dışa açılan ekonominin dış rekabete uyumlaştırılması, başta emek ve kamu kesimi olmak üzere, ihracat dışında hemen tüm ekonominin bastırılması biçiminde ele alındı ve uygulandı. Ucuz emek ve vergisiz devlet, sadece emek gücü ve devleti çökertmekle kalmadı, fakat aynı zamanda biz-zat özel kesim üzerinde de onarılmaz bir tahribat yaptı. 1980 politikaları sonucunda oluşan ücret endeksi Tablo-4'de, vergi yükü gelişimi ise Tablo-5'de görülmektedir.

TABLO 4 REEL ÜCRET ENDEKSİ (1979-100)

Yıllar	Kamu Kesimi	Özel Kesim
1980	82,9	77,5
1981	88,1	94,3
1982	84,2	88,6
1983	83,4	85,3
1984	72,2	75,8
1985	62,3	62,0
1986	54,9	54,9
1987	58,4	58,7
1988	49,7	55,6
1989	68,6	69,7
1990	88,6	77,2
1991	131,2	106,2
1992	143,5	122,1
1993	125,2	107,8
1994	82,6	78,4

Kaynak: 1993-94 Petrol-İş, s. 246.

TABLO 5 KONSOLİDE BÜTÇE VERGİ YÜKÜ

1980	16,9	1987	15,5
1981	18,2	1988	14,1
1982	17,4	1989	15,0
1983	16,7	1990	15,8
1984	12,9	1991	17,1
1985	13,8	1992	17,7
1986	15,2	1993	18,9

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, 1995 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, s. 64

Tablo-4 ve Tablo-5 görüntüleri 1980'lerin başlangıç dönemi için uyum mekanizması olarak yorumlanabilir. Şöyle ki, 1980 dönüşümü, ekonomiyi dışa açarken bir yandan kalite ve fiyat, diğer yandan da uygulamaya koyulan reel faiz ve aşırı değerli döviz kuru sorunu ile karşı karşıya geldi. Aşırı değerli döviz kuru nihai ürünün ihrac fiyatını düşü-

rürken, aynı anda ithal girdi fiyatlarını yükselterek, bu avantajı büyük ölçüde gideriyordu.

1980 politikaları çerçevesinde uygulanan vergi ve harcama politikası, kamu kaynaklarının özel kesime deplase edilmesi sonucunda, giderek artan konsolide bütçe açıklarının oluşmasına da neden oldu.

TABLO 6 KONSOLİDE BÜTÇE AÇIKLARININ GSMH'YA ORANI (%)

1980	3,7	1987	4,5
1981	1,9	1988	4,0
1982	1,8	1989	4,5
1983	2,7	1990	4,2
1984	5,3	1991	7,4
1985	2,9	1992	6,1
1986	3,6		

Kaynak: E. Öner, Kamu Kesimi Gelir-Harcama ve Borçlanma Gereği, Ankara, 1994, s. 22.

Açık veren bütçenin bir de vergi indirimi sonucunda giderek daha büyük bölümünün borçla finansmanına girilmesi, bütçe üzerindeki faiz yükünü ağırlaştırırken, reel kamu harcamalarının kısılmasına neden oldu. Tablo-6'da işlevsel tasnife tabi tutulmuş kamu harcamalarının 1981-1991 yılları arasındaki gelişme seyri izlemektedir.

TABLO 7 İşlevsel Tasnifli Kamu Harcamalarının GSMH İçindeki Payları

Harcama Türleri	1981	1983	1985	1987	1989	1991
Genel İdare Hizmet.	18,3	14,9	11,3	10,9	8,4	9,1
Ekonomik Hizmet.	5,1	6,1	5,1	4,8	3,2	2,9
Sosyal Hizmetler	4,1	4,3	3,5	3,7	3,3	5,2
Borç Faiz Ödemeleri	0,0	2,1	2,5	3,9	5,8	5,3

Kaynak: 1981-1991 Bütçe Gerekçeleri.

Hızla büyüyen kamu borçları ekonomide faiz haddinin yükselmesinde temel öge oldu. Vergi gelir artış hızının üzerinde artan faiz yükü bütçe fazlasına olanak sağlamazken, yükselen faiz oranı üretici sermayenin finansal alana kaymasına neden oldu. Böylece, 1980 politikalarının başlangıç döneminde kamu kaynaklarına yoğun olarak abanan özel kesim, bu dönemin ikinci yarısından itibaren kamu finansman ve harcama sistemini kendi yeni örgütleniş biçiminin temel gelir ögesi haline dönüştürdü. Şöyle ki, 1995 bütçesinde borç faiz ödemesinin GSMH payı % 8,9 olarak verildiği halde, bu oran personel harcamaları için % 9,7, yatırım harcamaları için ise sadece % 3'tür. Diğer bir deyişle, az sayıda finansal rantıye grubu, adeta konsolide bütçe içinde kendilerine devamlı kadro ihdas ederek, mevcut ve gelecekteki vergi yükümlülerinden sağladıkları rant ile kendilerine Türkiye standartlarının üzerinde bir yaşam düzeyi oluşturmuş bulunmaktadır. 1990-1994 yıllarında konsolide bütçeden yapılan KİT transferleri ile borç faiz ödeme tutarının karşılaştırılması, ekonomi ve kamu kesimi sırtındaki gerçek yükü tüm açıklığı ile ortaya koymaktadır.

Verimsizlik ve israf sadece kamu kesimine özgü değildir. Asıl ekonominin ağırlığını oluşturan özel kesim, israf ve verimsizlik içinde yüzerken, oligopolistik fiyatlama süreci ile bu açığını yüksek kârlarla kapatabilmektedir.

TABLO 8 KONSOLİDE BÜTÇEDEN TRANSFERLER (Trilyon TL)

	1990	1991	1992	1993	1994
Borç Faizleri	13,9	24,1	40,3	116,5	217,5
KİT Transferleri	1,3	11,2	8,2	25,9	36,5

Kaynak: E. Öner; Kamu Kesimi Gelir-Harcama ve Borçlanma Gereği s.34

Ekonominin verimsiz yapısı, 1980 sonlarına doğru ihracat ve döviz yaratma sorununu çözmemiş olması, dış güçlerin de baskı ve eğilimleri doğrultusunda, özellikle 1987 para programı ve 1989 konvertibilite kararları ile, sıcak para operasyonunu gündeme getirdi. Cazip reel getiri oranına bağlı olarak ülkeye giren döviz ihracata ciddi fren koyarken, ithalatın hızla yükselmesine neden oldu. Böylece, aşırı dış borcun ödenmesinde temel kaynak olması gereken net dış ticaret hesabı giderek yükselen açık vererek, ters yönde işlev görmeye başladı. Sıcak para operasyonu, gerçekçi döviz kurunun uygulanmasını da giderek zorlaştırarak, ekonomiyi, sadece TL üzerinde faiz alanların değil, fakat aynı zamanda döviz-faiz kulvarında oynayanların da kısıncasına soktu. Böylece, verimsiz bir ekonomik altyapı üzerinde yükselen 73 milyar dolara ulaşmış dış borç stoğu;

GSMH'nın % 6-8 dolaylarında seyreden kamu kesimi borçlanma gereği ve nihayet, para ve maliye politikalarının büyük çapta etkinliğini yitirdiği bir yapı ile karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz.

Türkiye ekonomisinin geldiği nokta; iç ve dış finans parazitlerinin üretici merkezleri kemirdiği ve tüm sorunların kendi hakimiyetleri doğrultusunda oluşturulan piyasa süreçleri içinde çözümlenmesinin dayatıldığı bir yerdir. Bu nedenle, devletin küçültülmesi ve özelleştirme dayatmaları yanında globalleşme akımlarına teslimiyetçi bir yaklaşım uygulanmaktadır. Bir uçta yapılan bu dayatmalar karşısında ülke direncini kıran en önemli faktör, üretim yapısının verimsiz ve rant-kolayıcı bir şekilde oluşmuş bulunmasıdır.

Büyük övgülerle kamuoyuna yansıtılan 1950 politikaları üzerinden 40 yıl geçtikten ve 1980 uygulamaları ile pekiştirilmeye de çalışıldıktan sonra, Altıncı Beş Yıllık Plan hedefleri ve fiili uygulama sonuçları Türkiye'nin hangi rotada seyrettiği hakkında iyi bir fikir vermektedir

TABLO 9 ALTINCI PLAN DÖNEMİ: HEDEFLER VE GERÇEKLEŞMELER

	6. Plandaki Hedef (%)	Gerçekleşme (%)
Büyüme	40,3	24,1
Sanayi Üretimi	49,7	30,0
Özel Tüketim	32,6	45,7
Özel Tasarruf	69,3	7,5
Sabit Sermaye Yatırımı	52,5	13,7
İthalat	79,4	81,3
İhracat	85,9	30,8

Kaynak: Türkiye 1994, Ekonomist Yıllığı, İstanbul, 1994, s. 29.

Bu tablo ekonominin nasıl bir tüketim ekonomisine dönüş-
tüğünün açık bir göstergesidir. Finansal operasyonlar, fi-
nans parazitlerine kaynak akıtarak, toplam tasarrufları
frenlerken, tüketimi kamçulamakta ve sermayenin üretici
alanlardan finansal alanlara kaymasına neden olmaktadır.
Üretici ilişkilerin görece zayıflayıp, bölüşüm ilişkilerinin
yoğunlaştığı bir ekonomide, fiyat ve faiz artışları, sadece ka-
mu kesimi borçlanma gereksinimi ile açıklanamaz. Kaldı ki,
KKBG kendi başına, toplumda güçlü ekonomik çevrelerle halk
arasında sürdürülen bölüşüm mücadelesinin, birinciler lehine
sonuçlandığının bir semptomudur.

Türkiye'nin sorunu kısa dönemli istikrar sağlamak değil, uzun
dönemli istikrarlı ve sürdürülebilir bir kalkınma hızını ger-
çekleştirmektir. Böyle bir yaklaşım ekonomik ve sosyal bir dü-
şünce ve doku değişikliğini gerekli kılar. Bu bağlamda, önce
kafalarda yıkılması gereken putları saptamak gerekmektedir.
Bunlar piyasa, ekonominin tüm sorunlarını çözen bir araç
değil, fakat üst düzey planlamaya hizmet eden ve çok de-
ğerli bilgiler sağlayan bir ortamdır. Bu nedenle, piyasanın
kullanılması gerekli olmakla beraber, tek başına tüm so-
runları çözmede bu araç hem yetersiz kalır hem de ekono-
miyi geriletici bir rol oynar.

Türkiye'de kamu kesimi büyük değil, komşu ve benzer ül-
kelerle karşılaştırmalarda da görüldüğü üzere, küçüktür.
Kamu kesiminde görülen israfın bir nedeni de, bu kesime
optimal kaynak tahsisi yapılmamasıdır.

Özelleştirme, kamu kesimini küçülmeyip büyütebileceği gi-
bi, toplumsal artığın az sayıda hissedara gitmesine bağlı
olarak, bu artık üzerindeki söz hakkının sınırlandırılması-
na da neden olur. Özelleştirme ile ekonomideki kâr gelir te-
orisi, demokrasiyi tehdit eder biçimde, emekçiler ve halk
grupları aleyhine büyür. Bölgesel kalkınma, yoğun yatırım
ve toplumsal artığın ekonomik güçlerden bağımsız olarak
toplum lehine kullanılabilmesi, devletin ekonomiden çekil-
memesi koşuluna bağlı bulunmaktadır. Hattâ, ekonominin,
devletin temel işlevleri arasında yer alması gerektiği kabul
edilmelidir. Verimsizlik ve israf sadece kamu kesimine öz-
gü değildir. Asıl ekonominin ağırlığını oluşturan özel ke-
sim, israf ve verimsizlik içinde yüzerken, oligopolistik fi-
yatlama süreci ile bu açığı yüksek kârlarla kapatabilmek-
tedir. Yarım yüzyıla yakın bir süredir devam eden ekono-
miyi yapılandırma çabalarının sonucunda özel kesim Güm-
rük Birliği eşliğinde hâlâ olumsuz sinyal veriyorsa, kapalı
ekonomi koşullarında gerçekleştirilen karlar, gerçek bir

faktör geliri olmaktan çok, bir tür rant olarak görülmelidir.
Kamu kesiminin bozuklukları biçiminde topluma yansıyan
bir dizi sorunun önemli bir bölümü aslında özel kesimin
verimsiz çalışmasının yarattığı sorunların kamu kesimine
yansıtılmış görüntüsünden ibarettir. Kamu çalışanları krizi,
SSK krizi, KİT sorunları, vergi kaçağı, kamu harcamaları-
nın sağlıksız gelişme çizgisi sorunları, çok büyük bölümü
itibarıyla özel kesimde yaratılmış sorunların kamu kesimi-
ne yansıtılışından ibarettir.

Türkiye, güçlü kalkınmayı sürdürebilecek düzeyde tasarruf
hacmini gerçekleştirememektedir. % 20'lerin biraz üzerin-
de seyreden, fakat zaman zaman % 15'lere dek gerileyebi-
len bir tasarruf oranı kesinlikle yeterli görülemez.

Türkiye'nin beşeri sermaye stoğu fevkalade yetersiz oldu-
ğu gibi, gelişme çizgisi de fazla umut verici görülmemekte-
dir. Globalleşen dünyada amansız teknoloji yarışı, bağnaz
ve ezberci bir eğitim sistemi ürünü olan, sadece bilgi yük-
lü, eleştiriden uzak robotlarla kazanılamaz.

Eğitimin diğer bir açmazı ise, mevcut bilgi ve teknolojinin
sermaye hakimiyetinde kullanılmasıdır.

Globalleşme ve finansal serbestleştirme gelişmekte olan
ülkelerde iç ve dış finans çevrelerini palazlandırırken, ülke
içinde reel üretici kesimleri daraltmaktadır. Bu nedenle, bu
tür ülkelerde enflasyon ve faiz yükselişleri frenlenememek-
tedir. Yine aynı nedenle, bu tür ülkelerin ihracatı sağlıklı
bir gelişme rayına oturtulmadan ithalatı patlamaktadır. Bu
tür olumsuzların temel nedeni, denetimsiz ve vurguncu bir
finans piyasasının gelişmiş olmasıdır. Gelişmekte olan ül-
kelerde ve Türkiye'de finans piyasasına akan tasarrufların
büyük bir bölümünün reel üretici alanlara değil, fakat bu
piyasalarda oynayan ve arbitraj yapan bireylere ve aracı
kurumlara gittiği açıktır. Tasarrufları kemiren bu sürecin
şu ya da bu biçimde mutlaka denetim altına alınması kaçını-
lmazdır. Güçlü ekonomik merkezlerden çıkan ve tüm
dünyaya yayılan uluslararası hakim akımlar, öncelikle bu
güçlü merkezlerin ekonomik çıkarlarına hizmet ettiği için,
kalkınmakta olan ülkelere kuşku ile karşılanmalıdır.

Gelişmekte olan ülkelerin bu tür akımlara yaklaşımı, koşul-
suz kabulcü bir zihniyet içinde değil, fakat şüpheli ve ko-
runmacı nitelikli olmalıdır. Söz konusu uluslararası akımlar
gelişmekte olan ülkelere ekonomik bakımdan mutlak iyi-
leştirmeler gerçekleştirirken, ülkeyi görece fakirliğe itebilir-
ler. Bu nedenle, tüm uluslararası ilişkilerde toplum içindeki
ufak grupların değil, fakat tüm ulusun ve ekonominin ge-
nel çıkarı göz önünde bulundurulmalıdır.

Anlatımda oldukça uyumlu ve kolay gibi görülen tüm bu
önlemler, açıktır ki, sistem dinamikleri ile doğrudan bağ-
lantılı ve hakim güçlerin çıkarları ile çatışmalıdır. Bu ne-
denle, bu tür kararların doğrudan ekonomik işleyiş alanın-
da alınamayacağı açıktır. Arzulanan sonuçları oluşturabil-
mek amacı ile politik karar sürecinde öngörülecek bir
düzenleme ise, ekonomik güç odaklarının, ekonomik araç-
ları, medyayı ve eğitim alanlarını kullanarak hem politik
karar süreçleri hem de genel halk üzerinde oluşturdıkları
baskı ve hakimiyeti ile karşılaşır. Bu engeli aşmanın tek yo-
lu, bilinçli halk kararlarını siyasal arenaya taşıyacak olan
gerçek demokrasidir. Ne yazık ki başarılamayan da budur.

Sosyal Devleti mi ? Küreselleşme mi?

İZZET ÇETİN

Harb - İş Sendikası Başkanı

Soru: 1996 yılının ilk aylarında yaşanan ekonomik-siyasi gelişmeler ışığında Sendikanızın 1996 yılından beklentileri nedir?

Yanıt: İçinde bulunduğumuz şu günlerde iki merkez-sağ parti bir koalisyon hükümeti kurulması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Ortaya henüz bir hükümet programı konulmamasına karşın, parti genel başkanlarının kamuoyu önünde imzaladıkları hükümet

protokolü, programın özünü teşkil edecektir. Kamuoyuna açıklanan hükümet protokolü dikkatle incelendiğinde görülmektedir ki; yapılmak istenen 200 yıl önce Sanayi Devrimi esnasında emeğin bir meta olarak algılandığı dönemin koşullarını yeniden yaratmaktır. 18. yüzyılın ikinci yarısında önce Fizyokratlar ardından da Klasik İktisatçılar emek sömürsünün legalize etmek için 2 temel argüman ortaya koydular. Bunlardan birincisi; çalışan ve çalıştıran taraflar hukuken eşittir. Eşitler arasında bağtlanacak bir iş akdine devlet asla müdahale etmemelidir. İkincisi; piyasa ekonomisi asıldır. Devlet hiçbir şekilde ekonomik hayatın içinde yer almamalıdır. Devlet sadece güvenlik, adalet ve alt yapı hizmetleri ile sorumlu olmalıdır.

Liberal dönemin bu felsefi temeller üzerine kurduğu ekonomik düzen, işçi sınıfının 100 yıl süren yoğun mücadelelerine sahne oldu. Çalışanlar kendi örgütleriyle bu haksız ve eşitsiz düzeni ortadan kaldırmak ve sosyal devleti yaratmak için az çaba harcamadı, az

kurban vermedi. Aradan bunca yıl geçtikten sonra tekrar sahneye çıkan Neo-Liberaler 100 yıllık mücadeleyi yok sayarak, tüm sosyal kazanımları geri alma niyetindeler.

Bu nedenle 1996 yılının ve takip eden sürecin işçi sınıfı ve yandaşları açısından çok zor, çok mücadeleli ve çok gergin geçeceği görülmüyor. Neo-Liberaler özelleştirme politikalarıyla bugüne kadar olduğu gibi rantiyeye kaynak aktarmak isteyecek, çalışanlar da tüm gücüyle buna karşı koyacak. Yönetenler, işsiz bırakmak tehdidiyle toplu sözleşme düzeyine baskı uygulamak isteyecek, sendikalar da üretimden gelen gücünü kullanacak. Özetlemek gerekirse yakın gelecekte çok parlak günler görünmüyor.

Soru: 1996 yılında başlayan Gümrük Birliği süreci işgücü piyasalarını nasıl etkileyecek?

Yanıt: Bugün dünyada yaşanan, Türkiye'de de kısmen ya-

şanan ve yaşanacak olan sürecin işgücü piyasaları üzerindeki etkisi gümrük birliğinden daha kapsamlı ve daha önemlidir.

1980'li yıllarla başlayan Neo-Liberal politikalar kendilerine uygulama aracı olarak çok önemli silahlar buldular. Bunlardan birincisi devletin küçültülmesi söylemlerine denk düşen özelleştirme politikaları, Türki-

ye'de özellikle imalat sanayiinde kamuya ait KİT'lerin özelleştirilmesinin, işgücü piyasası açısından direkt sonucu sendikası ve düşük ücretli işçilerin çalıştırılmasıdır. Ayrıca yoğun emek sömürsü nedeniyle az eleman ile çalışıp sokağa yeni işsizlerin bırakılması mevcut işsiz kitlesini giderek arttırmıştır. Yeni istihdam yaratma konusunda herhangi bir çaba da olmadığından her geçen gün işsizliğin giderek artan seyri özelleştirme nedeniyle katlamalı artmıştır. Neo-Liberalerin kullandıkları ikinci silah taşeron uygulamasıdır. Bu da sendikası, sigortasız ve düşük ücretli işçi çalıştırma sonucunu doğurmuştur.

Bir üçüncü silah informal sektörün pompalanmasıdır. Sayılan her üç silahın kullanılmasının birincil sonucu sendikasılaştırma ise bir o kadar önemli diğer bir sonucu da işgücü piyasasının bozulması, deregüle edilmesidir. Yaşanan süreç işgücü piyasası üzerinde oldukça olumsuz etkisini göstermektedir.* Gümrük Birliği işgücü piyasasını nasıl etkileyecektir sorusu, mevcut koşullarda çok daha ihmal edilebilir bir konudur.

Soru: Sendikanız küreselleşme sürecini nasıl değerlendirilmektedir, bu sürecin işgücü piyasasına etkileri neler olacaktır?

Yanıt: Küreselleşme sürecinin dünyadaki etkilerine makro açıdan bakıldığında, bu sürecin kime hizmet ettiği çok açık görülmektedir. Rakamların dili bize şu gerçekleri gösteriyor: 1960'lı yıllarda dünya nüfusunun en zengin % 20'si; dünya total gelirinin % 72'sine el koyuyordu. Bu rakam 1989'lara gelindiğinde % 84'e yükseldi. Dünyanın en fakir beşte biri yine 1960'lı yıllarda toplam gelirin % 2,4'üne sahipken 1989'lara gelindiğinde bu rakam % 1,5'lara düştü.

Rakamların tercümesi şudur; 1960'lı yıllarda dünyanın en zengin beşte bir ile en fakir beşte bir arasındaki gelir ve servet farkı 30 kat idi. 1989'lara gelindiğinde bu rakam 60 kata yükseldi. Yani 1980'lerin başındaki neo-liberal politikalarla dünyadaki zenginler daha zengin, fakirler daha fakir oldu.

Projektörümüzü en zenginler üzerine odakladığımızda burda da ilginç rakamlar görüyoruz. Dünya toplam gelirinin % 80'den fazlasına el koyan beşte bir'lik nüfus içinde de bir başka adaletsiz dağılım var. Bu % 20'nin en tepesindeki 1 dilimi içindeki çok küçük kesim aslan payını alıyor, geriye kalan zengin nüfus artakalanı paylaşıyor. İşte bu küçük kesim dünyanın imparatorları çok uluslular. Bu çok uluslu şirketler dünya ticaretinin, dünya ihracatının üçte birinden fazlasını kontrol ediyor. Tek başına bir çokuluslu şirketin zenginliği birçok ülkeden daha büyük. Bu devasa imparatorluklar dünya istihdamının % 3'ten azını sağlıyor.

Medyası ile, bankası ile gücü tartışılmaz bu yapı İMF ve Dünya Bankasını da kullanarak küreselleşme rüzgarını tüm dünyada estirmeye başladı ve başarılı da oldu. Bu akım kendi halklarının hüsrana rağmen Fukiyama gibi teorisyenler, Reagan gibi Thatcher gibi Özal gibi kamikazeler de buldu. Bir elin sayısı değilse de birkaç düzine elin sayısı kadar olan yeni imparatorlar tüm dünyaya neyin olması gerektiğini değil nelerin olmaması gerektiğini tek tek dikte ettirdiler ve uygulattılar. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Devlet küçülecek
- 2) Devlet ekonomiye müdahale etmeyecek
- 3) Sendikalar yok edilecek
- 4) Tüm kamu işletmeleri ve eğitim gibi, sağlık gibi, elektrik-su-gaz gibi kamusal hizmetler süratle özelleştirilecek
- 5) Taşeron uygulaması yaygınlaştırılacak
- 6) Enformel sektör pompalanacak
- 7) İşgücü piyasaları bozulacak, deregüle edilecek, esnekleştirilecek
- 8) Sosyal güvenlik sınırlanacak ve zaman içinde yok edilecek

Söylenenlerin tümü ABD'de ve Avrupa'da tüm acımasızlığı ile uygulandı. Kitlelerin sefaleti pahasına bir rekabet histerisi içinde yığınların gözünün yaşına bakılmadı.

IMF ve Dünya Bankası bu politikaları uygulamak için iyi birer maşa olarak kullanıldı. Az gelişmiş ülkeler özellikle

güney yarı küre inanılmaz bir borç batağına saplandı. Ülkeler yanlış yönetilmiş

tercihlerle ve ekonomi politikaları ile borçla borç ödemek durumuna sokuldu. Dünyada ülke yok ki İMF'nin Yapısal Uyum Programları ile düze çıkmış olsun.

Küreselleşme bir noktayı bilinçli olarak gözlerden uzak tutmayı başardı. Önce sosyal devlet, sonra devletin bizatihi kendisi yok edilmeli ve uluslararasılaşma, küreselleşme sağlanmalı. Oysa uluslararasılaşmanın sadece sermaye olduğu, emeğin uluslararasılaşma sına izin verilmediği gözden kaçırıldı.

Bugün bizlere düşen görev parlak söylemlerle belli bir azınlığı zenginleştirmekten başka sonuç doğurmayan küreselleşme akımına karşı durmak ve sosyal devleti, ulusal devleti savunm

* NOT: Bu yazı koalisyon hükümeti kurulmadan ve programı ortaya çıkmadan kaleme alınmıştır.

(*) Gümrük Birliği bu süreci çok fazla etkileyebilecek bir nitelikte olmayacaktır. Olsa olsa rekabet yarışı, ucuz işgücünü dayatacağından olumsuzluğun şiddetini arttıracaktır.

Emekçi Sınıftan Emekli ve Mutlu Müşterilere

“Devletin ekonomi politikaları politik alan ile ekonomik alan arasında bağlantı noktasıdır. Devlet politika ve ekonomi politikaları yoluyla, temel bölüşüm ilişkilerini ve bu zemin üzerinde ise tali bölüşüm ilişkilerini belirler.”

İçerisine girdiği mali krizin artmasıyla birlikte, SSK hızla çöktüğüne doğru gidiyor. Krizin nedenlerini, farklı tarafların aynı faktörlere (erken emeklilik uygulaması, fonların hatalı plasmanı, sosyal yardım zammı, prim tahsilatındaki güçlükler, vs.) bağladığı görülüyor.

TİSK, Türk-İş, Hak-İş ve DİSK'in ortak bir raporları ile TÜMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği)'nin bir raporu problemleri SSK'nun bir arpalığa çeviren siyasi iktidarların yarattığını savunuyor. (1,2) Demek ki çözüm de “SSK'nın özzerleştirilmesi”dir. TİSK, Türk-İş, Hak-İş, ve DİSK'e göre özzerleştirme, yönetim kurulunu hükümet ağırlıklı olmaktan çıkarak, işçi ve işveren ağırlıklı hale getirmekle mümkündür. TÜSİAD'ın bir raporu ise kurtuluşu “kuralları devlet tarafından konulan, varlıkları devlet tarafından kullanılan ve tümüyle devlet tarafından idare edilen bir sistem yerine, bireylerin kendi tasarruflarının sahibi olduğu ve belli kurallarla çalışan rekabetçi kurumlar arasında seçim yapabilmesini sağlayan bir sistem”de görüyor. (3) TÜSİAD'a göre özzerleştirme özzerleştirilmez, özzerleştirme ise özgürleşme, kısacası bir insanlık ütopyasıdır.

Yukarıda görüldüğü gibi TİSK, Türk-İş, Hak-İş, DİSK ve TÜSİAD devlete aynı gözlüklerle bakıyorlar. SSK devletten özzerk değildir, çünkü siyasi iktidarların arpalığıdır, yani devlet iktidardaki politikacıların topladığı bir yerdir. Dolayısıyla ya siyasi iktidarlar (hükümetler) vardır, devlet yoktur, ya da vardır ama siyasi iktidarların işgali altındadır. Her iki halde de devleti çözümlemeye çalışmaya (dolayısıyla bir devlet teorisine) gerek yoktur.

SSK tartışmaları ile KİT tartışmaları arasındaki paralellikler oldukça nettir. KİT'lerin tasfiyesi ve/veya özzerleştirilmesini talep eden neoliberaller, etkinlik ile mülkiyet arasında kurdukları ilişkiyi SSK konusunda da geçerli görüyorlar. (4) Bu nedenle SSK des- teklenmemeli ve küçültülmeli, hattâ tümüyle tasfiye edilmeli, özel sigorta şirketleri ve hastaneler ise teşvik görmeli ve büyütülmelidir. Dünya Bankası'na göre fonların özel idareciligi, kamusal idareciligin elde edebildiği getiri oranlarından daha yüksek oranlar sağlar. Özel olanın arz edeceği hizmet tutarı bu sayede daha büyük olacağına göre sosyal politika hedeflerini gerçekleştirebilmek açısından kamusal olandan üstündür. Ayrıca özel idarecilik, uzun vadeli tasarrufları teşvik ederek yeni mali kurumların gelişmesini ve sermaye piyasalarının derinleşmesini destekler, ve nihayetinde yeni yatırımları besler. (5)

2 SSK'nın bir mali kriz içerisinde bulunduğu gerçeği, kanımca, mali krizin kökenlerini araştırmaya mali yapının özellikleriyle başlamayı gerektiriyor. Bilindiği gibi, dağıtım metodu belli bir yılın gelirlerini, aynı yılın giderleri arasında dağıtırken, fon biriktirme metodu, belli bir yılın ayrılan gelirlerinin bir fonda biriktirilerek işletilmesini, ve gelecekteki bir yılda giderleri karşılamasını hedefler. Dağıtım sisteminde dengesizlik, bugünkü gelirler ile bugünkü “zorunlu” giderler arasında doğabilir. Gelirler ile giderler arasındaki tanımsal eşitlik, pratikte gelirlerin “asgari” sınıfsal ih-

HAKAN ASLAN İktisatçı

tiyaçları dahi karşılayamaması şeklinde bozulabilir. Fon biriktirme metodundaki dengesizlik ise, zamanlararası bir dengesizliktir. Bir başka deyişle, bugünkü gelirler ile gelecekteki getirileri, yarınki giderler ile denkleştirebilir.

Bu durumda, fon biriktirme metodu, bugünkü gelirlerdeki düşüşlere, gelecekteki getiri yetersizliklerine, son olarak ise yarınki hizmetlerdeki reel artışlara karşı duyarlıdır. Dolayısıyla, bugünkü ve gelecekteki gelirleri düşüren, yarınki hizmetleri ise reel olarak arttıran nedenlerin neler olduğu, zamanlararası dengesizliğin ipuçlarını verir. Reel ücretlerin azalması, tasarrufları, yani prim ödemelerini reel olarak aşağıya çekerken, fonları “verimli” şekilde işletememe de yine gelirleri düşürür. Yarınki hizmetleri reel olarak arttıran uygulamalar ise giderleri bir anda yukarıya çekebilecektir.

Üzerinde durulması gerekli bir nokta da, SSK fonlarının ekonomik önemidir. SSK prim gelirleri, yurtiçi tasarruflar içerisinde, 1965 yılında yüzde 8.2, 1970'de 10.7, 1975'de 1.6, 1980'de 11.1, 1985'de 9.1, 1990 yılında ise yüzde 13.3 oranında paya sahipti. (6) Bu büyüklükteki fonlar elbette ki daha başında kimi iştahları kabartacaktı. (7) Türkiye'de tasarruflar ile yatırımlar arasındaki ilişkiler araştırılır iken, nedense SSK primleri konusunda fazlaca durulmamış olması tuhaftır. Tasarruflar ile yatırımlar arasındaki ilişkiye şimdilerde, sistemin özzerleştirilmesi çabası içerisinde neo-liberaler eğiliyorlar. Oysa bu tartışma önce geçmişe dönük olarak ele alınmalı, bitirilmeli ve sonra geleceğe geri dönmelidir.

3 Konuyu bölüşüm ilişkileri çerçevesinde ele almanın aydınlatıcı olacağını düşünüyorum. Bilindiği gibi doğrudan üreticilerce yaratılan artığa elkoyma biçimi, temel bölüşüm ilişkilerini tanımlar. Tali bölüşüm ilişkileri ise, kaynağında el konulan artık ile ücretin bir kısmının daha, farklı sınıflar arasında veya aynı sınıflar içerisinde tali mekanizmalarla yine bölüşülmesi ilişkileridir. (8) Bu tali “değer aktarımları” sürecinde devletin önemli bir rolü vardır. (9) Kamu maliyesi topladığı gelirleri ve dağıttığı giderleri aracılığıyla, farklı sınıflar arasında veya aynı sınıflar içerisinde değer aktarımları gerçekleştirir.

Mali politikalar aracılığıyla değer aktarımı süreçlerinin incelenmesi, devletin niteliğinin ortaya konulması çabasının önemli bir parçasıdır. Çünkü devletin sosyal yapıyı koruma ve kollama fonksiyonu, “üretimin genel koşulları”nı sağlama fonksiyonunu da kapsar. Bu nedenle üstyapı devletin altyapıya dönük uygulamaları, üstyapı ile altyapı arasında doğrudan aracı görevi görür. (10) Devletin ekonomi politikaları politik alan ile ekonomik alan arasında bağlantı noktasıdır. Devlet politika ve ekonomi politikaları yoluyla, temel bölüşüm ilişkilerini, ve bu zemin üzerinde ise tali bölüşüm ilişkilerini belirler.

4 Yukarıda belirtildiği gibi, reel ücretlerin azalması, tasarrufları, yani prim ödemelerini reel olarak aşağıya çekerken, fonları

"verimli" şekilde işletememe de yine gelirleri düşürür.

Yarınki hizmetleri reel olarak arttıran uygulamalar ise giderleri bir anda yukarıya çekebilecek etkiye sahiptir. Bölüşüm ilişkileri çerçevesi kâr-ücret ilişkilerini, veya vergi sistemini incelemekle kullanılmış olmakla birlikte, SSK konusu bu çerçevede pek ele alınmamıştır. Bu bölümde yapmak istediğim, SSK'nın mali krizini söz konusu çerçevede ele almak.

Bilindiği gibi 24 Ocak - 12 Eylül ikilisi, emek gelirlerine karşı şiddetli bir saldırıda bulundu. Ücretlilerin reel ücretleri 1976 yılında yüz düzeyinden 1988 yılında 43.5 düzetine gerilerken, SSK'lıların reel ücretleri de, yine 1976 yılında yüz düzeyinden 1985 yılında 49.1 düşmüştü. Reel ücretlerdeki bu dramatik düşüş, tasarrufları, yani SSK açısından prim gelirlerini de reel olarak geriletmiş olmalıdır. SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur'un prim gelirlerinin yurtiçi tasarruflar içerisindeki payının 1976-79 yıllarında ortalama yüzde 25.6'dan 1985-88 yıllarında ortalama yüzde 14.3'e düşmüş olması gelir etkisini büyük ölçüde yansıtır. (11) Görüldüğü gibi, temel bölüşüm ilişkilerinin işçiler aleyhine değişmesi, SSK'nın mali dengesini gelirler açısından bozucu bir etkiye sahip oluyor.

4792 sayılı kuruluş kanununa göre SSK fonlarının önemli bölümünü devlet tahvillerine yatırır. Tavan yüzde 40 olmakla birlikte SSK 1970'li yıllarda bu tavanı aşarak fonlarının yüzde 50'sinden fazlasını Devlet Yatırım Bankası (DYB) tahvillerine yatırıyor. Öte yandan 441 sayılı kuruluş yasasına göre, Banka kendi özkaynakları yanı sıra SSK fonlarının İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin kredi ihtiyacına tahsis edilen bölümü gibi yabancı kaynakları da kullanabiliyordu. DYB bu şekilde mesela 1975 yılında, kaynak ihtiyacının yaklaşık yüzde 33'ünü SSK fonlarının yüzde 56'sı ile karşılamıştı. (12) 1970'lerin diğer yıllarında bu oranın daha yüksek düzeylerde seyretmiş olması ihtimali hayli yüksektir. Oysa bu yıllarda neredeyse yüzde 90'ı SSK'ya satılan DPYB tahvilleri, enflasyon oranı 1975 yılında yüzde 19.8 iken, sadece yüzde 11.0 oranında getiriye sahipti. (13)

Bilindiği gibi aynı yıllarda DYB kaynakları KİT'lerin toplam sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi için gerekli finans ihtiyacının önemli bir kısmını karşılıyordu. 1975 yılında DYB kredilerinin KİT finansman ihtiyacının yüzde 23'ünü karşıladığı, DYB tahvillerinin Banka toplam kaynaklarının yüzde 38'ini oluşturduğu ve söz konusu tahvillerin yüzde 90'ını SSK'nın satın aldığı düşünülürse, SSK fonlarının yüzde 56'sının KİT finansman ihtiyacının yüzde 8'ini karşıladığı ortaya çıkar. (14)

Maliye Bakanlığı'nın KİT ve İştirakleri Yıllıkları SSK'yı "mali" bir KİT olarak tanımlıyor. SSK ve DYB birbirlerine, kuruluşlarıyla, karşılıklı olarak bağlanıyor. DYB KİT finansman ihtiyaçlarını karşıyor. KİT'ler ise KİT iştirakleri ve fiyat yoluyla sermaye birikimini destekliyor. (15) Özel kesimin açıkları, kamu kesiminin açıklarına dönüştürülüyor. (16) Demek ki, siyasi iktidarların arpalığı SSK teorisinin açıklayamadığı, daha sistemik bir ilişki var ortada. Devletin tali bölüşüm ilişkileri içerisinde SSK fonlarını DYB aracılığı ile sermaye sınıfına aktardığı görülüyor. SSK fonlarının işçiler açısından "verimsiz", ama devlet açısından olduğu gibi sermaye sınıfı açısından da "verimli" şekilde işletilmiş olduğu ortadadır.

Çıkarıcı siyasiler imajıyla her şeyin açıklanabilir olmasına da devletin niteliğini bulanıklaştırması nedeniyle karşı çıkılması gerekir. Erken emeklilik uygulaması, sosyal yardım zammı uygulamaları, isteğe bağlı sigorta emeklilerine sağlık yardımı yapılması,

vb. politikalar da çıkarıcı siyasilerin neden oldukları yanlışlar olarak görülüyor. Oysa problem öncelikle bu politikaların anlamlılığı veya anlamsızlığı değil, uygulamada SSK'yı nasıl etkileyeceği problemidir. Problem maliyeti devletin üstlenmemesi, politikalarını (hatikalarını) "hazır el altındaki" SSK fonları ile finanse etmesi problemidir. Bu genellikle, sınıf içi veya emekçi tabakalar arası, hatta bazı durumlarda sınıflar arası değer aktarımları anlamına gelir. Sözde sosyal politikalar ücretler ile finanse edilir. (17)

5 Sonuç olarak üç noktayı vurgulamak istiyorum: Reel ücretlerin düşürülmesi, sermaye birikimin desteklenmesi, ve sosyal politikaların "ucuza getirilmesi" SSK'nın mali krizinde belirleyici bir rol oynamış ise, ki bu konu daha fazla araştırılmalı, bazı gerçekleri görmek gerekecektir. Çözümüne doğru bir adım özerkleştirme olabilir ama, kimden özerkleştirme? Yukarıda görüldüğü gibi sadece devletten değil, aynı zamanda da sermaye sınıfından! İkinci nokta ise, yoksullaştırıcı neo-liberal ekonomi politikalarının açığa vurulmayan ikilemi, yoksullaşan dışlayıcı karakteridir. Bir yandan ücretleri düşüren, öte yandan ise nüfusu tümüyle sosyal güvence çatısı altına almayı taahhüt eden ekonomi programları kendi içlerinde tutarsızdırlar. Bu çelişki ise, Şili'de yaşandığı gibi, yoksullaşan işçi sınıfının önemli bölümünü dışalar. Son olarak da, sistemin özelleştirilmesinin işçi sınıfını yabancılaştırıcı yönünü vurgulamak istiyorum. Kendisini gelecekteki risklere karşı, kendi gücü yettiğinde sigortalayabilen işçi, sınıf üyesi işçi yerine "müşteri" işçi haline gelir. Sınıf içi dayanışmanın ortadan kalktığı tüketici yurttaşlar ütopyasını TÜSİAD elbet arzu edebilir ama, sınıfın ütopyası daha farklıdır

NOTLAR :

- (1) TİSK, Türk-İş, Hak-İş, DİSK, İşçi-İşveren Konfederasyonları Zirve Toplantıları, Sosyal Güvenlik, Rapor No: 2, (1994)
- (2) Sosyal Sigortalar Kurumu Üzerine Görüş ve Öneriler, (1994 Ankara), "TÜRKMOB'un Sosyal Sigortalar Kurumu'nun sorunları ve Çözüm Önerileri Kolokiyumu"na sunduğu rapor.
- (3) TÜSİAD, Emekli ve Mutlu: Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları, Çözüm Önerileri ve Özel Sigortacılık Girişimi, (1996)
- (4) K. Boratav, E. Türkcan (editörler), Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler, "Kamusal Seçim ve Mülkiyet Hakkı okulları, bilindiği gibi, işletme verimliliğini kamusal mülkiyetin olumsuz, özel mülkiyetin ise olumlu şekilde etkilediğini savunur." Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (İstanbul, 1993), s. 104.
- (5) A. Singh, Pension Reform, The Stock Market, Capital Formation and Economic Growth: A Critical Commentary on the World Bank's Proposals, Faculty of Economics, University of Cambridge, (1995)
- (6) Ş. T. Özşuca, Sosyal Güvenlik Sisteminde Yaşanan Kriz - Sistemin Yeniden Yapılanması Üzerine Öneriler, T. Harb İş Sendikası, (Ankara, 1995), s. 30
- (7) M. Sönmez, Türkiye'de Holdingler, "Eğitimlerimde sigortalı işçilerin ödedikleri primlerin ne toplu tutarını, ne de nerede kullanıldığını bilmediklerine şahit oldum. Oysa banka kurucusu Vehbi Koç'un 12 Eylül ertesinde Kenan Evren'e yazdığı mektupta görüldüğü gibi sermaye sınıfı böylece fonlarının önemini, sermaye birikimine katkısını çok iyi biliyor". Arkadaş Yayınevi, (Ankara, 1992), s. 319.
- (8) K. Boratav, 1989'lı Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm, Gerçek Yayınevi, (İstanbul, 1991), s. 26
- (9) O. Oyan ve A. R. Aydın, Türkiye'de Maliye ve Fon Politikaları - Alternatif Yönelişler, Adam Yayıncılık, (Ankara, 1991), s. 42-3
- (10) E. Mandel, Late Capitalism, Verso, (London, 1987), s. 474-Salınmıştır.
- (*) Gümrük Birliği bu süreci çok fazla etkileyebilecek bir nitelikte olmayacaktır.
- (12) T. Harb-İş Sendikası Araştırma Bürosu, SSK Reformu - Kime Yarıyor? Kimi Yarıyor?, (1995), s. 9
- (13) T. Harb-İş Sendikası Araştırma Bürosu, SSK Reformu - Kime Yarıyor? Kimi Yarıyor?, (1995), s. 9
- (14) T. Harb-İş Sendikası Araştırma Bürosu, SSK Reformu - Kime Yarıyor? Kimi Yarıyor?, (1995), s. 10
- (15) Y. Kepenek, Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirmeleriyle Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Gerçek Yayınevi, (İstanbul, 1993), s. 117-188, 122-123
- (16) İ. Önder et. al., Kamu Açıkları ve Kamu Borçları - Teori ve Türkiye Üzerine Gözlemler, T. Harb-İş Sendikası, (Ankara, 1995), s. 26
- (17) As Shaikh, E. A. Tonak, Refah Devleti ve Sosyal Ücret Elfsanesi, Toplum ve Bilim, "A. Shaikh ve E. A. Tonak sosyal ücreti hesaplamak net transferi, devletten Sağlanan gelir ve kazançlardan işçilerin devlete ödediği vergilerin çıkarılması yoluyla buluyorlar. Sigorta fonları sermaye birikimin desteklemek ve sosyal politikaları desteklemek amacıyla kullanılıyor ise, bu da net transferi hesaplamada göz önünde tutulmalıdır.", 40 (Kış 1988), s. 44.

İMKB'nin Türkiye Ekonomisindeki Yeri **İMKB Küreselleşmeye** **Uyum Yolunda**

1994 yılında yaşanan finansal ve ekonomik krizin ardından 5 Nisan tarihli istikrar tedbirlerinin uygulamaya konulmasıyla, 1995 yılı başında kısa dönemli istikrar sağlanmış ise de, makro dengelerin kurulması için gerekli yapısal reformların gerçekleştirilmesi nedeniyle ekonomideki

belirsizlik ortamı halen devam etmektedir. 24 Aralık genel seçimlerinden sonra hükümetin kısa vadede kurulamaması sonucu oluşan siyasi ve ekonomik konjonktürdeki belirsizlik içerisinde, dış ticaret ve kamu kesimi açıkları daha da büyürken yatırımların kısa vadede yoğunlaştığı bir gelişim görülmektedir. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın bu ekonomik tablo içerisindeki yerini ve gelecekteki rolünü belirtmek, Türkiye ekonomisinin gelişimi ve özellikle finans piyasalarının geleceği açısından önem teşkil etmektedir.

Tasarrufların, menkul kıymetler aracılığı ile ekonomik kalkınmaya etkin ve yaygın bir şekilde tahsisini amaçlayan İs-

Hukuki ve teknik altyapı çalışmaları tamamlanmak üzere olan uluslararası menkul kıymetler pazarı ve vadeli işlemler piyasalarının faaliyete geçmesiyle Türkiye Sermaye Piyasası'nın etkinliği artacak ve uluslararası finans piyasalarına entegrasyon süreci, kazanılan derinlik paralelinde hızlanacaktır.

TUNCAY ARTUN İMKB

özendirilmesi

- Sermaye maliyetlerinin ve nihai ürün fiyatlarının gerçek seviyelerine indirilmesi
- Borsa'da oluşan fiyatlar aracılığı ile şirketler, sektörler ve genel ekonomik durum hakkında gösterge niteliği taşıması

1986'dan Bugüne İMKB'nin Performansı

1980 sonrasında uygulanmaya başlanan liberal ekonomik politikaların bir parçası olarak, 1981 yılında yürürlüğe giren Sermaye Piyasası Kanunu kabul çerçevesinde 2 Ocak 1986 tarihinde faaliyete geçen İMKB, kurulduğundan bu yana, belirlemiş olduğu hedefleri doğrultusunda önemli geliş-

tanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın temel işlevi, fon ihtiyacı olan ekonomik birimlere en kısa sürede ve en uygun şartlarda fon aktarımı sağlarken, ekonomiye fon arzeden birimlere kârlı yatırım olanakları sunmaktır. Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi giderek artan İMKB'nin diğer fonksiyonları şu şekilde özetlenebilir:

- Sermayenin tabana yayılması
- Sermaye birikiminin

TABLO 1 TL BAZINDA HESAPLANAN KAPANIŞ FİYATLARI BİLEŞİK ENDEKSİ

	1986	1987	1988	1990	1991	1992	1992	1993	1994	1995
Ocak	100	216.9	857.74	379.74	3641.25	4213.48	4926.19	4383.01	20104.84	25228.78
Şubat	119.87	260.76	721.03	487.09	3516.12	5102.57	3664.36	5923.61	15003.59	29122.91
Mart	115.75	245.83	635.27	465.9	3294.31	4519.95	4076.62	5864.17	14087.16	39837.33
Nisan	112.28	269.4	553.98	553.62	3308.23	3554.25	3686.37	7807.64	15096.68	46615.19
Mayıs	115.13	394.79	553.07	653.95	3852.08	3626.36	3297.36	8375.75	14749.1	47370.92
Haziran	115.43	446.31	468.9	795.88	4132.98	3587.36	4407.23	10778.67	19766.44	48233.01
Temmuz	121.45	1012.1	492.88	701.43	5384.48	3041.44	4264.13	10077.62	21752.21	51943.75
Ağustos	138.6	1149.03	428.06	875.98	4939.23	3301.29	4157.83	12357.02	25282.43	45139.57
Eylül	146.67	1029.25	455.22	1475.26	5085.15	2937.64	3976.4	15079.87	26825.53	41707.61
Ekim	150.24	786.38	404.12	1664.01	4570.44	2746.4	3642.7	14500.69	24889.5	46324.64
Kasım	160.31	890.61	405.84	1507.54	3256.96	4058.47	3786.24	18977.16	28181.04	39113.64
Aralık	170.86	673	373.93	2217.66	3255.75	4369.15	4004.18	20682.89	27257.14	40024.57

Kaynak: İMKB Aylık Bültenleri

meler kaydetmiştir. İMKB, gösterdiği yüksek performans ile aradan geçen on yıl içerisinde dünyanın en hızlı gelişen ve getirisi en yüksek borsalarından biri olma başarısını göstermiştir. 1'den de görüldüğü gibi, 1986 yılı Ocak ayı ortalaması 100 puan olan İMKB Bileşik Endeksi, dalgalı ancak temelde yükselen bir trend izleyerek 29.2.1996 tarihi itibarıyla 60.546,51 puan seviyesine ulaşmıştır. TL bazında hesaplanan İMKB Bileşik Endeksi'nin özellikle 1993 yılından sonra yüksek oranlarda artış göstermesinde iki temel ekonomik gelişmenin etkisi göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, döviz kuru değişiminin enflasyonun altında gerçekleşmiş olmasıdır. ABD Doları karşısında değerli tutulan Türk Lirası, ekonomide mevcut tasarrufların TL cinsinden değerlendirilmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, Gayri Safi Milli Hasıla'daki büyüme, milli gelirde ve dolayısıyla toplam tasarruflardaki artışlar üzerinde pozitif bir etki yapmıştır. Bu iki gelişimle birlikte, vadeli mevduat ile kamu iç borçlanma kağıtlarının yanı sıra İMKB'ye yönelmiş ve İMKB Bileşik Endeksi'ne bir ivme kazandırmıştır.

ABD Doları bazında hesaplanan İMKB Bileşik Endeksi, özellikle 1989-1990 yıllarında yüksek oranlı artışlar göstermiş ve Temmuz 1990 tarihinde ABD Doları bazında en yüksek değer olan 1.174,85 puan seviyesine çıkmıştır. Dolar bazlı Bileşik Endeks, ekonomik dalgalanmalara paralel olarak, 1989-90, 1993 ve 1995 yılı boyunca yükselme trendi, buna karşılık 1988, 1991-92 ve 1994 yıllarında azalma göstermiştir (Grafik 1). Yıllık toplam işlem hacminde, özellikle 1993 yılından sonra büyük artışlar kaydedilmiştir. 1992 yılında, hisse senetleri piyasasında yıllık işlem hacmi 56,3 trilyon TL (8,6 mil-

yar ABD Doları) seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu rakam 1993 yılında 255,2 trilyon TL (21,8 milyar ABD Doları), 1995 yılında ise 2,4 katrilyon TL (52,4 milyar ABD Doları) düzeyine yükselmiştir. Bu artış, tasarrufların giderek artan bir oranda İMKB'ye yöneldiğini ve Borsa'nın Türkiye ekonomisindeki işlevselliğinin giderek arttığının önemli bir göstergesidir. İşlem hacmindeki artışa paralel olarak, İMKB'de işlem gören şirketlerin toplam piyasa değerleri, ABD Doları bazında 1992 yılı hariç sürekli artış göstermiştir. Bu artış trendi ile, Borsa'nın ekonomiye aktardığı kaynak miktarı da yükselmeye başlamıştır (Tablo 2).

TL bazında, yıllık olarak hesaplanan toplam piyasa değerleri 1990 ve 1993 yıllarında yüksek sıçramalar kaydetmiş ve nihai olarak 1995 yılında 1,3 katrilyon TL'ye erişmiştir. 1995 yılında borsada işlem gören şirketlerin ortalama halka açıklık oranı yaklaşık % 25 olarak alındığında, İMKB'nin Türkiye ekonomisine 1995 yılı içerisinde kaynak aktarımı toplamı 316,3 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. (1)

Kurulduğu tarihten bugüne, temel hedefleri çerçevesinde hareket eden ve istikrarlı gelişim çizgisini sürdüren İMKB,

artan işlem hacmi, toplam piyasa değerleri ve ekonomiye aktardığı kaynak miktarı ile Türkiye ekonomisine olan katkısını her geç yıl artırmaktadır. 1996 yılında yürürlüğe girecek yeni düzenlemelerle İMKB, ekonomide üstlendiği rolü ülke sınırları dışına taşıyarak Avrupa ve dünya borsaları ile entegre olma ve bütünleşme çabalarına yoğunluk kazandırmaktadır.

1996 Yılı İçerisindeki Son Ekonomik ve Siyasal Gelişmelerin İMKB Üzerindeki Etkileri:

1995 yılının son ayında, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Gümrük

TABLO 2 TOPLAM PİYASA DEĞERLERİ* (1986-1995)

	Milyon ABD \$	Milyar TL
1986	938	709
1987	3.125	3.182
1988	1.128	2.048
1989	6.756	15.553
1990	18.737	55.238
1991	15.564	78.950
1992	9.922	84.809
1993	37.824	546.316
1994	21.785	836.118
1995	20.782	1.264.998

Kaynak: İMKB Aylık Bültenleri
Aralık sonu değerleri dikate alınmıştır.

Birliği kurulmasının kesinleşmesi üzerine ortaya çıkan olumlu beklentiler, Borsa'nın yurtiçi ekonomik ve siyasi koşulların yarattığı olumsuz ortamdan en az oranda etkilenmesini sağlamıştır. Siyasi belirsizliğin artması, ekonomide tasarruf ve yatırım vadelerinin kısalması ve iç borçlanma faiz oranlarının yükselmesi nedeniyle bir süre dar bir marj içerisinde sıkışan İMKB endeksi, şirketlerin yıllık bilançoları hakkında olumlu yönde oluşan beklentilerin etkisiyle Aralık ayı sonuna doğru yükseliş trendine girmiştir. 24 Aralık genel seçimleri ile ortaya çıkan siyasi tablo sonucunda; 1996 yılının ilk iki ayı, siyasi partilerin bir koalisyon hükümeti kurma çabaları ağırlık kazanmıştır. 1996 Ocak ayı başında duraklayan İMKB Bileşik Endeksi, merkez sağ partilerin hükümeti kurma beklentilerinin yanı sıra, iç borçlanma vadelerinin tekrar uzama eğilimine girmesi ve dövizde çok devalüasyon beklentilerinin kırılması nedeniyle Ocak ayını % 23,6 artışla kapamıştır. Ocak ayındaki tüketici fiyat artışlarından arındırılmış İMKB'nin aylık reel getirisi % 14,1 olarak gerçekleşmiştir. Hazine Bonosu, mevduat, döviz ve altın gibi tasarruf araçları ile karşılaştırıldığında, hisse senetlerine yapılan yatırımların Ocak ayı reel getirisinin alternatif yatırım araçlarına kıyasla daha yüksek oranda gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 3). Şubat ayına 50 bin puanın üzerinde giren İMKB Bileşik Endeksi, 50-53 bin sınırları arasında dalgalanan bir trend izledikten sonra, ANAP-DYP Koalisyon ihtimalinin tekrar güçlenmesi ve Hazine Bonosu faiz oranlarının düşmesi ile ay içerisinde ardarda rekorlar kırarak 60 bin puan sınırını aşmıştır. 27 Şubat günü, Bileşik Endeksi'nin ilk seans sonunda 62.971,96 puan, ikinci seans sonunda 61.673,51 puan seviyelerinde kapanmasıyla Borsa tarihinin rekorlarından biri daha kırılmıştır. Aynı gün, günlük işlem hacminde de rekor kırılarak 24,6 trilyon TL seviyesine ulaşılmıştır.

Ekonomide, faizlerin düşme ve vadelerin uzaması yönündeki beklentilerin güçlenmesiyle, Borsa Bileşik Endeksi'ndeki yükseliş trendinin Mart ayında da sürmesi beklenmektedir.

Sermaye Piyasası Gelişmeleri ve İMKB

Sermaye piyasaları ve borsalar, bir ülkede oluşan tüm gelişmelere ilişkin bilgileri yansıtan oluşumlardır. Bu bakımdan İMKB'nin de Türkiye ekonomisi ve siyasi konjonktürü ile etkileşim içerisinde olması son derece doğal bir olgudur. Zira, ülke ekonomisinin istikrar kazanması ve sermaye piyasalarının dengeli bir yapıya kavuşmasında büyük desteği bulunan İMKB üstlendiği görevleri yerine getirme gayreti içe-

risindedir.

Mevcut işleyiş etkinliği ile İMKB'nin önümüzdeki dönemdeki temel hedefi, piyasada güven, açıklık ve kararlılık ilkelerini güçlendirme yönündeki ciddi atılımlarını sürdürmek olacaktır. Piyasanın kuruluş aşamalarından bugüne kadar geline hızla gelişim sürecinden kaynaklanan ve yeni gelişmelerin doğurduğu bir takım sorunlarımız olduğunun bilinci içerisindeyiz. Bunların aşılmasında, orta ve uzun süreli plan ve programlar dahilinde 2000'li yıllara hazırlanacak belirli ilke ve politikaların izlenilmesine devam edilecektir.

Sermaye piyasası ve borsa alanlarına paralel diğer ekonomik ve finansal aktivitelere ilişkin gerçekleştirilmesi zorunluluk arzeden hukuk reformu, piyasalarımızda etkin denetim ve gözetim faaliyetleri açısından son derece önemlidir. Insider trading ve piyasa manipülasyonlarının tespit edilmesi ve cezai yaptırımların zamanında uygulanabilmesi bakımından da hukuk reformu piyasamızın acil ihtiyaçları arasına girmektedir. İhraççıların, aracı kuruluşların ve yatırımcıların tam rekabet esasları ile işleyen etkin piyasa ortamında çıkarlarının korunmasına yönelik yeni oluşumlar Sermaye Piyasası Kurulu, İMKB, Takasbank arasındaki koordinasyon ve uzlaşma ile hızla hayata geçirilecektir.

Hukuki, teknik ve kurumsal altyapının sağlamlaştırılması ile süregelen sorunların çözümüne yönelik belirlenen plan ve programlar, 2000'li yıllar hesaba katılarak uygulamaya konulacaktır. Ekonomik, siyasi ve sosyal reformlar çerçevesindeki yeniden yapılanma gereklilikleri nedeniyle piyasalarımızda teknik alt yapıyı sürekli yenilemek, sorunların üstesinden gelme ve istikrarlı bir gelişim trendini yakalamak zorundayız.

Ülkelerarası siyasi ve ekonomik yapılanmanın hızla arttığı iletişim çağında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında kurulan Gümük Birliği yeni bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu globalleşme süresinde gelişmiş ülkeler standardında bir kalkınma seviyesine erişebilme çabası çerçevesinde Türkiye Sermaye Piyasası ve İMKB'ye önemli görevler düşmektedir. Sermayenin dolaşım hızının saniyelerle ölçüldüğü bir bilgi ve iletişim çağında, Türkiye'de sermaye piyasasının ekonomideki işlevselliğini artırıcı nitelikte yeni mali

araçlara ve pazarlara yönelik hızlı oluşumlar mevcuttur.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, gerek mevzuat gerekse teknolojik altyapısıyla uluslararası düzeyde hızla gelişen borsalar arasında en önlere yer almaktadır. İMKB bünyesinde oluşturularak hukuki ve teknik altyapı çalışmaları tamamlanmak üzere olan

TABLO 3 TASARRUF ARAÇLARINA İLİŞKİN GETİRİLER OCAK 1996

		Ocak 1996		Ocak 1995-Ocak 1996	
		Nominal	Reel	Nominal	Reel
Mevduat	3 ay	6,7	-1,5	89,9	6,6
	6 ay	7,0	-1,2	91,5	7,5
Döviz	\$	5,0	-3,0	54,5	13,3
	DM	1,1	-6,6	56,8	-12,0
Altın		4,6	-3,4	66,4	-6,6
H. Bonosu	3 ay	10,7	2,2	118,6	22,7
	6 ay	11,2	2,8	130,4	29,4
İMKB		23,6	14,1	96,2	10,2

Kaynak: ANKA Ekonomi Bülteni, 6 Şubat 1996, s:5.

uluslararası menkul kıymetler pazarı ve vadeli işlemler piyasalarının faaliyete geçmesiyle Türkiye Sermaye Piyasası'nın etkinliği artacak ve uluslararası finans piyasalarına entegrasyon süreci, kazanılan derinlik paralelinde hızlanacaktır. Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin başlangıcı olan 1996 yılında, geçtiğimiz yıl kuruluş çalışmaları başlayan "Uluslararası Menkul Kıymetler Pazarı", Sermaye Piyasası Kurulu'nun söz konusu pazarda işlem görecektir hisse senetlerine ilişkin mevzuat çalışmalarını tamamlaması ve işleyişe yönelik bilgisayar desteğinin sağlanmasıyla işlevselliğe kavuşacaktır. Bunun yanı sıra, 1994 yılında çalışmaları başlayan "Vadeli İşlemler Piyasası" alım-satım sistemine ve sözleşmelerin niteliğine ilişkin gerekli çalışmaların teknik donanım desteğinde tamamlanması Türkiye Sermaye Piyasası ve Borsa'nın uluslararası düzeyde gelişmesine ilişkin önemli atılımlar arasında yer almaktadır.

Sanayileşmede üretimi ve büyümeyi artırıcı nitelikteki firmaların finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında borsaların rolü büyüktür. Halka arz yoluyla toplanan fonların sadece finans yapısı güçlü şirketlerle sınırlı kalmaması

için, 1995 yılında İMKB bünyesinde "Bölgesel Pazarlar" ve "Yeni Şirketler Pazarı"na yaşama geçirilmiştir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin sermaye piyasasından finansman desteği sağlamasında büyük olanak sağlayan bu pazarların, Anadolu'nun çeşitli endüstriyel merkezlerinde tanıtımının yapılarak fonksiyonelliğinin artırılması beklenmektedir. Piyasalarda şeffaflık ve zamanında bilgilendirme ilkeleri doğrultusunda çağdaş bir gözetim ve denetim anlayışıyla İMKB, gelişmiş ülke borsaları standartlarında gerekli tüm donanımıyla, yakın bir gelecekte dünyada işlem hacmi yüksek, en gelişmiş borsalar arasında sayılacaktır. Burada önemle belirtilmesi gereken husus, sermaye piyasası ve borsanın gelişiminin, ülkedeki ekonomik, sosyal ve siyasi platformda sağlanacak istikrara doğrudan bağlı olduğudur. Bu çerçevede, İMKB'nin yerli ve özellikle de yabancı yatırımcılar açısından cazibesini korumaya devam etmesi için sermaye piyasası ve borsada gerçekleştirilmesi öngörülen hedefler şu şekilde özetlenebilir:

Sermaye piyasası ve borsanın gelişimi, ülkedeki ekonomik, sosyal ve siyasi platformda sağlanacak istikrara doğrudan bağlı

- Uluslararası Menkul Kıymetler Pazarı'nın hizmete açılması
- Vadeli İşlemler Piyasası'nı faaliyete geçirmek suretiyle piyasaya hedging mekanizması kazandırılması
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) işlem göreceği bölgesel pazarların geliştirilmesi ve etkin işlevlilik kazandırılması
- Halka açık şirketlerin otofinansman problemlerini aşmalarına ve yatırımcıların çıkarlarının korunmasına imkan veren yasal düzenleme ve teşviklerin gerçekleştirilmesi
- Kamunun borçlanma gereğinin azaltılması için makroekonomik boyutta alınacak yapısal tedbirler çerçevesinde fon arz-

talebinin regüle edilmesinde insiyatif alınması

- Emeklilik fonları gibi sosyal güvenlik kuruluşları ve diğer kurumsal yatırımcıların sermaye piyasası ve Borsa'ya etkin katılımının sağlanması Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı ve Fonları'nın geliştirilmesi
- Sermaye Piyasası alanında otokontrol işlevi görecektir Aracı Kurumlar Birliği'nin oluşumu

ile sistemin sorunlarının çözümüne olan katkılarının artırılması

- Yatırımcıyı korumaya yönelik önlemlerde etkinlik sağlanması ve bu çerçevede bir Garanti Fonu'nun kurulması Piyasalarda etkin denetim ve gözetimin sağlanması
- Finansal derecelendirme kuruluşlarının kurulmalarının desteklenmesi Menkul kıymetlerde kaydı sisteme geçiş çalışmalarının hızlandırılması
- Menkul kıymet kod ve mesajlarında uluslararası standartlara uyum sağlanması.
- Halka açıklık oranlarının ve halka açık şirket sayısının artırılması suretiyle menkul kıymet ihraçlarında artış sağlanarak piyasaların derinleştirilmesi

Bu hedefler ve benzerleri uygulamaya konulduğu takdirde, İMKB'de ihraççıların sermaye ihtiyaçlarına çözüm bulmaları, yatırımcıların getirilerini maksimize etmeleri, fon arz ve talebi arasında makul bir dengenin kurulması mümkün olabilecektir.

Modern İktisat Teorisi ve Piyasa

“Tam rekabetçi piyasa dengesinin (piyasa ideali) bile tam olarak etkin olmayabileceğini matematiksel olarak gösteren neoklasik genel denge teorisinin “sağda” veya “apolojetik” bir niteliği olduğunu söylemek artık mümkün görünmemektedir”

GÜNDÜZ FİNDİKÇIOĞLU *

Neoklasik genel denge teorisinin neoliberal iktisadi/siyasi tavır alışın teorik temelini oluşturduğu önermesi yaygın kabul gören bir önermedir. Radikal soldan bakıldığı zaman, neoklasisizm kapitalizmin apolojisini yapan bir iktisat ideolojisi olarak algılandı. Bugün bile neoklasisizmin -sol eğilimli iktisatçılar tarafından- gereksiz yere matematik yüklenen garip bir sağcılık türü olarak algılandığından kuşku duymuyorum. Piyasa ekonomisinin üstünlüğünü savunan gazeteci/ideolog/siyasal iktisatçıların argümanlarını ciddi bir teorik temele dayandırma gereğini duyduklarını ise pek sanmıyorum. Oysa iktisat teorisi aksiomatik/matematik bir komplekstir ve “modeller bütünü” tarzında, diğer sosyal disiplinlerden farklı olarak, net bir teoridir. Beğenilsin beğenilmesin, dünyanın saygı gören üniversitelerinin iktisat bölümlerinde aynı teorik/matematiksel corpus okutulmaktadır ve bu yapının temel sonuçlarına referans vermek kaçınılmaz sayılmalıdır.

İktisat teorisi-piyasa ekonomisi ilişkisini şöyle özetleyebiliriz: İktisat teorisi genel denge teorisi ve oyun teorisi temelinde yükselmektedir. Arrow-Debreu neoklasik denge teorisinin ilk ve temel versiyonu 1950’lerde iki “Refah İktisat Teoremi” ispatlamıştır. Birinci Teorem’e göre her tam rekabetçi (Walrasyen) piyasa dengesi Pareto anlamında etkindir. İkinci Teorem ise her Pareto-etkin dengenin rekabetçi piyasa ekonomisinin çözümü olan bir fiyat sistemi tarafından desantralizedilebileceğini söylemektedir. Piyasa ekonomisinin iktisadi anlamda “etkin” olduğu iddiasının yegane teorik temeli söz konusu iki teoremdir. Tekrar etme gereğini duyuyorum: her kim ki piyasa ekonomisinin tam olarak

“etkin” olduğunu -“birinci en iyi” (first-best) manasında- iddia eder, modern iktisat teorisinden bulabileceği tek teorik destek bahsedilen “Refah İktisat Teoremleri”dir. (Matematiksel) İktisat teorisi temelinde, neoliberal iktisadi tavır alışın başka bir teorik dayanağı yoktur.

Şimdi söz konusu teorilerin geçerli oldukları çerçeveyi kabaca gözden geçirebiliriz:

Tam rekabetçi piyasa/rekabetçi davranış biçimi geçerlidir: oligopolcü veya tekelci yapılar mevcut değildir. Yani, mallar homojendir, ölçeğe göre artan getiri yoktur vs. Oligopolcü veya tekelci yapılar varsa ve eşzamanlı olarak rekabetçi sektörlerle beraber varolu-yorlarsa, dengenin etkinliğini gösteren teoremler sadece limite geçerli olabilirler,

(Core equivalence teoremleri - Debreu ve Scarf (1963) - veya Cournot-Walras dengesi -Gabszewicz, 1993 ve muhtelif tarihli makaleler) gibi.)

İçselleştirilemeyen dışsallıklar veya kamu malları mevcut değildir. Bazı durumlarda kamu (devlet) vergi yoluyla veya piyasa kreasyonu ile dengenin varlığını ve/veya optimalitesini (etkinliğini) restore edebilir. Ancak, enformasyon/kurumsal/teşviksel tahditlerin birinci en iyi (Pareto) etkinliğe engel olma ihtimali de yüksektir. Kaldı ki, etkinliğin kamu (devlet girişimi ile restore edilmesi zaten “piyasanın (kendiliğinden) etkin” olduğu tezi ile çelişir.

Enformasyon eksikliği ve/veya asimetrisi söz konusu olmamalıdır. “Belirsizlik” ya yoktur ya da neticeyi etkilemeyecek tarzda modellenerek bertaraf edilmiştir. [“Arrow securities” -Arrow, 1964- veya “contingent markets” gibi-Debreu, 1959] Özellikle, finans piyasaları tam teşekkül etmiştir. (complete asset markets) Determinist sistemlerde “tam öngörü”, stokastik sistemlerde ise “rasyonel beklentiler” postüle edilmiştir. Ancak, piyasalar “eksik” ise rasyonel beklentiler dengesi de “etkin” olmayabilir vs.

Mal/aktör uzayları sonlu boyuttadır. (finite dimensional topological vector spaces) Dolayısıyla, fiyat/mal uzayları birbirinin yegane düalıdır. Genel olarak ve biraz gevşek bir jargonla söylenirse, “etkinlik teoremleri konveks bir ortam ve sonsuz boyutta olmayan mal/aktör uzaylarında ispatlanmıştır”. “Geniş ekonomilerde” (Aumann, 1964; Hildenbrand, 1974; Rustichini & Yannelis, 1991) konveksite varsayımından vazgeçilebilir ancak “geniş ekonomiler” tam rekabetin karakterizasyonuna çok uygun ve/fakat kuvvetli bir hipoteze dayalı ekonomilerdir.

* Gündüz Fındıkçıoğlu, 1986 yılında Boğaziçi Ekonomi Bölümü’nden mezun olduktan sonra, iki yıl süreyle İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. 1988-89 ders yılında ABD’de Maryland Üniversitesi’nde asistan ve doktora öğrencisi olarak bulunan yazar, 1989’da Boğaziçi, 1991’de de LSE’den ekonomi master dereceleri almıştır. Kısa bir süre Harvard’da öğrenci olan Fındıkçıoğlu akademik çalışmalarına Belçika’da -UCL- devam etmiştir. 1993 yılında ULB’de Ekonometri masteri ikinci yılına da alınan yazar, AB Komisyonu’nda stajyer, Dünya Bankası’nda stajyer ve danışman olarak görev yaptıktan sonra Türkiye’ye dönmüştür. Halen TSKB araştırma Bölümü’nde çalışmaktadır.

Görüleceği gibi, teknik konulara fazla girmeden de, teorik önermelerin geçerlilik çerçevesinin bir hayli sınırlı olduğunu farketmek mümkündür. Yine de, Arrow-Debreu (neoklasik) genel denge teorisinin kanonik versiyonunun tam rekabetçi piyasa koşulları yerine geldiği takdirde -oldukça sınırlayıcı varsayımlar altında- söz konusu denge "Refah İktisadi Teoremlerinin", geçerli oldukları bağlamdan farklı bağlamlarda da, sanki genel geçer doğrulamış gibi vügarize/lanse edildikleri ortadadır. Fakat 1980'lerdeki teorik gelişmeler artık bu rahatlığa dahi izin vermemektedir. Şöyle özetleyebiliriz:

"Piyasaların, özellikle finans piyasalarının eksik olması halinde, -yani efektif belirsizlik karşısında- tam rekabetin diğer şartları yerine gelse bile, bulunabilen tam rekabetçi piyasa dengesinin Pareto anlamında etkin olmadığı aynı teorik/matematiksel yapı içinde ispatlanmıştır. Ayrıca, tam rekabetçi piyasa dengesinin Pareto'da daha da kuvvetli bir anlamda etkin olmadığı gösterilmiştir. Mevcut piyasaların eldeki enformasyonu dahi etkin olarak kullanamadıkları bu durum "constrained suboptimality" durumudur. (Geanakoplos & Polemarchakis, 1986; Laffont, 1989; Geanakoplos, 1990)

Genel denge teorisinin söz konusu modern versiyonunda tam rekabetçi piyasa dengesinin (ideal tip) bile hem Pareto anlamında, hem de daha kuvvetli bir anlamda etkin olmadığı gösterildiği için, pratisyen iktisatçılar ve bazı akademisyenlerin zihnindeki piyasa-etkinlik otomatik bağlantısının hiçbir teorik temeli kalmamıştır. Dikkat edilirse, ne "dengesizlik" durumundan, teorisi yok sayılır- ne de hatalı olarak zaman zaman "dengesizlik" denilen non-Walrasyen dengelilerden, hattâ ne de dinamik etkinlik kavramlarından bahsedilmiştir. Doğrudan doğruya ortodoks ekolün kalbine işaret ediyoruz.

Bütün bunlardan ne gibi bir sonuç çıkarılabilir? Aşağıdaki noktaları vurgulamak kanımca yanlış olmayacaktır:

Tam rekabetçi piyasa dengesinin (piyasa ideali) bile tam olarak etkin olmayabileceğini matematiksel olarak gösteren neoklasik genel denge teorisinin "sağda" veya "apolojetik" bir niteliği olduğunu söylemek artık mümkün görünmemektedir. Fakat aynı zamanda:

Neoliberal iktisat ideolojisinin sadece bir ideoloji olduğu ve dünyanın en iyi üniversitelerinde okutulan temel/modern iktisat teorisinin ana akımı tarafından desteklenmediği ortaya çıkmaktadır.

Ancak, burada söylenen, piyasaların merkezi plandan veya KİT'lerden daha etkin olmadığı değildir. Piyasaların çoğunluğu muhtemelen KİT'lerden daha etkindir. Ayrıca, piyasalara daha anlamlı teorik çerçevelerden de bakabiliriz. Burada gerektiği düşünülebilecek bir ekolün a priori olarak bunun böyle olacağını öngörmemesi ve birinci en iyi Pareto-etkinliğe ulaşılacağını hiç söylememesidir. Hattâ, tam tersini söylemekte ve bir ideal tip olan Walrasyen dengeyi bile ikinci en iyi'nin (second-best) alanına itmektedir. Bir yan sonuç olarak, esasen hiçbir ciddi neoklasik iktisat-

çı "satın KİT"leri gitsin, nasılsa etkinlik artar" dememektedir. Tam tersine, özelleştirme-regülasyon-deregülasyon çok ciddi iktisadi-akademik ve hukuki tartışmaların konusu olmaya devam ediyor.

Piyasa ve uluslararası rekabet olmadan, herhangi bir etkinlik nosyonuna göre, iktisadi etkinlik kazanımlarının sınırlı olacağı açık olmalıdır. Ancak, sadece bu kadar. Daha kuvvetli tespitler yapmak ve piyasanın -her şart altında- iktisadi etkinliğe götüreceğini iddia etmek sadece ideoloji ile açıklanabilir. ayrıca, her akademik iktisatçı "piyasa" denilen şeyin jenerik olarak varlığından bahsetmenin fazla anlamlı olmadığını, piyasanın çeşitli enformasyon/teşvik özelliklerine sahip bir oyun-teorik kontratlar1 manzumesi olarak görülmesi gerektiğini bilmek durumundadır.

REFERANSLAR

- Arrow K. (1964). "The Role of Securities in the Optimal Allocation of Risk Bearing", *Review of Economic Studies*, 31, 91-96.
- Aumann R. (1964). "Markets with a Continuum of Traders", *Econometrica*, 32, 39-50.
- Debreu G. (1959). *Theory of Value*, 7. bölüm, Wiley.
- Debreu G. & H. Scarf (1963). "A Limit Theorem on the Core of an Economy", *International Economic Review*, 4, 235-246.
- Gabszewicz J.J. & G. Codognato (1993). "Cournot-Walras Equilibria in Markets with Continuum of Traders", *Economic Theory*, 3, 453-464.
- Geanakoplos J. (1990). "An Introduction to General Equilibrium Theory with Incomplete Asset Markets", *Journal of Mathematical Economics*, 19, 1-37.
- Geanakoplos J. & H.M. Polemarchakis (1986). "Existence, Regularity and Constrained Suboptimality of Competitive Allocations when the Asset Market is Incomplete", in W. Heller, R. Starr and D. Starrett (eds): *Uncertainty, Information and Communication: Essays in Honor of K.J. Arrow*, vol. III, Cambridge University Press, 65-96.
- Hildenbrand W. (1974). *Core and Equilibria of a Large Economy*, Princeton University Press.
- Laffont Jean-Jacques: *The Economics of Uncertainty and Information*, MIT Press, 1989.
- Rustichini A. & N. Yannelis (1991). "The Core-Walras Equivalence in Economies with a Continuum of Agents and Commodities", M. Khan ve N. Yannelis'in editörlüğü olduğu *Equilibrium Theory with Infinitely Many Commodities*, Springer-Verlag içinde.

Toplumsal konulardaki "kavram kar-
gaşası" beni en çok rahatsız eden
konulardan biridir. Gerçekten kimi-
leri "aynı şeyleri", "farklı kavramlarla"
açıklamaya çalışırken; kimileri de
"farklı şeyleri" "aynı kavramlarla" açık-
lamaya çalışırlar. Ve bu uyuşmazlık, pek
çok şeyi tam bir "sağırklar diyalogu"na
çevirir.

Hoşgörü kavramı da, en çok karıştırılan
ve farklı anlamlarda kullanılan bir kav-
ram. Kimine göre hoşgörü, tam
bir "teslimiyet" anlamına geli-
yor, kimine göre "ilgisizlik" ve
kimine göre "korkunun getirdiği bir ödün".

Ben hoşgörüyle şöyle tanımlıyorum: "Hoşgörü bir insanın
ve bir toplum kesitinin; kendinden farklı düşünceleri olan,
inançları olan, farklı bir yaşam tarzını benimseyen ve fark-
lı değerleri olan insanlara ve toplum kesitlerine karşı seve-
cen bir tahammül içinde olması" demektir.

Yani "hoşgörmek", "tahammül etmektir". Ama öyle ker-
hen ve zorla, ya da "def-i bela kabilinden" değil, "sevecen"
bir tahammül göstermektir. Ve bu biçimiyle hoşgörü, öznel
(subjektif) bir kararın sonucudur.

Birleşmiş Milletler Teşkilatının 1996'yı "hoşgörü yılı" ola-
rak kabul ve ilan etmesi elbette nedensiz değildir. Zira 20.
Yüzyılın tedirgin ve rahatsız insanları, hoşgörü duygularını
gitgide yitirmektedirler. Bir yandan "globalleşme" vb.
türünden yalanlar ortaya atılırken, bir yandan da "mini
milliyetçilikler" denilen bir kavramın çerçevesinde, insan-
lar birbirlerini boğaz-
layıp durmaktadırlar. Bir
yandan devletlerarasın-
da "bütünleşme çabala-
rı" sürüp giderken, bir
yandan tam bir "şove-
nizm" içinde insanlar
birbirlerini kesmektedir-
ler.

Herkes kendi "doğrusu-
nu" tek ve tartışmaya
gereksinim duyulmayan
bir doğru olarak kabul
etmekte ve başkalarına
da bunu kabul ettirmeye
çalışmaktadır. Karşı çı-
kan olursa, "Vay hali-
ne"...Oysaki hoşgörü,
uygar olma kavramına
paralel bir gelişme çizgi-
si izlemiştir. Ne eski
çağlarda, ne Ortaçağ'da

Hoşgörü Diye Diye...

**"Hoşgörü her şeyden önce insan sevgisi ve insana
duyulan saygıdan kaynaklanır. Başkalarının "özel
alanlarına" tecavüz etmedikleri sürece, herkeste
sevilebilecek bir şeyler bulunabilir. Başkalarına
saygısız davranmadıkları sürece, (kendi çapında)
herkes saygıya layıktır."**

TOKTAMIŞ ATEŞ

"farklılıklara" hoşgörüyle bakıldığını söylemek müm-
kün değildir. Hele Avrupa Ortaçağ'ı tam bir "karanlık
çağdır." Farklı inançlara asla hoşgörüyle bakılmadığı gibi,
aynı inançtan olduğunu ileri sürenler bile, ufak-tefek ba-
hanelerle en ağır biçimlerde kovuşturulmuş ve cezalandı-
rılmışlardır.

Batı dünyasının hoşgürsüzlüğü, daha sonra ki çağlarda
da devam etmiştir. Yüzyıllar süren din ve mezhep savaşıla-

rının ardında, belki kimi
ekonomik beklentiler
vardı. Ama işin ardında-
ki beklentiler ne olursa
olsun, görüntü, inanç-
larla ilgili bir görüntüy-
dü ve hoşgörü yoksunu
olmanın ortaya çıkardığı
kanlı hesaplaşmalardı.
İslam dünyası da benzer
bir kaderi paylaşmıştır.

**"Tabii gerek Avrupa'da ve
gerekse İslam
dünyasında farklı inanç ve
düşünceler bir
arada yaşayabiliyorlardı.
Farklı düşünce, ya da
inançta olan insanlar
birbirlerini gördükleri
zaman kılıçlarını çekip,
birbirlerini kesmiyorlardı."**

Daha Hz. Muhammed'in ölümünün üze-
rinden bir sene bile geçmemişken, mez-
hep ve anlayış farkları kanlı savaflara
neden olmuştur. Hele daha sonraki dö-
nemlerde göreceğimiz "şii"lik mücadelesi
ve örneğin bir Kerbela olayı, izleri gü-
nümüze dek taşınan bir hoşgürsüzlük
örneğidir, vahşet örneğidir.

Tabii gerek Avrupa'da ve gerekse İslam
dünyasında farklı inanç ve düşünceler
bir arada yaşayabiliyorlardı. Farklı dü-
şünce, ya da inançta olan insanlar bir-
birlerini gördükleri zaman kılıçlarını çe-
kip, birbirlerini kesmiyorlardı. Fakat bu-
rada "sevecen bir tahammül" değil,
"kerhen" bir tahammül söz konusuydu.
Zaten fırsatını buldukları anda, farklı ta-
vir ve tutumlar içine girmeleri de fazla
uzun sürmüyordu.

Peki o dönemlerde "hoşgörü" diyebi-

leceğimiz devletler ya da siyasal örgütlenmeler yok muydu? Elbette vardı. Ve bunların başında Osmanlı İmparatorluğu gelirdi.

Osmanlı İmparatorluğundan gerçekten, "rasyonel" (akılcı) bir hoşgörüyü sahipti. Zaten böyle bir hoşgörüyü sahip olmasa, altıyüz yıl yaşayacak bir cihan imparatorluğu oluşturmazlar ve çok farklı dinleri, dilleri, ulusları birarada yaşatamazlardı. Fakat ilginç bir biçimde Osmanlı'nın da kimi İslam mezheplerine karşı hoşgörüsü yoktu. (Belki de kendine yönelebilecek en ciddi tehditlerin, o mezheplerin üyelerinden kaynaklanabileceğini düşünüyorlardı).

Hoşgörü, çoğulcu demokrasinin yaygınlaşmasına paralel olarak yaygınlık kazanan bir anlayış oldu. Gerçekten çoğulcu, (ya da özgürlükçü) demokrasiyi oluşturan koşullar ve anlayışlar, hoşgörü kavramının da zeminini oluşturdu. Bu arada İslam dünyası da, kendi referansları çerçevesinde bir hoşgörü anlayışına sahip oldu.

Fakat ne Batı'da, ne de Doğu'da, herkesin anlayış birliği içinde olduğu bir hoşgörü kavramı geliştirilip yaygınlaştırılamadı. Yüzyılımızın başında "emek" çerçevesinde bir siyasal örgütlenmeyi hedef alan anlayışlar bile; savaş boruları çalınmaya

başlandığı zaman, barış ve hoşgörüyü bir yana bırakarak, hızla cephelelere koştular. Ve daha "dün" kapitalizme karşı elele oldukları emekçi kardeşlerine kurşun sıkmaya başladılar. Ne barış kaldı ortada, ne de hoşgörü.

Elbette savaşların ardındaki gerçek nedenler ekonomiktir. Ama hemen tüm savaşlar, ekonomi dışındaki kimi "farklılaştırmalar" üzerine kurulur ve gerçekleştirilir. Ve bu süreç içinde insanların ruhlarındaki hoşgörü duyguları törpülenir ve bunun yerine kimi "kin" ve "üstünlük duyguları" monte edilir. Gidip kafalarını "taşın sertine" vurana kadar...

Hoşgörü, öznel (subjektif) bir kavramdır demiştik. Gerçekten, hoşgörülü bir insan, "canı hoşgörülü olmak istediği için" hoşgörülüdür. Elbette bir takım toplumsal baskılar, ya da objektif "anlayışlar" vardır. Ama insanı hoşgörülü

olmaya zorlayan normatif kurallar yoktur. Hukuk kuralları salt din ve vicdan özgürlüğünü getirir. Bu da hoşgörüden farklı bir şeydir. Hem de çok farklı.

"Hoşgörü olmanın kökeninde neler vardır?" sorusunu net bir biçimde yanıtlayabilmek pek mümkün değildir. Bu sorunun yanıtı da sanıyorum kişiden kişiye değişir. Ama "neler olabileceğini?" yüksek sesle düşündüğümüz zaman, bazı yanıtlar verebiliriz.

Hoşgörü duygusunu besleyen diğer bir duygu "güven duygusudur". Eğer kişi; kendine, inançlarına, düşünceleri-

Eğer kişi; kendine, inançlarına, düşüncelerine, tavır ve tutumlarının doğruluğuna ve haklılığına inanıyorsa; farklı tavır, tutum, düşünce ve inançlara hoşgörü yaklaşabilir, bu "farklılıkları" hoşgörüyle karşılayabilir.

ne, tavır ve tutumlarının doğruluğuna ve haklılığına inanıyorsa; farklı tavır, tutum, düşünce ve inançlara hoşgörüyle yaklaşabilir, bu "farklılıkları" hoşgörüyle karşılayabilir. Ama eğer kendi kafasında kimi "kuşku" ve "karışıklıklar" varsa ve bunların sonucu olarak belli bir "güvensizlik" içindeyse, hoşgörü olması beklenemez. Korku ve kuşku, hoşgörünün en büyük düşmanlarıdır.

Korku duygusu, kimi zaman insanları pseudo (sözde) bir hoşgörüye iter. Aslında burada hoşgörü falan yoktur. Ama kendi farklılığını ortaya koymaktan korkan kimileri, çatışma ve tartışmaya girmemek için karşılarındakilerin inanç ve düşüncelerine hoşgörüyle yaklaştığını iddia eder. Fakat bunun hoşgörüyle falan ilgisi yoktur.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın 1996'yı hoşgörü yılı olarak kabul ve ilan etmesi, hoş ve anlamlı bir tutumdur. Fakat dünyanın çeşitli bölgeleri arasında ve aynı ülkeler içinde ortaya çıkan gelir uçurumlarını unutturma amacına yönelik bir "hoşgörü" gündeme getirilmek isteniyorsa, burada da ancak bir "hoşgörü istismarından", katmerli bir "sömürden" söz etmek gerekir.

Gülten Kazgan :

“Türkiye, Dünya Maliye Tarihine Geçebilir”

“Ömrüm boyunca öğrencilerimle ilişkilerim çok sıcak oldu, ders vermekten çok keyif aldım. Anlaşılan insan yetiştirmeyi seviyorum, çiçek yetiştirmeyi seviyorum, dolayısıyla benim için yaptığım iş hep bana çok keyif veren iş oldu. “

İktisat Dergisi : Sayın Kazgan, uzun yıllar akademik yaşamın içinde olan bir iktisatçı olarak Türkiye'deki iktisat eğitimi nasıl değerlendiriyorsunuz; Türkiye'de iyi iktisatçı yetişiyor mu?

Gülten Kazgan: Genel bir iktisat eğitiminden bahsetmek giderek zorlaşıyor, 1993 yılı itibarıyla Türkiye'de 52 üniversitenin 34'ünde İktisadi İdari Bilimler Fakültesi var. Demek buralarda ana disiplin olarak iktisat kuramlarının okutulduğu iktisat bölümleri bulunmakta. Ancak, bunların büyük çoğunluğu yeni devreye giren üniversiteler olduğu için eğitim çok iyi oturmamış durumda.

Yeniden başlamanın getirdiği, sağlam bir öğretim üyesi kadrosuna sahip olmamanın sonucunda, yerleşik kuralları olmayan, varolan ders kitaplarından yararlanmayı sınırlı biçimde gerçekleştiren güdük bir iktisat eğitimi var diyebilirim. Bu üniversitelerde yüksek lisans ya da doktora yapan öğrenciler arasına gidiyor-geliyor, onların sınavlarına katılma imkanım oluyor. Dolayısıyla bir gözlemim bu öğrencilerden kaynaklanıyor. Arada bir oralarda yazılmış ders notları, ders kitapları elime geçtiği zaman görmem mümkün oluyor. Bu nedenle, yerleşik eski üniversiteler ve yeni kurulan üniversiteler şeklinde bir ayırım yapmak lazım. Eski, yerleşik üniversiteler arasında, çağdaş standartları tutabilen üniversiteler olarak birkaç tanesini saymak mümkün. Bunun bir tanesi Boğaziçi Üniversitesi'nde iktisat eğitimi, diğeri ODTÜ'de iktisat eğitimi. İstanbul Üniversitesi maalesef bu arada ön planda gelmiyor.

Niçin ODTÜ ile Boğaziçi'ni söyledim? Şu nedenle; ODTÜ'nün çıkardığı ODTÜ Gelişme Dergisi diye bir dergi var. Bu dergi bildiğim kadarıyla Türkiye'de çıkan İktisat ve İdari Bilimler alanında ki dergiler arasında şu anlamda tek dergi. American Economic Association'ın yayınladığı Journal of Economic Literature diye dünya ekonomi literatürü-

nü tarayan, özetlerini sunan bir yayın var. O yayının endekslemesine 1990'dan beri giren tek dergi, METU Studies in Economic Development. Taramaya giren başka bir dergimiz yok. Bu dergi aynı zamanda UNESCO'nun yayınladığı bir endeks tarafından da kapsanıyor. Middle East Journal tarafından da kapsanıyor. Dolayısıyla ODTÜ'de iktisat eğitimi ve iktisat kadrosunun çağı yakalamaları açısından iyi bir gösterge sunuyor.

Boğaziçi Üniversitesi'ne geldiğimizde, 1995 de yayına giren ve Amsterdam ile Newyork'da yayınlanan Journal of Economic Design diye bir dergi var. Ki oyun teorisinden yararlanarak iktisat ve hukuk alanında yeni dizaynlar oluşturma amacına dönük çalışıyor. Bu derginin yayın kurulunda dünyanın en ünlü üniversiteleri, başta Amerikan üniversiteleri, Japon üniversiteleri, İsrail ve Kanada olmak üzere üniversitelerden öğretim üyeleri var. Bu derginin baş editörü Boğaziçi Üniversitesi'nden Profesör Murat Sertel. Yani dünya ile bağlantı kurmak açısından gerek ODTÜ gerek Boğaziçi Üniversitesi önde gelen üniversiteler olarak gözüküyor. Doğal olarak eski üniversitelerimiz arasında da parlayanlar var, geri planda kalanlar var. İ.Ü. İktisat Fakültesi açısından düşünürsek, fakültemizin önemi daha başka bir planda geliyor. Eğer Anadolu'ya gidip gezerseniz orada çok ilginç bir olay görüyoruz. Buna Anadolu'yu aydınlatanlar diyeceğim, Anadolu'yu bilimsel anlamda olmasa da uygulama anlamında aydınlatanlar arasında bizim fakülte mezunları çoğunlukta. Anadolu'daki, ticaret-sanayi odaları başkanları, oradaki fabrikaların yöneticileri gibi oraya iş imkanları götüren, üretimi yürüten, örgütleyen kurumların öncüleri arasında bizim fakülte mezunları bulunuyor. Aynı zamanda Türkiye üniversiteleri arasında ismini duyurmaya başlamış yeni üniversitelerin rektörleri, öğretim üyeleri ve kadrolarında İktisat Fakültesi mezunları ağırlık taşıyor.

Bu açıdan ODTÜ ve Boğaziçi dış dünyayla bilimsel anlamda bağlantı kurmak açısından önde gelse de, İ.Ü. İktisat Fakültesi yani bizim fakülte Anadolu'ya imkanları taşımak açısından bence önceliğe sahip. Çünkü, o üniversitelerden mezunları oralarda görmüyorsunuz. Bu açıdan böyle bir farklı durumu var bizim İktisat Fakültesinin. Ayrıca İktisat Fakültesi'nde yazılan ders kitapları zannediyorum bugün Anadolu'daki üniversitelerde okutuluyor. Dolayısıyla, bizim Fakültenin katkısı daha başka bir planda; soyut anlamda iktisat bilimine dönük olmasa da, Türkiye'nin ekonomisine, içine dönük olarak önemli bir işlevi yerine getiriyor. Örneğin; İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti tarafından her yıl düzenlenen "İktisatçılar Haftası" toplantımız Türkiye çapında ilgi uyandırıyor, birtakım sorunlara ışık saçıyor, değişik kişileri bir araya getiriyor, yani işlevi daha farklı.

İktisat Dergisi: Sayın Kazgan, fakültenin son yıllardaki mezunlarından hoşnut olmadığınızı, yeterince donanımı bulmadığınızı biliyoruz. Sizce, İktisat Fakültesi en iyi mezunlarını hangi dönemlerde verdi?

Gülten Kazgan: İ.Ü. İktisat Fakültesi en iyi mezunlarını 1961-1962 ile 1974-1975 yılları arasında verdi. Yani 14-15 yıllık bir süre var ki, o dönemde yetiştirdiğimiz öğrencilerin kalitesi gerçekten Türkiye çapında birinci sıralarda bulunuyordu. Bunun en iyi göstergesi de; şu anda Türkiye'de banka müdürleri, önemli işadamları, ismi duyulan öğretim üyeleri gibi konuya ışık tutacak kişiler bu dönemlerin mezunları. Ondan sonra adım adım fakültenin skalada aşağı doğru kaydığını görüyoruz. Bunun tabii tek değil çok sayıda nedeni var. Birincisi, bahsettiğim dönemde fakültede eğitim son derece disiplinli, seçici ve sıkıydı. Örneğin; mezunlara bir genel iktisat sınavı yapıyorduk ki, bu bugünkü doktora sınavları düzeyinde bir sınavdı. Hem yazılı hem sözlü olarak yapıyordu ve öğrenciler 4 yıl boyunca öğrendikleri iktisattan sorumlu olarak sınava giriyorlar, bunu geçmeden de diploma alamıyorlardı. Ayrıca öğretim üyeleri de işlerini son derece ciddi tutmaktaydılar. Öyle derse girmeme, ders atlama gibi olaylara tanık olunmuyordu. Öğrenci de çok ciddi biçimde alıyordu işini, öğretim üyesi de. Bir de tabii o arada daha bize rakip olan çok sayıda üniversite yoktu. Dolayısıyla, sosyal bilimlerin alanında öğrenim görmek isteyen kaliteli öğrenciler İ.Ü. İktisat Fakültesi'ni tercih ediyorlardı. 1975'den sonra başka bir tablo ortaya çıktı. Bir kere öğretim üyelerinin mali durumları görece olarak geriledikçe fakültenin öğretim üyesi kadrosuna en iyi öğrenciler talip olmaz duruma geldi. İkincisi, bizim fakülteye rakip diğer fakülteler ortaya çıktı. Şimdi İngilizce İktisat bölümüne çok iyi düzeyde öğrenciler alıyoruz, o bir gerçek. Yine de değer yitirmesi söz konusu oldu. Çünkü yeni meslekler cazibe kazandı, onlar en parlak öğrencileri çekmeye başladı. Elektronik mühendisliği, uçak mühendisliği, bilgisayar mühendisliği vs. gibi. Sosyal bilimlerin biraz daha orta kalite öğrenci alma yoluna girerken, fakültemizin önüne diğer fakülteler geçti.

Bir de şu oldu; işletme doğrudan uygulamaya yönelik bir dal olarak iktisatın yerini aldı. Bugün bakınız en yüksek puanla girilen fakülteler Boğaziçi, ODTÜ işletme bölümleridir, iktisat değildir. Bir kere bu etkenler hem öğrenci katında, hem öğretim üyesi katında hem meslekteki sıralama değişimi katında ortaya çıktı. Zannediyorum bir olay daha oldu, fakültemiz öğretim disiplini zayıfladı. Bugün baktığınız zaman görüyorsunuz ki, bir çok dersler boş geçiyor, öğretim üyeleri derslere girmiyor, bazen asistanı yolluyor. Öğretim üyelerinin bu kadar gevşek davrandığı bir ortamda öğrenci için de benzer bir durum ortaya çıkıyor. Bundan ötürü disiplinle bir gevşeme oldu. O nasıl iade edilir, onu bilemiyorum. Ama mutlaka olması gerekiyor yoksa fakülte bu etkenlerin de devreye girmesiyle giderek daha alt sıralara düşebilecektir.

İktisat Dergisi: Sayın Kazgan, bu dönemleri bir de hoca-öğrenci ilişkisi açısından değerlendirirseniz en çok hangi dönemlerde öğrencilerinizle daha sıcak ilişkiler kurabildiniz?

Gülten Kazgan: Ömrüm boyunca öğrencilerimle ilişkilerim çok sıcak oldu, ders vermekten çok keyif aldım. Anlaşılan insan yetiştirmeyi seviyorum, çiçek yetiştirmeyi seviyorum, dolayısıyla benim için yaptığım iş hep bana çok keyif veren iş oldu. Ben işimi keyifle yaptığım için öğrenci de o keyfe iştirak etti. İlişkilerim hep sıcak oldu ve hiç bir değişime olmadı zaman içinde.

Ancak şöyle bir olayı belirtmek gerekiyor. 1975 ile 1980 yılları arasında öğrenci eylemleri sertleştiği dönemde, öğrenci de çok mağdur oldu ben de çok rahatsız oldum. Sınıfa girip, "hadi sınıftan çıkın öğrenciler bilmem neye katılacak" diyenler ya da "gürültü- patırtı" dolayısıyla öğrenci gelemiyor, doğru dürüst ders yapamıyorsunuz. Bazen tatsız kişiler sınıfa giriyor ve sınıfta sordukları sorularla, yaptıkları müdahalelerle birtakım çirkin olaylara yer veriyorlar. O beş yıllık süre dışında benim için hiçbir şey değişmedi. Şimdi gidiniz ders verdiğiniz sınıflara sorunuz hiçbir fark yoktur, ama o beş yıl gerçekten ben çok sıkıntı çektim, öğrenci de çok sıkıntı çekti ve yabancılaştık.

İktisat Dergisi: Sayın Kazgan, üniversitelerde öğrenci sayısının giderek artması, hoca-öğrenci ilişkilerini sizce zorlaştırmıyor mu?

Gülten Kazgan: Öğrenci sayısının artışının getirdiği sıkıntılar benim ders verdiğim bütün sınıflarda oldu. Örneğin; doçent olduğum yıllarda da ders verirken hatırlıyorum kürsünün yanındaki merdiven basamaklarına oturan, pencere içlerine oturan çok sayıda öğrenci vardı. Koşullar ne olursa olsun ben ömrüm boyunca hiç ders kaybetmemeye çaba gösterdim

Eğer hasta olup gelemiyorsam ya da bir yere toplantıya gittiğim için gelemiyorsam mutlaka o dersi düzenli biçimde yapacak arkadaşlardan birine rica ettim, ya da ders mübadelesi yaptık "sen benim saatimde yap ben senin saatimde yapayım" diye.

İktisat Dergisi: Sayın Kazgan, yeni hükümet güvenoyu aldı. Türkiye siyasi hayatında yeni bir dönem başlıyor. Ancak ekonomide pek bir değişiklik olmayacak gibi. Hükümet programını nasıl değerlendiriyor sunuz?

Gülten Kazgan: Koalisyonadaki 2 parti zaten Türkiye'yi 1983'den bu yana idare eden partiler. Özellikle ANAP 1983-1991 arası tek başına iktidar oldu. 1991'den bu yana da DYP koalisyon hükümetlerinin büyük partisi olarak iktidardaydı. Bundan ötürü bugün Türkiye'nin geldiği nokta her ne ise, 1980'li yıllarda ve 1990'lı yıllarda yaşadığımız süreçler ne ise, biraz dünyadaki olayların etkisi olsa da temelde bu partilerin uyguladığı politikaların ürünü. Bu hükümetlerin geçmişte çok büyük dönüşümler gerçekleştirmeleri de söz konusu değildi. Zaten hükümetin genel yapısı, bakanlar itibarı ile ele alındığında görülen o ki, bu yapı son derece muhafazakar hükümet tablosu ortaya çıkıyor. Genel eğilim olarak hiç öyle liberal bir hükümet de değil, MHP-RP ağırlıklı gibi bir tablo, arada bir kaç kişi bunun istisnası olmak üzere. Bu kadar muhafazakar bir hükümet ancak "çok muhafazakar" diyeceğimiz politikaları uygular. Nitekim programa bakıldığında görülen de o. Her şeyi özelleştirmeden bekleyen bir hükümet tablosu ortaya çıkıyor. Tabii bir gerçek var büyük çapta özelleştirme yapılsa onun gelirleriyle hükümet de, ekonomi de 4-5 yıl rahatlayacak. Bu koalisyon 4-5 yıl iktidarda kalabilirse, 'ki çok şüphem var' bu büyük gelirlerle ekonomi de iktidar partileri de rahatlamış bir ortam bulacaklar. Ama bunun sonunda Türkiye eski noktaya dönecek. Çünkü, olağanüstü bir gelir niteliğindeki özelleştirme gelirleri ile sağlanan rahatlık sürdürülemeyecek. Hükümetin borçları azalmazken en azından varlıkları azalmış olacak. Ve yapısal önlemler alınmıyacağı için de 4-5 yıl sonra ortaya çıkan tablo bugünkünden daha iyi değil daha kötü olacak. Bu açıdan hükümetin özelleştirmeye her şey için güveniyor gibi bir tablo sergilemesi bana hiç umut vermiyor. Yaşarsak göreceğiz, 4-5 yıl sonra işler daha kötüye gitmiş olarak ortaya çıkmış olacak. Bu anlayış bence epeyce sorgulanabilir nitelikte. Olumlu gördüğüm bir olayı değerlendireyim; Emlak Vergisinin enflasyona endekslenmesi ve kentlerdeki büyük rant artışlarından belediyelerin pay almasını sağlayacak uygulamaların getirilmesi önemli bir olay. Ancak, emlak vergileriyle ilgili birtakım kuşkular dolaşıyor ortada. Bunlardan bir tanesi belediyelerin bu konuda ne topladıkları hakkında bilgiye sahip olmamaları, doğru dürüst bu vergiler toplanıyor mu izlememeleri ve rant alan kesimleri rahatsız etmemek için de bu işe çok gönüllü olmamaları. Hatta belirtilene göre Maliye Bakanlığı, belediyelerden emlak vergi gelirine ilişkin bilgi talep ettiğinde belediyelerin büyük kısmı bu konuda bilgi veremiyor. Yani ne olup bittiğinin farkında değiller.

İktisat Dergisi: Sayın Kazgan, Türkiye'nin vergi açığının kapatılması açısından hükümet programındaki önlemler yeterli olacak mı?

Gülten Kazgan: Hemen burada çok ilginç bir tabloyu söy-

leyeyim. Öyle bir durum ortaya çıkmış ki, şirketlerin kâr tablosu esas faaliyet kârının çok üzerinde faaliyet dışı kârları gösteriyor. Daha ilginç şu: esas faaliyet kârları yani işadamlarının rizikoya girerek yatırım yaparak, çalışarak elde ettikleri kâr vergilenirken faaliyet dışı kârlar, mali piyasalardan sağlanan kârlar hiçbir rizikosu olmadan, hiçbir çalışma gerektirmeden elde edilen ve daha büyük oranda olan kârlar vergiye tabii değil. Böyle çarpık bir tablo, çalışmayı cezalandırıp tembelliği ödüllendiren bir tablo dünyanın başka bir yerinde var mıdır, bilmiyorum ama herhalde Türkiye dünya maliye tarihine bu tabloyla geçebilir. Rant gelirlerini vergilendirmeyeceksiniz, esas faaliyet kârını vergilendireceksiniz, asgari ücreti vergilendireceksiniz. Olacak bir iş değil. Bu açıdan üzerinde durulması gereken bir nokta da bu. Özel tüketim vergisi tabii gümrük vergisini ikame etmek için konacak. Mutlaka konması da gerekiyor, ama sadece vergi artışı için buna güvenmenin ben mantığını yakıyamıyorum. Çünkü, en iyi bir olasılıkla özel tüketim vergisi kaybolan gümrük gelirlerini ikame edecek. Oysa Türkiye'nin bunun üzerinde gelire ihtiyacı var. Bir de şunu belirtiriyim, hükümet umarım ki geçmişte sergilenen israf tablosunu terk eder. Çünkü merkezi devlet bence Türkiye'nin en büyük KİT'i. Oysa satılan KİT'ler hiç de öyle değil. Bakınız Erdemir, PETKİM dünya kadar kâr eden düzenli çalışan işletmeler, ama en büyük KİT merkezi devlet. Devlet Planlama Teşkilatı buna dahil. Merkezi devletin israfı korkunç bir şey. Geçen gün gazetelerden birinde okudum 22.500 adet otomobil; her bir arabanın yıllık maliyeti 400 milyon lira, şoför, benzin dahil olmak üzere siz bunu bir hesaplayınız. Ayrıca lojmanlar, milletvekili maaşları, kıyak emeklilik bunların hepsi merkezi devleti İngiltere Kralı'nın masrafından çok daha büyük bir masraf olarak bu fakir milletin sırtına yüklüyor.

İktisat Dergisi: Sayın Kazgan, SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'nın özelleştirilmesi sizce gerekli mi?

Gülten Kazgan: Hükümet programında ve protokolde sosyal güvenlik kurumlarının özel sigortalara devri var. Bence yapılması gereken ilk şey milletvekilleri maaşlarının en yüksek devlet memuru maaşı düzeyinde dondurulması ve kesinlikle bundan sapılmaması. Bunun anayasa maddesi olarak girmesi, kıyak emekliliğin kalkması. Eğer hükümet protokolünde sosyal güvenlik kurumları için böyle bir tasfiye amacı varsa öncelikle, bütün milletvekillerinin emekli sandığından çıkarılıp kıyak emekliliğinin de yok edilmesi. Koalisyon protokolünün "Türk halkının ne olduğundan bihaber" maddeleri var. Sosyal Güvenlik Kurumlarının tasfiyesi bunun başında geliyor. Sayın Başbakan bunu Mecliste okumadı, fakat 1-2 gün sonra bir milletvekili çıkıp "hayır efendim bu vardı, biz bunları tasfiye edeceğiz" dedi. Belli ki hükümetin kafasında olan tablo bu, fakat fazla tepki çekmemek için şimdi bunu hasır altı ediyorlar. Ben böyle bir uygulamayı tasvip etmiyorum.

İktisat Dergisi: Sayın Kazgan, bir soru da kurlarla ilgili

sormak istiyoruz. Hükümet programında "reel kur uygulanacak" diye bir iddia var. Bu nasıl uygulanabilir sizce, neler yapacak ekonomi kurmayları bu konuda?

Gülten Kazgan: Gerçekçi kurdan kastedilen temelde cari işlemler dengesini sağlayacak olan kurdur. Türkiye bu politikadan 1990 yılından bu yana vazgeçti, Çünkü bir sahte cennet yaratmayı politikacılar kendi yararlarına gördüler. Yani hükümet, faizleri gökyüzüne tımandırıyor, kendi borçlanma politikasıyla içeriye kısa vadeli sermaye çekiyor. Tüketim pompalanıyor, ithalat pompalanıyor böylece raflar cici-bicili, ıvır-zıvır bir sürü eşya ile doluyor ama sonu ekonomik krize geliyor. Ekonomi 1991'de krizde, 1994'de krizde, şimdi 1996'da önlem alınmazsa yine krize girer. Umut ederim ki hükümetin başı daha doğrusu başları, (çünkü anlaşılan Sayın Çiller'le Sayın Yılmaz birlikte alıyorlar kararları) bu politikayı terk ederler. Bu politika bugün 1996 yılı Türkiye'sin'de, 1992-1993 yılı Türkiye'si'ne oranla çok daha büyük tehlike getiriyor. Eğer siz gerçekçi olmayan kurla, yüksek faizle ithalatı böyle pompalarsanız Türkiye'de hiçbir koruma önlemi de artık yürürlükte bulunmadığı için, patlayan ithalat yoluyla içeride varolan üretim sektörlerini tasfiye edersiniz. Böyle haksız bir rekabete dayanacak hiçbir üretim sektörü yoktur.

Zaten işadamları da kâr ettiği sürece üretimi sürdürür yoksa kilit vurup gider, başka iş yapar. Bu da Türkiye'de korkunç bir işsizlik, fakirleşme, sanayileşmenin sona ermesi ve büyük borçlanma demektir.

Eğer hükümet erkanı tarafından bu nokta doğru biçimde anlaşıldıysa, o zaman gerçekçi kur yoluyla hem ithalatı sınırlandırma hem ihracatı teşvik etme, borçlanmayı sınırlandırma ve içeride gereksiz tüketim pompalanması, işsizliğin artması gibi olgulara son verme bunun olumlu sonuçları olarak ortaya çıkar. Ancak tabii gerçekçi kur uygulanması aynı zamanda enflasyona da ivme veren bir etki yaratabilir. Çünkü patlayan ithalat mal bolluğu yoluyla enflasyonu dizginliyor. IMF'nin bastırma nedenlerinden biri de enflasyonun kur yoluyla dizginlenmesi, ama IMF'nin başka hedefleri de var. Bu arada şunu da belirtirim ki, yüksek faizler yolu ile ithalatı patlatma politikası aynı zamanda kısa vadeli sermaye hareketlerinin ürünü olarak çok büyük meblağların belirli gruplara ve dış dünyaya transferi anlamına geliyor. Bunun fon sahiplerine getiri oranı 1993'de yüzde 50, 1995'de yüzde 40 civarına varıyor.

Türkiye halkının cebinden bu parayı alıp birilerine transfer edecek.

Bu da son derece haksız bir gelir transferine yol açıyor. Aynı zamanda içeride üretimi de düşürüyor.

Siz kur dolayısıyla böyle fırlayan büyüme hızlarına bakmayın. Onlar istatistiksel bir takım olayların ürünü olarak ortaya çıkıyor. Bu politikanın son bulup gerçekçi kur uygulanması, ithalatın ona göre sınırlandırılması, iç piyasanın kur yoluyla korunması gerekiyor. Çünkü başka koruma aracı da kalmadı.

Aynı zamanda tabii iç piyasayı korumak için Türkiye tarife dışı engelleri uygulama yolunu da öğrenmeli.

İktisat Dergisi: Sayın Kazgan, Türkiye Avrupa Birliği'ne katılmanın gerektirdiği kurumsal düzenlemeleri gerçekleştiren, reel düzlemde ekonominin Avrupa Birliği'nden giderek uzaklaştığını söylüyorsunuz. Peki bu süreç nasıl gelişecek? Avrupa böyle bir Türkiye'yi bünyesine neden alıyor? Gümrük Birliği bağlamında da olsa, tam üyeliğin kapısı henüz kapalı da olsa..

Gülten Kazgan: Avrupa böyle bir ülkeyi bünyesine almıyor. Türkiye, Avrupa'nın çok küçük olarak aralanmış kapısının dışında. Çünkü Gümrük Birliği yoluyla size siyasal kararlarda söz alma hakkı vermiyor, ama siz onların aldıkları kararları harfiyen uygulamayı taahhüt ettiğiniz gibi onların kararları dışında, dış ticaretle ilişkin herhangi bir politika uygulamamayı da taahhüt ediyorsunuz. Bütün ekonominizi olduğu gibi onlara ayarlıyorsunuz. Ben bunu kapitülasyonlara benzetiyorum. Kapitülasyonlar da bundan farklı değildi zaten. Demek ki Avrupa'ya kapitülasyon vermek Türk ideolojisinin bir parçası. Bu geçmişte de böyle olmuş, bugün de döndük dolaştık aynı noktaya geldik. Bundan sonra size, kendi üyelerini kaldırmak amacıyla yaptığı mali katkıların hiçbirini yapmıyor. O zaman siz; Avrupa'nın neresindesiniz? Siz Avrupa'ya pazarını olduğu gibi açmış, onun yaptığını olduğu gibi tekrarlamayı, karara aldığı gibi kabul etmeyi, Avrupa'ya giriş yolu sayan bir ülke durumundasınız. Bu itibarla bir kere Türkiye Avrupa'nın içinde değildir, Avrupa Birliği'nin dışındadır; Türkiye Avrupa Birliği ile değil Avrupa Topluluğuyla, yani Avrupa Birliği'nin salt ekonomik bölümü ile ilişki kuruyor. Bu ilişkide de Ankara Anlaşması ile kendisine verilmesi taahhüt edilmiş olan tavizlerin bir kısmını Avrupa vermiyor. Yani, bunun içinde emeğin serbest dolaşımı yok, bunun içinde belirli koşullarda verilecek mali protokoller yok. Sadece 5 yıl için taahhüt ettikleri 2.5 milyar ECU tutarında bir meblağ var, onu da Yunanistan'ın vetosu nedeniyle gördüğünüz gibi veremiyorlar. Bu açıdan Türkiye Avrupa'nın içinde değil. Avrupa şimdi bir Akdeniz politikasına yöneldi. Türkiye'yi Akdeniz Politikası içinde görüyor. Zaten verilen fonların bir bölümü de Akdeniz fonlarından gelecek, eğer gelebilirse Türkiye'ye.

İktisat Dergisi: Sayın Kazgan, Türkiye'nin küreselleşme sürecindeki yeri ne olabilir ve öncelikli hedefleri neler olacaktır?

Gülten Kazgan: Türkiye'nin öncelikle hedefi benim açımdan ekonomisinin büyümesi, halkın gelir düzeyi, eğitim düzeyi, sağlık düzeyinin yükselmesi, çağdaş sanayiye yakalayabilmesi, tarımını tekrar ayakları üzerine oturtup kendisini besler bir ülke haline gelmesi ve bütün dünya ile sıkı ilişkiler içinde ilişkilerini sürdürebilmesi. Türkiye'nin hedefi bu olmalı diye düşünüyorum ben. Ama büyümeyi gözardı edip, halkı sefaletle sürükleyip eğitimden, sağlıktan, güvenlik, sosyal güvenlikten yoksun bırakıp ben küreselleşmeye geçtim demenin hiçbir anlamını göremiyorum, çünkü o küreselleşmede Türkiye 3. sınıf bir 3. dünya ülkesi olarak küresel katılıma girer.

Avrupa'da Yabancı Düşmanlığı ve Faşizim

İrkçılığı, yabancı düşmanlığını ve anti-semitizmi Avrupa' nı en temel değerlerine yönelik bir tehdit olarak değerlendiren Avrupa Parlamentosu Avrupa Komisyonu 1997 yılını " Avrupa İrkçılığa Karşı Mücadele Yılı " ilan etti. GLYN FORD' un Avrupa Parlementosu İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığı Araştırma Komitesi Raporunun bir derlemesi olan FAŞİST AVRUPA Kitabına yazdığı önsöz hala güncelliğini koruduğu için Türkçeye çevirerek yayınlıyoruz.

Avrupa Parlementosu İrkçilik ve Yabancı Düşmanlığını Araştırma Komitesi Raporu'nun bir derlemesi olan bu kitap, yakın geçmişte yaşanan olaylara da tanıklık etmektedir. Komite'nin 1989 Ekim'inde çalışmalarına başladığı andan, hazırladığı raporu Parlementoya sunduğu Ekim 1990 tarihine kadar geçen sürede, Avrupa, bu raporun ciddiyetle araştırdığı ve önem verdiği bir dizi olaya tanık oldu. Komite Raportöründe belirttiği gibi bu olayların yaşanmasında bize düşen sorumluluğu küçümsemediğimizi düşünüyorum. 1990 Mayıs'ında faşist anti-semitik şiddet ve ırkçı vandalizm dalgası Fransa'ya yayılmaya başlar başlamaz, Komite de delil toplama çalışmalarına başladı. Fransa'da çıkan olaylar, doğal olarak tüm Avrupa'da derin bir üzüntü ve şiddetli bir şok yarattı.

Bu saldırılardan en ünlüsü güney Fransa'da Avignon yakınlarındaki Carpentras'da bulunan bir Yahudi Mezarlığına yapılmış ve otuz dört mezar saldırıya uğramıştı. Yeni gömülmüş 81 yaşındaki bir Yahudi erkeğinin cesedi çıkartılıp saldırıya uğramış, sonra da cesede bir güneş şemsiyesinin sopası sokularak tecavüz edilmişti. Bunu izleyen saldırılar Paris yakınlarında Clichy ve Alsace'daki Wissembourg mezarlıklarına yapıldı. Ayrıca Brittany'deki Quimper şehrinde bulunan Yahudi dükkanlarının cam ve duvarlarına da David Yıldızı çizilmişti.

Ne yazık ki anti-semitik saldırılar bununla kalmayıp Doğu Berlin, İsveç'de Lund, İtalya'da Napoli, Polanya'da Varşova, S.S.C.B.'de Leningrad, İsviçre'de St.Gallen, Romanya'da Tıgru Mures kentlerine de sıçramıştır.

Geçtiğimiz yıllarda, ırkçılığın ve bir Pan-Avrupa fenomeni olarak ortaya çıkan aşırı sağın paralel olarak yükselişini gözlemleyen ve bu tehlikeye dikkat çeken partiler için nefretle karşılanan bu saldırılar sürpriz olmadı.

1984-85'de Avrupa Parlementosunun Faşizmin yükselişi ve Avrupa'daki Faşizmi Araştırma Komitesi'nin ön çalışmalarıyla bağlantılı olarak, Batı Avrupa'da milliyetçiliğin en tepkisel biçiminin dirildiğini, dolayısıyla göçmenlere ve sığınmacı kamplarına karşı faşist-ırkçı saldırıların yaygın

bir biçimde başlayacağına dair alarm zilleri birçoğumuzda çalmaya başlamıştı.

Komitenin son raporu Evrigenis Raporu'nu sonradan adı yazarının adıyla anılmaya başlanmıştır- yazarın Yunanlı Hristiyan Demokrat Milletvekili Dimitrios Evrigenis daha da fazlasını yaparak, Avrupa toplumunun derin bir sorunla karşı karşıya bulunduğu dikkat çekti. Rapor, ikna edici bir yöntemle hazırlandı ve olumlu karşılanan bir şekilde dört ayrı düzeyde yazıldı: "Akademik Düzey", "Bilgilendirme Düzeyi", "Eğitim Düzeyi" ve "Toplumsal Güçler Düzeyi". Zaten eğer ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile ilgili problemlerle ciddi biçimde uğraşılacak isteniyorsa, bu metotla çalışılması bir zorunluluktur.

Fakat 1989'a kadar geçen sürede tavsiyelerden ve Deklarasyon'da belirtilen görüşlerden çok azı yerine getirilmişti. Ayrıca politik alanda birçok yeni olay gerçekleşmiş ve Evrigenis Raporu'ndan bu yana ki gelişmeleri kapsayacak yeni bir çalışma yapmak gerekli olmuştur.

Üç yeni faktör belirmiştir. İlk olarak, 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk defa bu boyutta bir anti-semitizm ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, eski komünist blokta bulunan ülkelerdeki ırkçı şiddetin ve faşist örgütlerin yaygınlaşması ve son olarak da Almanya'daki aşırı sağın dikkat çekici ölçüde

* GLYN FORD. Avrupa Parlementosu İşçi Partisi önderi. 1992' de Avrupa Parlementosu ' nun en büyük gurubu olan Sosyalist Grubun başkanı.

güçlenişi.

Elbette ki her üç faktöründe ortaya çıkmasının temelinde derin nedenler yatıyor, fakat bunları motive eden nedir? Batı Alman Sosyal Demokrati Willi Rothley, Irkçılığa ve Yabancı Düşmanlığını Araştırma Komitesi'ne kısmi bir yanıt vermeye çalışmıştır. Irkçılığın ve aşırı sağın yükseliş nedeni olarak Rothley şöyle yazıyor: '...yükselen trend toplumsal modernizasyonun bir ürünü olan bireyselleşmeyle koşut gidiyor; aile bağlarının zayıflaması, meslekler, iş ve işyerleri, kilise, partiler ve ticari birlikler tedirginliği ve yönetim boşluğunu arttırıyor. Milliyetçi görüşleri ve günah keçilerini (yabancılar) kullanan ve söylemlerinde ulusal güvenliğe vurgu yapan politik platformlara karşı gitgide daha fazla artan bir duyarlılık ve beğeni söz konusu".

Bu görüş, dikkate alınacak derecede bir doğruluk payının içinde barındırıyor. Şüphesiz Avrupalı endüstri toplumlarındaki 'yeniden yapılanma', bazı sosyal sorunları da beraberinde getiriyor; karşı-endüstrileşme, işsizlik, işçi hareketlerinin geleneksel seçmenleri olan işçi sınıfını kaybetmesi gibi sorunlara bir de eski komünist blok ülkelerindeki de-stabilizasyon ve demokrasiyi tüm kurumlarıyla henüz oturtamamış olmanın getirdiği endişeler de ekleniyor. Bir neden bile, kıtadaki politik terazide sağa doğru bir değişim yaratmaktadır.

Evrigenis Raporunun üzerinden beş yıl gibi kısa bir zaman geçmesine karşın, özellikle Fransa ve Batı Almanya aşırı sağın politika sahnesine -gözle görülebilir bir şekilde- geri dönüşüne tanık olmuştur. Tabii bu durum -Willi Rothley'in kısaca analiz ettiği gibi- aşırı sağın derin temelleri olan sosyal endişeleri ırkçılıkla istismar etmesi ve ırkçılığı bir bakıma meşrulaştırmasıyla bağlantılıdır. Kaçınılmaz olarak da aşırı sağ tarafından kullanılan bu tarz, ardından güçlü bir şiddet selini de beraberinde taşımıştır.

Bu durumun yol açtığı manzaraların en kötülerine de Fransa şahit olmuştur. Fransa'da Milliyetçi Cephe (Front National) F.N. Jean-Marie Le Pen'in liderliğinde büyük bir siyasi atağa kalkmış, 30'un üzerinde kent ve kasaba belediyesinde kontrolü elinde tutacak bir güç elde etmiş ve Strasbourg Avrupa Parlementosunda da 10 sandalye kazanmıştır.

Çok açık ve saklamaya gerek görme-yen bir biçimde F.N.'nin politikaları Avrupalı olmayanların Fransa'dan atılmasını merkeze alıyor ve bunu talep ediyordu. Üstüne oldukça çok tartışılan F.N.'nin karizmatik lideri Le Pen'e göre Fransa'daki iş ve konut sorunu ancak bu şekilde çözülebilir. Zaten F.N.'nin bir afişi de görüşlerini özetliyor: "İki milyon göçmen eşittir iki milyon işsiz". Bu afiş yabancıları ülkeden atmanın Fransızlara iş sağlayacağı gibi bir mesajı açıkça içermektedir.

Böylesi sloganlar özellikle kuzey ve kuzeydoğu Fransa'da ve Paris'te taraftar bulmaktadır. Çünkü bu bölgelerde bazı ağır endüstri fabrikaları -demir çelik gibi- kapatılmış, bunun sonucu olarak da işsizlik artmıştır. Üstüne üstlük bu bölgelerde yaşayan ve kendilerinin ve çocuklarının geleceğinden haklı olarak endişe duyan işçi sınıfı da geleneksel sol partilere yani Sosyalist ve Komünist partilere olan güvenini kaybetmiştir.

Bu görece başarı hiç yoktan var olmuştur. Bu sonuca, 1970'lerde 'Yeni Sağ'ın

Üstteki pankart; ırkçılığa hayır faşizme hayır (SosyalistBirleşik Cephe'nin sloganı) Altaki pankart;Fransa Fransızlarındır (Lepe'nin Mitiginde)

entelektüellerinden Alain de Benositi gibi isimlerin F.N.'nin dünya görüşüne yaptığı katkıyla ulaşılmıştır. Dahası 1980'lerin başından beri bazı entelektüeller tarafından Nazilerin Yahudi'lere yaptığı soykırıma dair somut gerçekleri inkar eden ve çürütmeye çalışan bir dizi yayın basılmıştır. Bu "entelektüel"lerden birisi de Lyon'lu profesör Robert Faurisson'dur.

Mart 1990'da Sosyalist başbakan Michel Rocard'ın İnfomasyon ve Belgeleme Servisi'ne yaptırdığı bir anket aşırı sağın propaganda alanının potansiyelini de resmediyordu. Anketekatılan Fransız vatandaşlarından yüzde 76'sı ülkede çok fazla Arap olduğunu düşünüyordu. Yüzde 46'sı zenciler için, yüzde 24'ü de Yahudiler için aynı şeyi söylüyordu.

Nisan 1988'de yapılan Fransa Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunda Milliyetçi Cephe'nin (F.N), Fransız işçi sınıfının geniş kesimlerini arkasına aldığı gerçeğini gözler önüne sermiştir. Özellikle de gençlikten önemli bir destek sağlayan Le Pen, aldığı 4,3 milyon oyun yüzde 18'ini bu kesimden almıştır.

Bu oylar, Fransa'nın yakında "İslam Cumhuriyeti" olacağı endişesini seçimde bilinçli bir şekilde kullanan bir adaya gitmiştir. Bu oylar, "Fransız ulusal çıkarlarına karşı uluslararası bir Yahudi Operasyonunun" yapıldığını söyleyen, Nazilerin yaptığı Yahudi katliamını "2. Dünya Savaşı tarihinde bir ayrıntı" olarak gören ve bu beyanattan ötürü yargılanıp, Mart 1991'de ağır bir cezaya çarptırılan bir adaya gitmiştir.

Buna ek olarak söylemek gerekir ki, 4,3 milyon Fransız, faşist düşüncelere sahip, ırkçılık ve anti-semitizm suçlamalarıyla yargılanan, Nazi Liderlerinin söylevlerini ve savaş zamanından kalma Nazi Marşlarını disk ve kaset olarak satan adama oy vermiştir. Verdikleri bu oylar, Fransa'daki siyasal ve sosyal krizin ne boyutlarda olduğunu da bir göstergesidir.

Le Pen'in yarattığı ırkçı ve anti-semitik atmosferin, nefret uyandıran anti-semitik saldırıların başlamasına -kısmen de olsa- bir katkısı olmuştur. Tabii ki saldırıların Le Pen'e bir faydası olmamıştır. Ancak uzun süreli bir zararı da dokunmamıştır. Le Pen hemen ağırbaşlı bir profil çizmiş, olaylar da birkaç hafta içinde unutulmuştur. Le Pen gemište olduğu gibi bir kere daha 'baskıya' karşı dikkat ekici bir başgışıklık göstermişti. Milliyetçi Cephe'nin artık hesaba katılması gereken bir güç olduğuna emin olabiliriz.

Le Pen'in propogandasını yaptığı ırkçı program Fransayla sınırlı değildir. Tam aksine Avrupa Parlemtantosunda

Avrupa' da gün geçtikçe yaygınlaşan yabancı düşmanlığı Nazi Almanyası' nın ırkçı söylemini anımsatmakta .

17'sini F.N.'nin oluşturduğu güçlü bir Avrupa Sağ ittifakı vardır. Bu birleşim Euro-MP, yaklaşık 5 milyon seçmenin oyunu toplayan ve diğer A.T. ülkelerinin aşırı sağ partilerini de kapsayan bir oluşumdur. Aşırı sağ, Parlemtentoya güçlü bir şekilde girmiş ve bir grup olarak tanınmıştır.

Euro-MP'yi oluşturan hareketlerden altısı başka bir bir faşist partinin -Almanya'daki Cumhuriyetçi Partinin (REP) bünyesinde. REP'in büyüme ve önem kazanma süreci hayli ilginçtir. 1989'un başlarına kadar parti ne Almanya'da ne de Avrupa'da tanınıyordu. Fakat Berlin ve diğer kentlerde elde ettiği ilerlemeler endişe verici bir gelişmeye yol açtı. Ekim 1990'da iki Almanya birleştikten sonra ise bu gelişme şaşırtıcı bir hız kazanarak REP'i güçlü bir konuma taşıdı.

REP'in lideri Franz Schönhuber eski bir TV spikeridir ve savaş boyunca gönüllü olarak Charlemagne Brigade'de, Waffen-SS'in kanla ve suçla dolu olan Nordland Bölümünde çalışmıştır. Schönhuber Nazi geçmişini açıkça ve övünerek savunuyor. Partisinin politikaları ise geçmişinin bir devamı niteliğindedir.

Rapor yazıldıktan sonra Schönhuber'in yıldızı sönmeye başladı. 1990 yazında akıllı bir taktik manevrayla REP'in liderliğinden istifa etti. Bunu yaparken ki amacı daha açık tavır alan neo-nazi güçlerine karşı pozisyonunu güçlendirmekti. Sonuçta bir sonraki seçimlerde tekrar seçilmeyi başardı.

Bu, Avrupa Parlemtentosu'ndaki REP üyesi arkadaşlarından uzaklaşarak elde ettiği bir sonuçtu. Alman İttifakı'yla birleşen REP 1991'in başlarında bütünleşmesini tamamlamıştı. Yeni Grup, Schönhuber'in eskiden beri kolladı-

ğı Avrupa Parlamentosu üyesi Neubauer tarafından yönetilmeye başlandı. Neubauer'in kayıtları geçmişte birçok aşırı grubun üyelikleri ile doludur.

Aşırı sağ içindeki bölünmenin harekete zarar verdiği açık, fakat bu bölünmenin temelinde yatan şey daha önemlidir. 1989'da REP kendine özgü bir "yasa ve düzen" partisiydi. Avrupa Parlamentosu seçimlerinde, açıkça sendikaların kaldırılmasını, toplumsal huzuru bozacak her türlü şeyin, sansürün ve Alman tarihinden "suçun" toptan atılması gerektiğini savunan bir programla iki milyondan fazla Almanın oyunu aldı. İşlediği temalar istisnasız hep geleneksel temalardı.

Alman aşırı sağ bir bütün olarak bakıldığında birçok önemli şeye etkide bulunmuştur. Örneğin, bazı renkli fikirleri akademik dünyada tartışmalara yol açmıştır; psikoloji, genetik teori, AIDS ve cinsellik ve hepsinden de önemlisi ötonazi hakkında ileri sürdüğü fikirler. Bu son konu oldukça tartışılan bir konuydu; "Yaşamı değersiz" (Özellikle sakat çocuklar için kullanıyorlardı) kişilerin devlete uzun-vadede pahalıya mal olduğu için yaşamalarına izin verilip verilmeyeceğine ilişkin bir tartışmaydı. REP'in ve Alman İttifakı'nın kampanyalarının itici gücü, Alman-yadaki dört milyon göçmenin, konuk işçilerin ve sığınmacıların ülkelerine geri gönde-

rilmesi ve birleşik Almanya'nın Nazi dönemindeki(1937) sınırlarına tekrar sahip olması talepleriydi.

İronik bir şekilde, birleşik Almanya'yı en fazla dile getiren ve bu yolla ciddi bir seçmen gücü kazanan REP, şimdi de iki Almanya'nın birleşmesinden doğan politik krizleri kendi hesabına kullanıyor ve daha da gerilimli bir durum yaratıyordu. Almanya 1933'den beri ilk defa gerçek ve tam bir ulusalseçimi Aralık 1990'da yaşadı. Bu seçimlerde, REP ciddi kayıba uğradı ve oyları yarıya inerek 1 milyonun altında kaldı. En azından şimdilik, Alman Şansölyesi Helmut Kohl ve partisi Hristiyan Demokratlar (CDU) yükselen Alman milliyetçiliğinin önünü kesti ve birleşik Almanya başarısının arkasında kendilerinin olduğunu gösterdi. Birleşik Almanya sınırlarının savaş öncesi sınırlar olmasının en şiddetli taraftarı REP, bütün dünyada Kohl'ün "gizli el" olarak tanımlandı. Çünkü Kohl Polanya'nın batı sınırlarının korunacağına ilişkin somut bir garanti vermeye yanaşmıyordu. Ne zaman ki kendisi için bir seçim tehlikesi olan aşırı sağ yenilgi aldı, o zaman Kohl'de uluslararası diplomatik bir garanti vermeye yanaştı. Ve yine ancak o zaman Polonya, İngiltere ve Danimarka'nın ortak isteği olan ve Oder-Niese sını-

nır çizgisini tanıdıklarını belirleyen bir antlaşmayı Polonya'yla karşılıklı imzaladı.

Fakat uzun dö-

1952'deki bu vatansız çocuklar Almanlara bastırılmış suçluluklarını anımsatıyordu. Peki bugün Alman halkı aynı duyguları yeniden yaşamak istiyor mu ?

nemde, Alman aşırı sağ seçimlerdeki düzensiz değişimlerden ve REP'in aldığı yenilgi-den bağımsız olarak büyümeye devam etti. Anayasayı Koruma Dairesi'nin raporuna göre 1989'da Batı Almanya'da aşırı sağ örgütlere üye 38,500'den fazla insan vardı. Bu sayı REP'in üyelerini kapsamamakta. Çünkü faşist programına karşı Anayasayı Koruma Dairesi (Verfassungsschutz) REP'i 'aşırı sağ' olarak nitelendirmiyor. Ancak verilen bu sayı, 1989 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde 455,000 oy alan Almanya Nasyonel Demokrasi Partisi / Deutsche Volksunion (NPD/DVU) üyesi 27,000 kişiyi kapsamaktadır.

1990 sonunda bu rapor Strasbourg'taki Parlemantoya sunulduktan yaklaşık altı hafta

sonra, Anayasayı Koruma Dairesi Başkanvekili Peter Frisch yeni bir tahmini sayı yayınladı. Frisch yayınladığı bu raporda şöyle demekte: "...1990'da yani birleşmenin ilk yıldönümünde aşırı sağcıların sayısı iki katına çıktı ve 5 yeni Doğu Alman eyaletinde de artık Batıdaki gibi aşırı sağcı pek çok insan var".

Frisch haklı olarak bu durumu "alarm durumu" olarak tanımladı ve dikkat çektiği noktalar Nisan 1991'de yansımaları Bernd Wagner'le -Doğu Alman eyaletlerinde aşırı sağ hareketleri izlemekle görevli kıdemli polis memuru-buldu. Doğu Almanya şu anda ırk ve faşist örgütler için büyük bir gelişme alanıdır ve 1991'in sonunda Wagner'in bürosu kapatılarak yetki ve görevleri elinden alındı.

REP, Alman İttifakı ve Alman Halkbirliği (Deutsche Volksunion) ile saldırgan gruplar arasında örneğin Freiheitliche Deutsche Arbeiter (FAB) ve -Nationalistische Front (NF)- bir ilişki olduğu kanıtlanmıştır. Bu 'militan' örgütlerin, diğer partilerin mitinglerinde sık sık güvenlik sağladığı görülmektedir.

Bu grupların saldırganlığına bir ölçü olarak, Mayıs 1990'da Amberg'de FAB ve NF'nin önemli bir aktivisti olan Josef Staller'in bir saldırıda üçü Türk dört kişinin öldürülmesi davasından 12 yıl hapis cezasına çarptırılmasını örnek verebiliriz. Bu grupların tavırları doğu eyaletlerinde mantar gibi türeyen saldırgan neo-nazi gruplarıinkiyle aynıdır.

Halen şu an FAB üyesi bir dazlak, Ocak 1991'de Göttingen'de 21 yaşında bir askeri öldürmekten mahkemeye çıkmayı bekliyor. Almanyanın doğusunda göçmen işçi yurdu-na ve göçmen işçilere bir saldırının failleri ise yine FAB üyeleridir. Mart 1991'de Polonya-Almanya sınırı serbest vizayla trafiğe açıldığında da çeşitli faşist örgütlerden oluşan bir

İtalya' da neo - faşist hareket ırkçılık ve yabancı düşmanlığı üzerine yapılandığı varlığını şidete dayalı gösterilerle kanıtlamaya çalışıyor.

grup, neo-nazi lideri Micheal Kühnen'e danışarak, sınırda bir dizi ciddi olay çıkartmışlar ve bunun sonucunda da Almanya'dan Varşova'ya bir heyet gitmiş ve Polonya'lı yetkililerin güçlü protestolarına tanık olmuşlardır.

Doğu Blokunun çökmesi Almanya saği için olumsuz bir deneyim oluşturmuş, sonuç olarak da REP'in oyları artmıştır. Bütün Faşist partiler tartışmalı yasal statülerine karşı Doğu Almanya'da bir takım görüşmelerde bulunuyorlar. Kilitse, göçmenler, sendikalar ve hatta polis örgütleri bile devamlı surette aşırı milliyetçiliğin çok rahat yeşereceği bir zemin olduğu konusunda uyarılıyorlar. Saygın bir kurum olan Evangelist Kilisesi Gençlik Komisyonu bir anket yaparak bunu araştırdı. Araştırmaya göre "Onbinlerce genç potansiyel olarak aşırı sağ çizgisindeler".

Almanya'daki 30,000 kişilik Yahudi Cemaatinin liderleri de benzer bir tablo çizerek eğer ekonomik ve sosyal sorunlar çözülmezse -ki belirtmekte fayda var Almanyanın doğusunda işsizlik yakında yüzde 50'ye çıkabilir- bir süre sonra durumun 'kontrol dışına' çıkacağı uyarısında bulundu. Alman Dış İlişkiler Bakanı Hans-Dietrich Genscher'de durumu "Sivil Savaş Tehlikesi" olarak tanımladı.

Avrupa'daki aşırı sağın gelişme nedenleri tek tip bir çizgide değildir. Aksine bu gelişmenin nedenleri ülkeden ülkeye değişmektedir.

Örneğin İngiltere , 1970'lerin sonuna doğru Milliyeti Cephe'nin dramatik çıkışına sahne olmuş, fakat bu hareket daha sonra iyice gerilemiştir. Gerçi bu süreçte faşistler Yahudilere ve İslam dinine çeşitli saygısızlıklarda bulunmuş ve Yahudilere, siyahlara, anti-faşistlere karşı korkakça vur-kaç şeklinde saldırılar yapmışlardır. Yaklaşık 10,000 aşırı sağcı, Britanya Nasyonel Partisi, Milliyetçi Cephe 'Flag' grubu ve

belki de Britanya'daki en büyük faşist hareket olan dazlak 'Kan ve Onur' (Blood and Honour) gibi örgütlerde toplanmışlardır. Bu hareketler seçimlerde bir varlık gösterememişlerdir. Milliyetçi Cephe 1992 Britanya genel seçimlerinde 60 aday göstermiş, fakat gelecek için bile bir umut olamayacak kadar kötü bir sonuç almıştır.

İtalyadaki aşırı sağ hareketin yapısında da anlık değişimler yaşanmaktadır. Örneğin Movimento Sociale Italiano (MSI) örgütü bir gerileme içindedir. Mayıs 1991'deki seçimlerde 29 İtalyan kentinde MSI'nin dramatik çöküşü söz konusuydu. Fakat rahatsızlık verici olan şey MSI'den desteğini geri çeken oyların Lega Lombardina gibi yerel aşırı sağcı gruplara gitmesiydi. Lombardy'deki Valenza Po'da, Lega Lombardina ayrılıkçıları şok bir sonuç aldılar. Bu bölgede oyların yüzde 23'ünü alan hareket, bir önceki seçimlerde sadece yüzde 2 oranında oy toplayabilmişti. Tabii bu sırada MSI'de çökmüştü. Her iki parti de hala Avrupa Parlamentosunda temsil edilmektedir. Lega Lombardina'nın iki, MSI'nin dört sandalyesi vardır. Her iki hareket de Le Pen'in Avrupa Sağ Teknik Grubundan ayrılmışlardır. Çünkü Tirol bölgesindeki olaylar konusunda aralarında görüş ayrılıkları vardı.

İtalya'da 1970'lerde ve 80'lerde yapılan bir dizi kanlı terör eyleminden de faşistler sorumludur. Örneğin Bologna'da yapılan bombalı bir saldırıda 36 insan öldürülmüş, bu da şiddetin geniş bir alana yayıldığının göstergesi olmuştur. Bu sırada bir başka kaygı uyandıran fenomen daha ortaya çıkmıştır: ırkçı saldırıların Afrikalı ve Magribli yabancılara yönelmesi.

Avrupa'nın her yerinde ırkçı ve aşırı sağ partiler bir ilerleme kaydetmiş fakat Almanya ve Fransa'daki gelişmeler hiçbir yerde o derece olmamıştır. Aslında bir ülkede bile ilerlemelerinin ölçüsünü tespit etmek çok zordur. Belçika buna iyi bir örnek oluşturuyor. Belçika'da faşist orijinli olduğu çok açık olan bir parti -Flaman Bloğu- flamanca konuşulan bölgelerde, örneğin Antwerp ve kuzeyindeki kentlerde yüzde 20'ye yakın oy almıştır. Flaman Bloğu'nun ırkçı olduğu tartışmasız doğrudur ve parlamentodaki temsilcisi Karel Dillen, aynı zamanda Le Pen'in fraksiyonunun da üyesidir. Ancak bu parti Belçika'daki hem Flamanca hem Fransızca konuşulan bölgelerde de aday göstermiş olsa alacağı oy oranı belli değildir.

Bütün bunların ötesinde (yani faşist partilerin ve grupların ilerlemesi ve eylemleri dışında) Avrupa'daki en endişe verici gelişme bazı yetkililerin ırkçılığın "kabul edilebilir" bir düzeyinin de var olduğunu öne sürüp, ırkçı şiddete tam ve kesin bir müdahalenin yapılmasını reddetmeleri. Hatta bu düşünceye göre bu tür bir ırkçılığın sosyal güvenlik değeri olan bir işlevi bile var.

Faşistlerin Batı Avrupa'daki güçlenişinin, oy kaybına uğramaktan korkan geleneksel muhafazakar sağın üzerinde faşist tehlikeye karşı bir etkisizlik durumu yarattığı öne sürülebilir. Yetkililerin 1992 gündemine aldığı göçmen ve sığınmacı haklarına ilişkin görüşlerde bu durumun etkileri görülebilir.

İrk/ toplum ilişkileri uzmanlarınca kabul edilen bir görüş

de, Avrupa'ya göçü engellemek isteyen bazı kişilerin -A.T. ülkelerinde bu görüşün yaygın olmamasına karşın- göçmen hakları konusunda faşist hareketlere "popüler ırkçılık" adı verilen bir tür destek sağladıklarıdır. Şu an Avrupa'daki tartışmaların merkezini 1 Ocak 1993 tarihinden sonra A.T. ülkeleri arasında sermaye, hizmet ve insanların serbest dolaşımı gibi konulardaki izlenecek politikalar oluşturmaktadır.

Bu son nokta yani insanların serbest dolaşımını en ihtilafli konuyu oluşturmakta ve A.T., TREVI Bakanlar Grubu ve Schengen Anlaşması gibi çeşitli mekanizmalarla göç politikasını bir düzene koymaya çalışmaktadır. Her iki mekanizma da, göçmen ve sığınmacı politikalarını "yasa ve düzen" çerçevesinde çizmekte, soruna uyusturucu trafiği, organize suçlar ve uluslararası terörizm açısından da yaklaşarak göç ve sığınma konusunda izlenecek yolda bu tip endişeleri de hesaba katmaktadır.

Fransa, Almanya ve Benelux ülkelerinin imzaladığı 1990 Schengen Anlaşması uyarınca, iç sınırlar gevşek tutulurken dış sınırlarda geçişler daha fazla kontrol altına alınmaktadır.

Bu ülkelerden birine vize alınca diğer dört ülkeye de geçiş mümkün olacağı, yani ortak bir vize politikası uygulanacağı için, Avrupalı olmayan 115 ülke vatandaşının Schengen ülkelerine girmesi artık pek kolay olmayacak. Bu 115 ülke içindeki en büyük grup ise üçüncü dünya ülkeleridir.

Schengen Bilgilendirme Sistemi (Schengen Information System) anlaşmaya taraf olan ülkeleri ortak uygulamalara zorlamaktadır. Bu bilgilendirme sistemi "istenmeyen yabancılar", sığınma başvuruları ve ulusal güvenlik servislerinin gözetim altında tuttuğu insanlar hakkında anlaşmaya taraf tüm ülkelere bilgi vermektedir.

Göçmen ve sığınmacılar gibi hassas konular tüm A.T. ülkelerinde hala tartışılmaktadır. Haziran 1990'da Dublin'de A.T.'ye üye ülkelerin İç İşleri Bakanları, sığınma başvuruları hakkındaki kuralları daha basitleştirmek adı altında daha sıkı hale getiren yeni bir Avrupa Antlaşması'nı imzaya açtılar. Bu A.T.'nin yeni politikalarını kapsayacak uygulamaların ilk adımı niteliğindeydi.

Antlaşmada özellikle iki konudaki endişe yeniden uyanı. İlk olarak, saptanacak standart politikalar en liberal devletlerinkine göre değil, en sınırlayıcı yasalara sahip devletlerinkine göre düzenlenecektir. İkinci olarak da göçmen ve sığınma politikaları yukarıdaki anlayışa göre değerlendirilecekti. Göçmen ve sığınmacıları "problem" olarak gören bu mantık A.T. ülkelerine girişi daha da zorlaştıracaktı. Popüler ırkçılığı pompalayarak daha keskin ırkçılığı bastırmak amaçlanıyordu.

Avrupa'nın gündemi kesin olarak değişecek -toplulukta 12-14 milyon yabancı olduğu düşünülürse bu grup için A.T.'nin "Onüçüncü Devleti" denilebilir ve bu büyük toplulukta 1992'den sonra ciddi yapısal değişiklikler olursa birçok sorunla yüz yüze gelinecektir.

Geleceğe dair işaretler pek iyi sayılmaz. Eski komünist blok devletlerindeki krizler ise problemleri daha da şiddetli hale getirmekte. Bu devletlerden batıya doğru büyük ölçek-

li nüfus hareketleri sözkonusudur.

Eski Sovyet cumhuriyetlerinde büyük bir topluluk oluşturan 2 milyon Yahudi ise ülkelerini terk etmek istiyor. Bu istek, Bağımsız Devletler Topluluğunun (BDT) içine düştüğü kaosun sonuçları hakkında duyulan endişelerden kaynaklanıyor.

BDT hükümetleri, bu ülkelerdeki varolan faşistSiyah-gömlükler / PAMYAT hareketiyle mücadele etmek ya da kontrol altına almak anlamında pek bir şey yapmadılar. Oysa bu pek de küçük sayılmayacak örgüt, amaçlarının komünist ve yahudilere karşı geniş çaplı bir terör kampanyası başlatmak olduğunu açık açık beyan etti. Ayrıca bir çok ırkçı cinayeti PAMYAT taraftarlarının organize ettiği de bir gerçek.

Daha da kötüsü Pamyat yalnız değil. İnanılması güç fakat resmi Sovyet Novosti Press Ajansı Moskova'da yapılan, Moon örgütün konferansına evsahipliği yaptı. Bu örgüt ise faşist olduğu tescilli bir örgüt olan Dünya Anti-Komünist Birliği'yle (World Anti-Communist League) yakın ilişki içindedir.

Macaristan, Romanya ve Polonyada da benzer eğilimler faaliyet halindedir. Örneğin Macaristan'da 1990 seçimlerini kazanan Demokratik Forum'un lideri Istvan Czurka anti-semitik görüşlerini açıkça beyan etmiştir.

Romanya'da ise durum daha da kötüdür. Bükreş'te adı anti-semitizmle anılan The Protocols of the Elders of Zion aktivite göstermektedir. Ayrıca güçlü bir hareket olan Vatra Romanesca'nın da binlerce üyesi vardır. Bu örgüt de amacının 'Macarlara, Almanlara, çingenelere, yahudilere ve diğer azınlıklara karşı kanlı bir savaş' yürütmek olduğunu açıklamıştır.

Ve son olarak Polonya'da solculara ve "Dayanışma"nın Yahudi üyelerine karşı ciddi faşist şiddet eylemleri yapılmıştır. 1990 Mayısında yedi aşırı sağ grubun birlikte yaptığı mitingi protesto etmek için, Varşova'da toplanan göstericilere, büyük bir dazlak grubu saldırmıştır. Polonya eski Başbakanı Walesa ve Roman Katolik Kilisesi'ndeki bağlaşıkları ise, bu korkuları bastırmaya yönelik hiçbir şey yapmamışlardır. Çünkü Mayıs 1991'de yapılan bir ankete göre her üç Polonyalı'dan biri antisemitik duygular beslemekte ve Walesa'da oyunu bu duygular üzerinde oynuyordu.

Doğudaki ırkçılık antisemitizm ve antiromany şeklinde. Çingeneler'e ve Yuhudiler'e karşı önyargılı yaklaşım bu toplumsal grupları, komünist rejimlerin çöküşünden sonra ortaya çıkan krizin "günah keçileri" olarak sunmaktadır. Batı Avrupa'daki ırkçılık ise yönünü daha çok siyahlara, Avrupalı olmayan göçmenlere ve sığınmacılara çevirmiştir.

Doğu ve Batı Avrupa'daki ırkçı ve faşist hareketler arasında gitgide artan bir işbirliği vardır. Doğu Almanya'daki ve Macaristan'daki dazlaklar Batı Almanya ve Avusturya'dakilerle ilişki halindedirler. Bu durum, Britanya'daki dazlak ağını oluşturan -Milliyetçi Cephe üyesi ve aynı zamanda "Skrewdriver"ın solisti Ian Stuart'ın yönettiği- "Kan ve Onur" örgütü tarafından belgelenmiştir.

Başka düzeylerde de işbirliği vardır. Fransız Milliyetçi Cephesi, Polonya'da birçok ilişki kurmuş ve bu örgütün

günlük gazetesi olan Présent'den bazı gazeteciler sık sık Polonya'daki örgütleri ziyaret etmişlerdir. Polonya Radon Üniversitesi'nde ise bazı sempatican akademisyenler Gary Gallo'nun ABD'de çıkarttığı "Üçüncü Yol" (Third Way) adlı dergiyi ders materyali olarak kullanmaktadır.

Burada resmedilen tablo pek iç açıcı değildir ve çok farklı bir Avrupa çizmektedir. Bir yandan 1993'ün ilk dakikasından sonra gerçekleşmesi beklenen uyum bir yandan da ırkçılık ve şiddet. Buradaki zorluk 1989'dan beri gerçekleşen büyük ve dramatik ayaklanmaların, beraberinde agresif bir milliyetçilik ve yabancı düşmanlığını getirmektedir.

Avrupa'daki sosyal ve ekonomik krizin yapısıyla bağlantılı olan de-stabilasyon büyük bir güvensizlik üretmiştir (A.T.'deki 18-25 yaş arası her 14 gençten birisi işsizdir) ve milyonlarca insan bir açıklama ve tabi ki bir çözüm beklemektedir. Irkçılar ve faşistler bu insanlara -önerdikleri çözümler tuhaf ve gerçekdışı da olsa- yanıt vermeye başladılar. Bugün daha bu sürecin başındayız. Milyonlarca insan 1992'de birçok politikacı tarafından vaadedilen düşlerden umidini kesti ve ırkçılık, yabancı düşmanlığı gibi aşırı sağ önyargılarla kendileri ifade etmeye başladılar. Artık sosyo-ekonomik ve politik problemlere somut, ancak insanlık dışı yanıtlar veren görüşleri kabullermeye başladılar.

Bu yüzden aşırı sağ akımları ve faşizmi "yüzü olmayan büyük sermayenin" bir çeşit kuklası olarak görmek yanlış olur. Sorunu böyle görmenin de zamanı gelebilir fakat henüz değil, ve bugün için böyle bir ilişkiyi ispat edecek kanıtlar yoktur. Bugün için varolan şey, toplumlarımızda faşizmin ve yabancı düşmanlığının mantar gibi çoğalmasına uygun ve güçlü bir zemin olduğudur. Faşizm yanibaşımızda ve kanser gibi büyüyor. Eğer hastalığı doğru teşhis etmezsek onunla mücadele etmek ve onu yenmek konusunda zayıf kalırız. Bu hastalığın üstesinden gelmek için peşin olarak yapılması gereken bilgilendirmedir. Ve bu rapor bu işlevi yerine getirmede yardımcı olacaktır. Rapor birçok bilgi ile doludur ve temel bir görünüş sunmaktadır. Avrupa Parlamentosu tarafından görevlendirilen Araştırma Komitesi'nin bu raporu hazırlamaktaki amacı, halkın kolay algılayabileceği popüler bir versiyon üretmektir. Bu yüzden rapor orjinal versiyonundan farklıdır. Rapor geniş bir kesim tarafından okunulacağı ve toplumsal hareketlere olumlu bir etkisi olacağı ümit edilen 77 pratik öneriyi de (son bölümde)barındırmaktadır.

Bu önerilerden bir kısmı bile yerine getirilse ırkçılık ve yabancı düşmanlığı batağından çıkmaya başlayabilir, toplumlarımızı yıkıma sürükleyebilecek aşırı sağcılığın önüne geçebiliriz. Böylece varolan problemleri kültürel çeşitlilik ve zenginlik için bir fırsata dönüştürebiliriz.

Bu seçim en zoru olabilir ama uzun bir süre daha bundan kaçamayız. Bu rapor bize bir seçim yapmakta yardım edebilir. Tabi doğru bir seçim.

TÜRKÇESİ : CUMHUR GÜÇER

Kuşbakışı Yirminci Yüzyıl *

Geçmişin ya da daha çok kişinin çağdaş deneyimini önceki kuşakların deneyimine bağlayan toplumsal mekanizmaların yok olması geç yirminci yüzyılın en karakteristik ve ürkütücü fenomenlerinden biridir.

ERIC HOBSBAWM

ON İKİ KİŞİNİN YIRMINCI YÜZYILA BAKIŞI

Isaiah Berlin (felsefeci, Britanya): "Yirminciyüzyılın büyük bir bölümünü yaşadım. Şunu da eklemeliyim ki, kişisel zorluklar çekmeden yaşadım. Onu sadece Batı tarihinin en dehşet verici yüzyılı olarak hatırlıyorum."

Julio Caro Baroja (antropolog, İspanya): "Kişinin kendi hayat deneyimi -sakin ve büyük maceralar olmaksızın geçen, çocukluk, gençlik ve yaşlılık- ile yirminci yüzyılın olguları...insanlığın yaşadığı dehşet verici olaylar, arasında bariz bir çelişki vardır."

Primo Levi (yazar, İtalya): "Kamplarda yaşayan bizler gerçek tanıklar değiliz. Bu rahatsız edici düşünceyi, zamanla, ben de dahil hayatta kalanların yazdıklarını okuyarak, kendi yazdıklarımı yıllar sonra yeniden okuduğumda, benimsedim. Bizler, yani hayatta kalanlar, sadece küçük değil, aynı zamanda kuraldışı bir azınlıyız. Bizler, yalan, beceri ya da şans sayesinde asla dibe vurmamış olanlarız. Gorgon'un* yüzünü görenler geri dönmediler ya da döndüklerinde tek bir söz söylemediler."

René Dumont (agronomist, ekolojist, Fransa): "Bu yüzyılı sadece bir katliamlar ve savaşlar yüzyılı olarak görüyorum."

Rita Levi Montalcini (Nobel bilim ödülü sahibi, İtalya): "Her şeye rağmen bu yüzyılda daha iyiye ulaşmak için... basının yükseliği, yüzyıllarca süren baskıdan sonra kadınların ortaya çıkışı (gibi) devrimler olmuştur."

William Golding (Nobel Edebiyat Ödülü sahibi, Britanya): "Bu yüzyılın insanlık tarihinin en şiddetli yüzyılı olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum."

Ernst Gombrich (sanat tarihçisi, Britanya): "Yirminci yüzyılın başlıca karakteristiği dünya nüfusundaki müthiş artıştır. Bu bir felakettir. Ne yapacağımızı bilemiyoruz."

Yehudi Menuhin (müzisyen, Britanya): "Yirminci yüzyılı özetlemek gerekirse, insanlığın o zamana kadar idrak ettiği en büyük umutları canlandırdığını ve bütün hayalleri ve idealleri yitirdiğini söyleyebiliriz."

Severo Ochoa (Nobel Bilim Ödülü sahibi, İspanya): "En temel olgu bilimdeki ilerlemedir. Bu ilerleme gerçekten olağanüstü olmuştur... Yüzyılımızı karakterize eden şey budur."

Raymond Firth (antropolog, Britanya): "Teknoloji alanında yirminci yüzyılın en anlamlı gelişmeleri arasından, elektronikteki gelişmeyi; fikirler bakımından, görece akılcı ve bilimsel bir dünya görüşünden akılcı olmayan ve daha az bilimsel bir görüşe doğru yaşanan değişimi, seçiyoruz."

Leo Valiani (tarihçi, İtalya): "Yüzyılımız, adalet ve eşitlik fikirlerinin kazandığı zaferin daima kısa ömürlü olduğunu, ama özgürlüğü korumayı başarırırsak, her şeye her zaman yeniden başlayabileceğimizi de kanıtlıyor... En umutsuz durumlarda bile umutsuzluğa yer yoktur."

Franco Venturi (tarihçi, İtalya): "Tarihçiler bu soruyu yanıtlayamazlar. Bence yirminci yüzyılı anlama çabası asla sona ermeyecektir." (Agosti ve Borgese, 1992, s. 42, 210, 154, 76, 4, 8, 204, 2, 62, 80, 140, 160.)

* Yazının aynı adlı yapıtının önsözü olan bu yazı küreselleşme tartışmalarının yoğunluk kazandığı şu günlerde konuya tarihsel bir boyut getireceği inancındayız.

28 Haziran 1992'de Fransa Devlet Başkanı Mitterand, önceden haber verilmeden ve beklenmedik biçimde, yıl başından beri yaklaşık 150 000 kişinin hayatına mal olan bir Balkan savaşının merkezi olan Saraybosna'da ansızın ortaya çıktı. Bosna krizinin ne kadar ciddi olduğunu dünya kamuoyuna göstermeyi amaçlıyordu. Aslında, seçkin, yaşlı ve zayıf yapılı bir devlet adamının küçük silahlar ve topçu ateşi altındaki varlığı çok dikkat çekici oldu ve hayranlık uyandırdı. Ne var ki, M. Mitterand'ın ziyaretinin bir yönü çok önemli olduğu halde gözden kaçtı: Ziyaretin tarihi. Fransa devlet Başkanı Saraybosna'ya gitmek için neden o günü seçmişti? Bu seçimin nedeni, 28 Haziran'ın, Avusturya-Macaristan veliahtı Arşidük Franz Ferdinand'ın 1914'te Saraybosna'da, birkaç hafta içinde Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasına yol açan katlinin yıldönümü olmasıydı. Tarih, yer ve siyasal hata ile yanlış hesabın yol açtığı tarihsel bir felaket arasındaki bağlantı, Mitterand'la yaşıt olan eğitim görmüş her Avrupalı için çarpıcıydı. Bosna krizinin gelecekteki sonuçları böylesine sembolik bir tarih seçmekten daha iyi nasıl sembolize edilebilirdi? Ancak birkaç profesyonel tarihçi ve yaşlı dışında, pek az kişi buradaki imayı yakaladı. Tarihsel bellek artık canlı değildi.

Geçmişin ya da daha çok kişinin çağdaş deneyimini ön-

ceki kuşakların deneyimine bağlayan toplumsal mekanizmaların yok olması geç yirminci yüzyılın en karakteristik ve ürkütücü fenomenlerinden biridir. Yüzyılın sonunda çoğu genç erkek ve kadın, içinde yaşadıkları zamanın geçmişiyle her türlü organik ilişkiden yoksun bir tür sürekli şimdiki zaman içinde yetişti. Bu durum, yaptıkları iş ötekilerin unuttuğunu hatırlatmak olan tarihçileri, ikinci bin yılın sonunda, önceki dönemden daha önemli hale getirir. Ancak tam da bu nedenle tarihçiler, sadece olayları kayda geçiren, hatırlatan ve veri toplayan kişiler olmanın, her ne kadar bu tarihçilerin zorunlu işlevleriye de, ötesine geçemelidirler. 1989'da dünyadaki bütün hükümetler ve özellikle bütün dışişleri bakanları iki dünya savaşından sonra yapılan ve görünüşe bakılırsa çoğunun unuttuğu barış görüşmeleri konusunda verilen bir seminerden yararlanacaklardı.

Ne var ki bu kitabın amacı, konusu olan dönemin, yani 1914'ten 1991'e kadar Kısa Yirminci Yüzyıl'ın öyküsünü anlatmak değildir. Bununla birlikte zeki bir Amerikalı öğrenci "İkinci Dünya Savaşı" sözünün bir "Birinci Dünya Sa-

vası"nın olduğu anlamına gelip gelmediğini sorduğunda, bu soruya mu-

Saraybosna Yüzyılı sonunda
en büyük katliamlara
sahne oldu

hatap olan kişi, bu yüzyılın temel olgularına dair bir bilginin bile kesin olamayacağını farketmez. Amacım olayların neden o şekilde geliştiğini ve nasıl bir araya geldiğini anlamak ve açıklamaktır. Kısa Yirminci Yüzyıl'ın tamamını ya da büyük bir bölümünü yaşamış, benimle yaşıt biri için bu aynı zamanda bir otobiyografik çabadır. Kendi anılarımızdan söz ediyoruz, abartıyoruz (ve düzeltiyoruz). Belirli bir zaman ve mekânda yaşayan erkekler ve kadınlar olarak, yüzyılın dramalarında rol alan -ne kadar önemsiz olursa olsun- aktörler olarak, en azından, bu yüzyılın tarihine katılan ve ona dair görüşleri önemli gördüğümüz olaylar tarafından biçimlendirilen insanlar olarak konuşuyoruz. Bizler

bu yüzyılın parçasıyız. Bu yüzyıl da bizim parçamız. Bir başka çağa ait olan okurlar, örneğin bu kitap yazılırken üniversiteye giren öğrenci, bunu unutmamalıdır. Bu öğrenci için Vietnam Savaşı bile tarih öncesidir.

Benim kuşağımdan ve daha önceki tarihçiler için geçmiş yok edilemez. Bunun nedeni sadece caddeleri ve meydanları hâlâ tanınmış kişilerin ismiyle ve olaylarla anan (savaş öncesi Prag'da Wilson istasyonu, Paris'te Stalingrad Metro'su), barış antlaşmalarını imzalandığı yerle özdeşleşen (Versailles Antlaşması) ve savaş anıtlarının geçmiş günleri hatırlattığı bir kuşağa mensup oluşumuz değil, kamusal olayların hayatlarımızı oluşturan dokunun bir parçası olmasıdır. Bunlar sadece özel hayatlarımıza kendi damgalarını vurmakla kalmadılar, özel ya da kamusal hayatlarımızı biçimlendirdiler. Bu kitabın yazarı için 30 Ocak 1933 sadece Hitler'in Almanya'nın Şansölyesi olduğu, aksi halde tamamen önemsiz olacak bir tarih değildir. Berlin'de bir kış günü öğleden sonra, o sırada on beş yaşında olan yazar ve kız kardeşi, Wimersdorf'taki okullarından Halensee'deki evlerine giderlerken gazete başlıklarını gördüler. O başlıkları hâlâ bir rüya gibi görebiliyorum.

Ancak yaşadığı zamanın parçası olarak geçmişe sahip olan tek kişi yaşlı tarihçi değildir. Yer kürenin dev alanlarında belirli bir yaşın üzerindeki herkes, kişisel geçmişine ve yaşam öyküsüne bakılmaksızın, aynı temel deneyimlerden geçmiştir. Bunlar hepimize bir ölçüde aynı biçimlerde damgasını vurmuştur. 1980'lerin sonunda parçalanan dünya 1917 Rus Devrimi'nin etkisiyle biçimlenen dünya idi. Örneğin, modern endüstriyel ekonomiyi birbirine zıt iki kutba, "kapitalizm" ve "sosyalizm"e göre düşünmeye alıştığımız için, bütün bunlardan etkileniyorduk. Bunlar birbirini karşılıklı olarak dışlayan, birinin SSCB modeline göre örgütlendiği ekonomilerle, öteki ise geri kalanlarla özdeşlenen alternatiflerdi. Bunun, ancak belirli bir tarihsel

"1980" lerin sonunda
parçalan dünya 1917 Rus
Devrimi'nin etkisiyle biçimle-
nen dünya idi"

bağlamın parçası olarak anlaşılabilir keyfi ve bir ölçüde yapay bir yapı olduğu artık anlaşılmalı. Ama gene de, yazmakta olduğum şu anda bile, geçmişe dönük olarak başka sınıflandırma ilkeleri tasarlamak kolay değildir. Bu ilkeler, ABD, Japonya, İsveç, Brezilya, Almanya Federal Cumhuriyeti ve Güney Kore'yi birarada tasnif etmekten ve Sovyet bölgesindeki 1980'lerden sonra çöken devlet ekonomilerini ve sistemleri çökmedikleri apaçık ortada olan Doğu ve Güneydoğu Asya'daki sistemlerle aynı kompartmana koymaktan daha gerçekçi olabildi.

Bu kez Ekim Devrimi'nin sonunu yaşayan dünya, kurumları ve varsayımları İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkanlarca biçimlendirilen dünyadır. Kaybeden taraftakiler ya da onlarla birlikte olanlar sadece susmakla ve susturulmakla kalmadılar, tarihe ve entelektüel hayata, İyî'nin Köktü'nün karşısında yer aldığı moral dünya dramasında oynadıkları "düşman" rolüyle geçtiler. (Bu, aynı ölçüde ya da uzunlukta olmamakla birlikte yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Soğuk Savaş'ı kaybedenlerin de başına gelebilir.) Bu, bir din savaşları yüzyılında yaşamının cezalarından biridir. Bu savaşların başlıca karakteristiklerinden biri hoşgörüsüzlüktür. İdeoloji dışı tutumlarından gelen çoğulculuğun reklamını yapanlar bile, dünyanın rakip seküler dinlerle sürekli birarada yaşamaya yetecek kadar büyük olduğunu düşünmediler. Bu yüzyılı dolduran dinsel ve ideolojik çatışmalar, başlıca görevi yargulamak değil, pek az kavrayabilecekimiz şeyi bile anlamak olan tarihçinin yolundaki bariyerlerdir. Gene de anlama yolunda duran şey, sadece bizim tutkulu kanaatlerimiz değil, onları biçimlendiren tarihsel deneyimdir. Birincisinin üstesinden gelmek kolaydır, çünkü bilinen ama hatalı olan o Fransızca deyişte, tout comprendre c'est tout pardonner (her şeyi anlamak her şeyi bağışlamaktır), gerçeklik yoktur. Alman tarihinde Nazi dönemini anlamak ve onu tarihsel bağlamına yerleştirmek, jenosidi bağışlamak değildir. Her halde, bu olağanüstü yüzyılı yaşayan hiç kimse yargıdan kaçınamayacaktır. Ulaşıp-

ması güç olan anlayış budur.

Kısa Yirminci Yüzyıl'ı, yani Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasından SSCB'nin çöküşüne kadar geçen yılları, geriye baktığımızda sona erdiğini görebildiğimiz tutarlı bir tarihsel dönemi, nasıl anlamlandıracağız? Arkasından ne geleceğini, ve üçüncü bin yılın nasıl olacağını, Kısa Yirminci Yüzyıl'ın onu biçimlendireceğinden emin olabilesek bile, bilmiyoruz. Ne var ki, 1980'lerin sonu ile 1990'ların başında dünya tarihinde bir çağın sona erdiği ve yeni bir çağın başladığı konusunda ciddi bir kuşku duyulamaz. Bu yüzyıl tarihçilerinin temel bilgisi budur, çünkü geçmişe dair anlayışlarının ışığında gelecek hakkında tahminlerde bulunmalarına rağmen, yarışın sonucunu önceden haber vermek onların işi değildir. Onlar ancak at yarışlarının kazanılabileceğine ya da kaybedileceğine dair bilgi verebilir ya da çözümleme yapabilirler. Her halde, son otuz ya da kırk yıl içinde, kâhin olarak taşıdıkları mesleki nitelikler ne olursa olsun, tahminde bulunanların kayıtları öylesine gösterişli bir biçimde yanlış çıkmıştır ki, sadece hükümetler ve ekonomik araştırma enstitüleri onlara güvenmiş ya da güveniyor gibi yapmıştır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra daha da kötüye gitmiştir.

Bu kitapta Kısa Yirminci Yüzyılın yapısı üç kanatlı bir resim ya da bir tür tarihsel sandviç gibi görünüyor. 1914'ten İkinci Dünya Savaşı'nın ertesine kadar yaşanan bir Felaket çağını yirmi beş ya da otuz yıl süren bir olağanüstü ekonomik büyüme ve toplumsal dönüşüm izledi. Bu dönüşüm insan toplumunu muhtemelen kıyaslanabilir kısalıkta herhangi bir başka dönemden daha derin bir biçimde değiştirdi. Geriye baktığında bu dönem bir tür Altın Çağ olarak görülebilir. Bu dönemin 1970'lerin başında sona erdiği neredeyse dolaysız biçimde görüldü. Yüzyılın son bölümü yeni bir dalgalma, belirsizlik ve kriz, Afrika, eski SSCB ve Avrupa'nın önceki sosyalist bölümleri gibi dünyanın geniş bölgeleri için bir felaket çağı oldu. 1980'lerden 1990'lara geçilirken yüzyılın geçmişi ve geleceği üzerine düşünenlerin ruh hali giderek bir fin-de-siecle (bir dönemin bitişi -çn.) kasvetine büründü. Geniş bir görüş alanı sağlayan 1990'lardan bakıldığında Kısa Yirminci yüzyıl, bir krizden diğerine giden yolda kısa bir Altın Çağ'dan, bilinmeyen ve sorunsal ama kaçınılmaz biçimde felaketli olmayan bir geleceğe geçti. Ne var ki, tarihçilerin metafizik düşünce üretmelere hatırlatmak isteyecekleri gibi, gene de bir gelecek vardır. Tarih hakkında yegâne tamamlanmış kesin genelleme, insan soyu var olduğu sürece tarihin devam edeceği'dir.

Bu kitabın argümanı buna göre düzenlendi. Kitap, on dokuzuncu yüzyıl (batı) uygarlığının çöküşünü belirleyen Birinci Dünya Savaşı ile başlıyor. Bu uygarlık, ekonomi-

sinde kapitalist; yasal ve anayasal yapısında liberal; karakteristik özellikler taşıyan hegemonik sınıfının imgesi bakımından burjuva; bilim, bilgi ve eğitimdeki gelişme, maddi ve manevi ilerleme bakımından gurur verici; bilim, sanat, siyaset ve endüstride yaşanan devrimlerin doğum yeri, ekonomisi dünyanın büyük kısmına nüfuz eden, askerleri dünyanın büyük kısmını fetheden ve boyun eğdiren, nüfusu üçüncü bir insan soyu oluşturacak kadar artan (Avrupalı göçmenlerin ve onların atalarının geniş ve büyüyen akını dahil), başlıca devletleri bir dünya siyasal sistemi oluşturan* Avrupa'nın merkeziliğine derinden inanmış idi.

Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasından ikincisi'nin ertesine kadar geçen on yıllar, bu toplumun Felaket Çağı oldu. Toplum kırk yıl kadar bir belâdan diğerine sendeleyerek ilerledi. Zeki tutucuların bile bu toplumun yaşayıp yaşamayacağı konusunda bahse girdikleri zamanlar oldu. Dünya toplumu iki küresel isyan ve devrim dalgasının izlediği iki dünya savaşıyla sarsıldı. Bu isyan ve devrim dalgaları, burjuva kapitalist topluma tarihsel olarak mukadder bir alternatif olduğunu iddia eden, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya yüzeyinin altıda birinden ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya nüfusunun üçte birinden fazlasını kaplayan bir sistemi iktidara getirdi. İmparatorluk Çağı sırasında ve öncesinde inşa edilen dev sömürge imparatorlukları sarsıldı ve unufak oldu. Büyük Britanya'nın Kraliçesi Victoria öldüğünde öylesine katı ve özgüvenli olan modern emperyalizmin bütün tarihi, tek bir insanın -söz gelimi Winston Churchill'in (1874-1965)- öm-

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya yüzeyinin altıda birinden ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya nüfusunun üçte birinden fazlasını kaplayan bir sistemi iktidara getirdi. İmparatorluk Çağı sırasında ve öncesinde inşa edilen dev sömürge imparatorlukları sarsıldı ve unufak oldu.

rüne sığacak kadar kısa sürdü.

Dahası da var: beklenmedik derinlikte bir dünya ekonomik krizi en güçlü kapitalist ekonomileri bile dize getirdi ve ondokuzuncu yüzyıl liberal kapitalizminin dikkat çekici bir kazanımı olan tek bir evrensel dünya ekonomisini yaratma girişiminin ters teptiği görüldü. Savaş ve devrim yaşamayan ABD bile çöküşün eşliğine geldi. Ekonomi yalpalarken, 1917 ile 1924 arasında liberal demokrasi kurumları Avrupa'nın bir kısmı ile Kuzey Amerika ve Güneydoğu Asya bölgeleri dışında neredeyse tamamen ortadan kalktı ve faşizm ile onun uydusu olan otoriter hareketler ve rejimler, ilerlemeye başladı.

Demokrasiyi ancak bu meydan okumaya karşı kendilerini savunan liberal kapitalizm ile komünizmin geçici ve garip ittifakı kurtardı. Hitler'in Almanyasına karşı zafer esas olarak Kızıl Ordu tarafından kazanıldı ve ancak onun

tarafından kazanılabildi. Faşizme karşı bu kapitalist komünist ittifak dönemi -esas olarak 1930'lar ve 1940'lar- pek çok bakımdan yirminci yüzyıl tarihinin dayanak noktasını ve onun belirleyici momentini oluşturur. Bu ittifak pek çok bakımdan, yüzyılın büyük kısmında -kısa anti-faşizm dönemi dışında- uzlaşmaz bir antagonizm durumunda olan kapitalizm ile komünizmin ilişkilerinde tarihsel bir paradoks anıdır. Sovyetler Birliği'nin Hitler karşısında kazandığı zafer, Birinci Dünya Savaşı sırasında Çarlık ekonomisinin performansı ile İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet ekonomisinin performansı arasında yapılacak kıyasla-
manın (Gatrell/Harrison, 1993) kanıtladığı gibi, Ekim Devrimi'nin yerleştirdiği rejimin kazanımıydı. Bu zafer kazanılmasaydı, günümüzün Batı dünyası, liberal parlamenter temalar üzerine bir çeşitlemeler setinden çok, otoriter ve faşist temalar üzerine bir çeşitlemeler setinden (ABD dışında) ibaret olacaktı. Bu garip yüzyılın ironilerinden biri, kapitalizmi küresel düzeyde yıkmayı hedefleyen Ekim devriminin en kalıcı sonuçlarının kendi zıddını hem savaşta hem de barışta, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ona kendisini reformdan geçirmesi için gerekli dürtüyü ve kaygıyı sağlayarak, ekonomik planlamayı popüler hale getirerek ve bazı reform prosedürleri kazandırarak, kurtarmış olmasıydı.

Gene de, liberal kapitalizmin, kriz, faşizm ve savaşın üçlü maydan okuması karşısında -ve sadece- hayatta kaldığında bile, İkinci Dünya Savaşı'ndan bir süper güç olarak çıkan SSCB'nin çevresinde toparlanabilen devrimin küresel ilerleyişiyle yüz yüze geldiği görülmüyordu.

Ve gene, geriye doğru baktığımızda görebileceğimiz gibi, kapitalizme karşı küresel sosyalist meydan okumanın gücü karşınının zayıflığından geliyordu. Ondokuzuncu yüzyıl burjuva toplumu felaket çağında çökmeseydi ne Ekim Devrimi olurdu ne de SSCB. Eski Çarlık imparatorluğu'nun harap olmuş kırsal Avrasya bölgesinde doğaçlama yoluyla sosyalizm adı altında geliştirilen ekonomik sistemin kapitalist ekonomiye gerçekçi bir küresel alternatif oluşturacağı düşünülemezdi ve düşünülmeli de. SSCB'yi o hale getiren 1930'ların Büyük Krizi oldu. Bu arada faşizmin meydan okuması da SSCB'yi Hitler'in yenilgisi-
nin zorunlu aracına, böylelikle iki süper güçten birine dönüştürdü. Bu iki gücün karşı karşıya gelmesi, SSCB'nin siyasal yapısını pek çok bakımdan istikrarlı hale getirirken -şimdi görebildiğimiz gibi- Kısa Yirminci Yüzyıl'ın ikinci yarısını belirledi ve dehşet uyandırdı. SSCB, yüzyılın ortasında bir on beş yıl kadar kendisini, üçüncü bir insan soyunu ve kısa süre için kapitalist ekonomik

büyümeyi geride bırakacakmış gibi görünen bir ekonomiyi oluşturan bir "sosyalist kamp"ın başında bulmayabilirdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizmin, 1947-73 yıllarının beklenmedik ve belki de normal dışı Altın Çağ'ına kendisi dahil herkesi şaşırtarak nasıl ve neden girdiği sorusu, yirminci yüzyıl tarihçilerinin yüz yüze geldiği belki de başlıca sorudur. Bu sorunun yanıtı üzerinde henüz bir anlaşmaya varılmış değildir; ben de kapsamlı bir yanıt verme iddiasında değilim. Daha ikna edici bir çözümleme için muhtemelen yirminci yüzyılın ikinci yarısının bütün "uzun dalga"sı perspektif içinde görülene kadar beklemek gerekecek. Şimdi Altın Çağ'a bir bütün olarak bakabiliyor olsak da, dünyanın o zamandan beri içinden geçmekte olduğu Kriz onyılları bu kitap yazılırken henüz tamamlanmamıştır. Ne var ki, büyük bir güvenle değerlendirilebilecek olan, sonuçta ortaya çıkan ekonomik, toplumsal ve kültürel dönüşümün, kayıtlı tarihte bilinen en büyük, en hızlı ve en temel dönüşümün, olağanüstü ölçeği ve yarattığı etkidir. Bunun çeşitli yönleri bu kitabın ikinci kısmında tartışılıyor. Üçüncü bin yılda yirminci yüzyıl tarihçileri, bu yüzyılın tarih üzerindeki başlıca etkisinin muhtemelen bu şaşırtıcı dönem tarafından ve bu dönem içinde gerçekleştirildiğini görecekler. Bu dönemin bütün yerkürede insan hayatında meydana getirdiği değişiklikler, geri çevrilemeyecek kadar derin oldu. Üstelik bu değişiklikler hâlâ devam ediyor. Sovyet imparatorluğu'nun çöküşünde "tarihin sonu"nu araştıran gazeteciler ve felsefi deneme yazarları yanıldılar. Yüzyılın üçüncü çeyreğinin, insanlık tarihinin taş devrinde tarımın icadıyla başlayan yedinci ya da sekizinci binyıllarının sonunu belirlediğini, çünkü insan soyunun besin maddesi üreterek ve sürü halinde hayvan besleyerek yaşadığı uzun döneme son verdiğini söylemek, daha uygun olur. Bununla kıyaslandığında "kapitalizm" ile "sosyalizm"in, bunlardan birini ya da diğerini temsil ettiğini iddia eden

ABD ya da SSCB gibi devletlerin ve hükümetlerin müdahalesiyle ya da böyle bir müdahale olmaksızın karşı kar-

"Hitler Almanyasına karşı zafer esas olarak Kızıl Ordu tarafından kazanıldı ve ancak onun tarafından kazanılabiliyordu."

şıya gelişlerinin tarihi, muhtemelen daha sınırlı bir tarihsel önem taşıyacaktır -uzun dönemde, onaltıncı ve onyedinci yüzyılın din ve Haçlı savaşlarına kıyasla. Kısa Yirminci Yüzyıl'ın herhangi bir dönemini yaşamış olanlar için bunlar çok önemli görünür. Aynı şey bu kitap için de geçerlidir, çünkü geç yirminci yüzyıl okurları için bir yirminci yüzyıl yazarı tarafından yazılmıştır. Toplumsal devrimler, Soğuk Savaş, "gerçekten var olan sosyalizm"ın yapısı, sınırları, öldürücü kusurları ve çöküşü uzun uzadıya tartışılmıştır. Bununla birlikte, Ekim Devrimi'nden esinlenen rejimlerin, geri tarım ülkelerinin modernleşmesinde güçlü bir hızlandırıcı olarak büyük ve kalıcı bir etki yarattığını hatırlamak önemlidir. Olduğu kadarıyla bu alanda sağlanan başlıca kazanımlar kapitalist Altın Çağ'la çakıştı. Atalarımızın dünyasını gömmek için geliştirilen rakip stratejilerin ne kadar etkili olduğunu ya da ne kadar bilinçli savunulduğunu burada ele almaya gerek yok. Göreceğimiz gibi, Sovyet sosyalizminin çöküşünün ışığında akıl almaz bir durum gibi görünse de ve her ne kadar bir İngiliz başbakanı bir Amerikan başkanıyla konuşurken, SSCB'ni o sırada hâlâ "suyun üstünde duran ekonomisi(yle) ... maddi servet yarışında kapitalist toplumu kısa sürede geride bırakacak" bir devlet olarak görebildiyse de (Horne, 1989, s. 303), iki sistem, erken 1960'lara kadar en azından eşit olarak yarıştılar. Bununla birlikte, şunu da belirtmek gerekir ki, 1980'lerde sosyalist Bulgaristan ile sosyalist olmayan Ekvator, 1939'un Bulgaristan'ı ya da Ekvator'una kıyasla daha çok ortak özelliğe sahipti.

Sovyet sosyalizminin çöküşü ve bu çöküşün hâlâ tam olarak hesaplanamayan, ama esas olarak olumsuz sonuçları Altın Çağ'ı izleyen Kriz Onyılları'nın en dramatik olayı oldu. Ancak bu yıllar, aynı zamanda, evrensel ya da küresel kriz on yılları oldu. Kriz dünyanın çeşitli kesimlerini farklı biçimlerde ve derecelerde, ancak siyasal, toplumsal ve ekonomik oluşumlarına bakmaksızın hepsini etkiledi, çünkü Altın Çağ tarihinde ilk kez, daha çok devlet sınırlarının ötesine geçen ("geçişsel olarak") ve dolayısıyla devlet ideolojisinin sınırlarını da aşan, tek, giderek bütünleşmiş ve evrensel bir dünya ekonomisi yaratmıştı. Sonuç olarak bütün rejimlerin ve sistemlerin kurumlarına dair kabul edilmiş fikirler zayıfladı. 1970'lerin sorunları başlangıçta dünya ekonomisinin Büyük İleri Atılımı'nda sadece umut verici, geçici bir duraklama olarak görüldü ve bütün ekonomik ve siyasal tip ve modellerdeki ülkeler geçici çözümler aradılar. Bunun uzun vadeli bir güçlükler çağı olduğu giderek açığa çıktı. Kapitalist ülkeler, sınırsız serbest piyasanın seküler teologlarını izleyerek bu güçlüklerle radikal çö-

**İkinci Dünya Savaş
'nın ardından Sömürge
İmparatorlukları yok
oldu. Onların yerini
'Kapitalizm ile
'Sosyalizm' zıtlığının
belirlediği iki kutuplu
bir dünya aldı.**

zümler bulmaya çalıştılar. Bu teologlar, Altın Çağ'da olduğu gibi, dünya ekonomisine gayet iyi hizmet eden ama artık başarısız olduğu görülen siyasetleri reddettiler.

Bu Laissez-faire aşırıları diğerlerinden daha başarılı olmadılar. 1980'lerde ve erken 1990'larda kapitalist dünya kendisini bir kez daha savaş arası yılların yükü altında sendelerken buldu. Altın Çağ'ın sona erdiği görülmüyordu: kitlesel işsizlik, şiddetli çevrimsel krizler, evsiz dilencilerle lüks içinde yaşayanların daha önce görülmemiş biçimde karşı karşıya gelmeleri, sınırlı devlet gelirleri ile sınırsız devlet harcamaları arasındaki karşıtlık. Artık takati kesilen ve her türlü olumsuz etkiye açık ekonomileriyle sosyalist ülkeler geçmişleriyle bir kez daha ya da bu kez daha radikal bir kopuşa doğru ve bildiğimiz gibi, çöküşe doğru sürüklendiler. Bu çöküş, Kısa Yirminci Yüzyıl'ın sonunu gösteren bir işaret olarak saptanabilir, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'nın Kısa Yirminci Yüzyıl'ın başlangıcını gösteren bir işaret olarak saptanabilmesi gibi. Benim tarihim bu noktada sona eriyor.

Kitap -erken 1990'larda tamamlanan her kitabın olması gerektiği gibi- bir belirsizlik manzarasıyla sona eriyor. Dünyanın bir kesiminin çökmesi geri kalanının hastalığını açığa çıkardı. 1980'lerden 1990'lara geçilirken dünya krizinin sadece ekonomik anlamda değil, siyasal anlamda da eşit derecede genel bir kriz olduğu anlaşıldı. İstria ile Vladivostok arasındaki komünist rejimlerin çökmesi, sadece muazzam bir siyasal belirsizlik, istikrarsızlık, kaos ve iç savaş muntakası yaratmakla kalmadı, aynı zamanda uluslararası ilişkileri yaklaşık kırk yıldır istikrarlı durumda tutan uluslararası sistemi tahrip etti. Aynı zamanda, esas olarak bu istikrara dayanan iç siyasal sistemlerin güvenilmezliğini

açığa çıkardı. Sorunlu ekonomilerin yarattığı gerilimler İkinci Dünya Savaşı'ndan beri gelişmiş kapitalist ülkelerde gayet iyi işleyen, parlamenter ya da başkanlıkla yönetilen siyasal liberal demokrasi sistemlerini zayıflattı. Bunlar Üçüncü Dünya'da işleyen her türlü siyasal sistemi de zayıflattı. En eski ve en istikrarlı olanlar da dahil temel siyasal birimler, yani bölgesel, egemen ve bağımsız "ulus-devletler" kendilerini ulusüstü ve ulusötesi güçler ile ayrılıkçı bölgelerin ve etnik grupların ulusaltı güçleri tarafından parçalanmış durumda buldular. Bunların bazıları -tarihin bir ironisi olarak- kendileri için zamanı geçmiş hayali minyatür egemen devletler statüsü talep ettiler. Siyasetin geleceği belirsizdi; ancak Kısa Yirminci Yüzyıl'ın sonunda yaşadığı kriz apaçık ortadaydı.

Dünya ekonomisi ve dünya siyasetinin yaşadığı belirsizliklerden daha aşikâr olan, insan hayatında 1950'den sonraki altüst oluşları yansıtan ve bu Kriz Onyılları içinde şaşırtıcı biçimde yaygınlaşan toplumsal ve moral kriz idi. Bu kriz, erken onsekizinci yüzyılda Modernler'in Ancientler'e karşı verdikleri meşhur savaşı kazanmalarından beri modern toplumun temel aldığı inançların ve varsayımların -liberal kapitalizmin ve komünizmin paylaştığı ve bunları reddeden faşizme karşı kısa süreli ama kararlı ittifaklarını mümkün kılan akılcı ve hümanist varsayımların kriziydi. Tutucu bir Alman gözlemci, Michael Stürmer 1993'te haklı olarak hem Doğu'da hem de Batı'da inançların tartışma konusu olduğunu gözlemledi:

Doğu ile Batı arasında garip bir paralellik vardır. Doğu'da devlet doktrini insanlığın kendi kaderinin efendisi olduğunu savundu. Ancak bizler de aynı sloganın bu kadar resmi ve aşırı olmayan bir versiyonuna inandık: İnsanlık kendi kaderinin efendisi olma yolundaydı. Her şeye gücü yetme iddiası Doğu'da tamamen ortadan kalkmış, sadece görelî olarak chez nous (bize göre) anlayışı kalmıştır. Ancak her iki tarafın çabası da boşa çıkmıştır. (Bergedorf'tan, 98, s. 95)

**Dünya
İmparatorluğuna
soyunan ABD,
1990'larda ülke içinde
"İmparatorluk
büyüdükçe Cumhuriyet
küçülür" düşüncesinin
sıkıntılarını
yaşamaktadır.**

Yegâne iddiası, bilim ve teknoloji temelinde gerçekleşen maddi ilerlemenin muazzam zaferlerinden insanlığı yararlandırmak olan bir çağ, kamuoyunun oluşturduğu muazzam yapıların ve Batı'da düşünür olduğunu iddia eden kişilerin bunları reddetmesiyle paradoksal biçimde sona erdi.

Ne var ki moral kriz, sadece modern uygarlığın varsayımlarından birinin değil, aynı zamanda modern toplumun endüstri ve kapitalizm öncesi bir geçmişten miras aldığı ve şimdi görebildiğimiz kadarıyla onu işlevli kılmış olan insan ilişkilerinin tarihsel yapılarından birinin kriziydi. Bu sadece örgütlü toplumların bir biçiminin değil bütün biçimlerinin kriziydi. Aksi halde teşhis edilmeyen bir "sivil toplum", bir "cemaat" için yapılan garip çağrılar, kayıp ve sürüklenen kuşakların sesiydi. Bunlar, bu türden sözcüklerin geleneksel anlamlarını kaybederek yavan sözler haline geldiği bir çağda işitildi. Grup kimliğini tanımlamanın, gru-

bun içinde olmayan yabancıları tanımlamanın dışında başka bir yolu yoktu.

Şair T.S. Eliot için "Bu, dünyanın bir patlamayla değil bir inlemeyle sona erişidir." Kısa Yirminci Yüzyıl her iki siyle sona erdi.

III

1990'ların dünyası 1914'ün dünyası ile nasıl kıyaslandı? Kısa Yüzyıl'da tarihin daha önceki dönemlerine kıyasla insanların kararıyla daha çok insanın öldürüldüğü ya da ölmesine izin verildiği gerçeğine rağmen, bu dünya, beş ya da altı milyar insanı, Birinci Dünya Savaşı patladığı sıradaki insan sayısının belki de üç katını barındırıyor. Yakınlar da yapılan bir değerlendirmeye göre yüzyılın "mega ölümleri" 187 milyondur (Brzezinski, 1993). Bu sayı 1990'da bütün dünya nüfusunun onda birinden daha fazlasına eşittir. 1990'larda insanların çoğu, 1980'lerde ve 1990'larda Afrika'da, Latin Amerika'da ve eski SSCB'de yaşanan felaketler nedeniyle inanılması zor olsa da, ana babalarından daha uzun boylu ve daha kilolu, daha iyi besleniyor, daha uzun süre yaşıyordu. Dünya, mal ve hizmet üretme kapasitesi ve bunlara sonsuz çeşitlilik kazandırma bakımından geçmişle kıyaslanamayacak kadar daha zengindi. Dünya tarihinde görülenlerden defalarca daha büyük bir küresel nüfusu muhafaza etmek aksi halde başarılmazdı. 1980'lere kadar çoğu insan ana babalarından daha iyi yaşıyor ve ileri ekonomilerde insanlar daha da iyi yaşamayı umuyor ya da bunun mümkün olduğunu hayal ediyorlardı. Yüzyılın ortalarında birkaç on yıl bu muazzam servetin hiç olmazsa bir kısmını bir adalet ölçüsüyle zengin ülkelerin çalışan halklarına dağıtmanın yolları bulunmuş gibiydi, ama yüzyılın sonunda eşitsizlik bir kez daha üstünlük kazandı. Daha çok yoksullukta eşitliğin bir ölçüde hüküm sürdüğü eski "sosyalist" ülkelerde de muazzam bir eşitsizlik görüldü. İnsanlık 1914'ten çok daha iyi eğitim görmüştü. Aslında, tarihte belki de ilk kez insanların çoğu, en azından resmi istatistiklerde okur yazar olarak betimlenebiliyordu. Bununla birlikte, resmi olarak okur yazar kabul edilenlerin çoğu kez "işlevsel cehalet"e kadar derece derece değişen asgari yeterliliği ile hâlâ elit düzeylerden beklenen okuma ve yazmaya tam hâkimiyet arasındaki muazzam ve muhtemelen genişleyen uçurum nedeniyle, bu kazanımın anlamı, yüzyılın sonunda, 1914'deki kadar açık değildir.

Dünya, doğa bilimlerinin 1914'te öngörülebilir, ancak daha sonra öncü olmaya başlayan zaferleri temelinde, devrimci ve sürekli ilerleyen bir teknolojiyle dolduruldu. Bunların pratikteki, belki de en dramatik sonucu, ulaştırma ve iletişim alanında yaşanan, zaman ve mesafe sorununu fiilen ortadan kaldıran devrim idi. Bu, 1914'deki imparatorlukların edinebildiklerinden çok daha fazla bilgi ve eğlenceyi gün gün ve saat saat her ev halkına iletebilen bir dün-

ya idi. İnsanlar birkaç tuşa basarak okyanuslar ve kıtalar ötesi konuşabildiler ve kentin kırsal kesim üzerindeki kültürel avantajları, en pratik amaçlar bakımından, ortadan kalktı.

O halde bu yüzyıl neden bu eşsiz ve olağanüstü ilerlemenin sevinciyle değil de huzursuz bir ruh haliyle sona erdi? Bu bölümün epigraflarında görüldüğü gibi, neden bunca düşünen beyin geçmişe hoşnutsuzlukla ve geleceğe güvensizlikle bakıyor? Bunun nedeni sadece 1920'lerde bir süre için az çok kesintiye uğrayan savaşların kapsamı, sıklığı ve uzunluğu değil, bu yüzyılın aynı zamanda, insanlığın, tarihin en büyük kıtlıklarından sistematik jenoside kadar görülmemiş ölçüde büyük felaketlere uğradığı, hiç kuşkusuz bugüne kadar bildiğimiz en kanlı yüzyıl olmasıydı. Neredeyse kesintisiz bir maddi, entelektüel ve moral ilerleme, yani uygarlaşmış yaşam koşullarında iyileşme dönemi olarak görülen ve fiilen de öyle olan "uzun on dokuzuncu yüzyıl"ın aksine, 1914'ten beri, o sırada gelişmiş ülkelerde ve orta sınıf çevrelerde normal kabul edilen ve daha geri bölgeler ile nüfusun daha az aydınlanmış tabakalarına da yayılacağına güvenle inanılan standartlardan dikkat çekici bir geriye dönüş olmuştur.

Bu yüzyıl bizlere, insanların en vahşi ve teorik olarak en katlanılmaz koşullar altında bile yaşamayı öğrenebildiklerini gösterdiği ve göstermeye devam ettiği için, on dokuzuncu yüzyılda yaşayan atalarımızın barbarlık standartları diyecekleri şeye ne yazık ki hızlanarak dönüşün kapsamını kavramak kolay değildir. İhtiyar devrimci Friedrich Engels'in, savaşın savaşçı olmayanlara değil savaşçılara karşı açıldığını savunan eski bir asker olarak, Westminster Hall'da bir İrlanda Cumhuriyeti bombasının patlaması karşısında nasıl dehşete kapıldığını unutuyoruz. Çarlık Rusya'sındaki dünya kamuoyunu (haklı olarak) yaralayan ve milyonlarca Rus Yahudisini 1881 ve 1914 yılları arasında Atlantik'in ötesine süren pogromların modern katliam standartları karşısında küçük, neredeyse önemsiz olduğunu unutuyoruz. Bu ölümler, milyonlar şöyle dursun, yüzlerle bile değil, sadece düzinelerle hesaplanıyordu. Bir

Ne var ki moral kriz, sadece modern uygarlığın varsayımlarından birinin değil, aynı zamanda modern toplumu endüstri ve kapitalizm öncesi bir geçmişten miras aldığı ve şimdi görebildiğimiz kadarıyla onu işlevli kılmış olan insan ilişkilerinin tarihsel yapılarından birinin kriziydi.

uluslararası Sözleşme'nin bir zamanlar, savaşdaki düşmanlıkların, "önceden düşünüldüğü kararlaştırılmış bir savaş deklarasyonu ya da şartlı savaş ilanını içeren bir ultimatom biçiminde erken ve açık bir uyarı yapılmaksızın başlatılmaması"nı şart koştuğunu unutuyoruz. Böylesine açık ya da kapalı bir savaş ilanı ile başlayan ya da savaşan devletler arasında müzakere edilen resmi bir barış antlaşmasıyla biten son savaş ne zamandı? Yirminci yüzyıl boyunca savaşlar giderek devletlerin ekonomilerine ve altyapı-

**Çıktığımız yolculuğun
bizi nereye
götürdüğünü ya da
götürmesi gerektiğini
artık bilmiyoruz.**

rına, sivil nüfuslarına karşı açılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana savaşta verilen sivil kayıpların sayısı ABD dışında bütün savaşan ülkelerin askeri kayıplarından çok daha büyük olmuştur. 1914'te savaşlar konusunda şu teminatın verildiğini kaçırmaz hatırlar:

Ders kitapları bize, uygar savaşın mümkün olduğu kadar düşmanın silahlı kuvvetlerinin güçsüz düşmesiyle sınırlı tutulmasını söyler; aksi halde savaş taraflardan biri tamamen yok edilene kadar sürer. "Bu uygulama, haklı nedenlerle... Avrupa ulusları için bir gelenek halini almıştır." (Encyclopaedia Britannica, XI.bs., 1911, sanat: Savaş.)

İşkencenin ve hattâ cinayetinin modern devletlerde kamu güvenliği operasyonlarının normal bir parçası olarak yeniden canlanışını gözardı etmiyoruz, ancak bunun, 1780'lerde bir Batı ülkesinde ilk kez işkencenin resmen yasaklanmasıyla 1914'e kadar yaşanan uzun yasal gelişme çağından nasıl dramatik bir geri dönüş olduğunu galiba pek değerlendirmiyoruz.

Ve gene, Kısa Yirminci Yüzyıl'ın sonunda dünya aynı dönemin başlangıcındaki dünya ile tarihsel bir "daha çok" ve "daha az" muhasebesine göre kıyaslanamaz. Bu, en azından üç bakımdan niteliksel olarak farklı bir dünya idi.

Birincisi, bu dünya artık Avrupa merkezli değildi. Bu dünya, Yüzyılın başında hâlâ gücün, servetin, aklın ve "Batı uygarlığı"nın tartışmasız merkezi olan Avrupa'nın zayıflamasına ve düşüşüne yol açmıştı. Avrupalılar ve onların torunları, belki bir üçüncü insanlıktan olsa olsa altıncılığa, kendi nüfuslarını güçlkle yeniden üreten, yoksul bölgelerden gelen göçün baskısıyla kuşatılan ve pek çok durumda -ABD gibi (1990'lara kadar) bazı parlak istisnalarla- bu göçe karşı barikat kuran ülkelerde yaşayan, giderek küçülen bir azınlığa indirgendiler. Avrupa'nın önderlik ettiği endüstriler başka yerlere göç ediyordu. Bir zamanlar okyanusların ötesinden Avrupa'ya bakan ülkeler yüzlerini başka yerlere çeviriyorlardı. Avustralya, Yeni Zelanda,

hattâ iki okyanuslu ABD, tam olarak ne anlama gelirse gelsin, geleceği Pasifik'te görüyorlardı.

1914'ün hepsi Avrupalı olan "büyük güçleri," Çarlık Rusyası'nın mirasçısı SSCB gibi ortadan kalktı ya da belki bir istisna oluşturan Almanya dışında, bölgesel ya da taşralı statüsüne indirgendiler. Tarihsel uluslara ve devletlere duyulan eski sadakatlerin yerine tek bir ulusüstü "Avrupa Topluluğu" yaratma ve buna uygun bir Avrupa kimliği duygusu türetme çabası, bu gerilemenin derinliğini kanıtladı.

Siyasal tarihçileri bir yana bırakırsak, bu değişimin büyük bir anlamı var mıydı? Belki de yoktu, çünkü dünyanın ekonomik, entelektüel ve kültürel oluşumunda sadece küçük değişiklikleri yansıtıyordu. ABD, 1914'te bile, Kısa Yirminci Yüzyıl sırasında yer küreyi fetheden başlıca sanayileşmiş ekonomi, kitle üretimi ve kitle kültürünün başlıca öncüsü, modeli ve itici gücü olmuştu. Ve ABD pek çok özelliklerine rağmen Avrupa'nın denizasıırı uzantısıydı ve kendisini "batı uygarlığı" başlığı altında eski kıtayla bir tutuyordu. Gelecekte beklentisi ne olursa olsun ABD, "Amerikan Yüzyılı", onun yükseliş ve zafer çağı söz konusu olduğunda, 1990'lardan geriye doğru bakıyordu. Ondokuzuncu yüzyılın sanayileşmiş ülkeler topluluğu, halklarının en yüksek hayat standartlarından yararlanmalarının yanı sıra, yeryüzünün en büyük servet, ekonomik ve bilimsel teknolojik güç birikimine açık farkla sahip olmaya devam etti. Yüzyılın sonunda bu topluluk, hâlâ sanayisizliği telafi ediyor, kendi üretimini öteki ülkelere aktarıyordu. Eski bir Avrupa merkezli ya da "Batılı" dünyanın tam olarak geleceği izlenimi bu ölçüde yüzeyseldir.

İkinci dönüşüm daha önemliydi. 1914 ile erken 1990'lar arasında yeryüzü, 1914'te olmadığı ve olamayacağı kadar tek bir operasyonel birim haline gelmiştir. Aslında yeryüzü artık pek çok bakımdan ama en çok ekonomik işlerde başlıca operasyonel birimdir ve bölgesel devletlerin siyasetlerince tanımlanan "ulusal ekonomiler" gibi daha

eski birimler, ulusötesi faaliyetlerin engeli haline gelmişlerdir. "Küresel köy"ün -1960'larda icat edilen bir deyim (MacLuhan 1962) inşasında 1990'larda varılan aşama yirmibirinci yüzyılın gözlemcilerine çok ileri bir aşama gibi gelmeyecektir, ancak bu aşama, şimdiki halde sadece belirli ekonomik ve teknik faaliyetleri ve bilimin operasyonlarını değil, esas olarak iletişim ve ulaşımın hayal edilemeyecek biçimde hızlanmasıyla, özel hayatın önemli yönlerini dönüştürmüştür.

Yirminci yüzyıl sonunun belki de en çarpıcı karakteristiği, hızlanan küreselleşme süreci ile gerek kamu kurumlarının gerekse kolektif insan davranışının bu gelişmeyle bağdaşmazlığı arasındaki gerilimdir. Özel insan davranışının, uydu televizyonu, E-mail, Seychelle Adaları'nda tatil ve okyanus ötesi gidip gelmeye uyum sağlama konusunda daha az zorluk çekmesi oldukça gariptir.

Üçüncü ve bazı bakımlardan en altüst edici dönüşüm, eski toplumsal insan ilişkileri modellerinin dağılması ve bununla birlikte kuşaklar arasındaki, yani geçmişle şimdiki zaman arasındaki bağlantıların kendiliğinden kopmasıdır. Bu gelişme özellikle kapitalizmin Batılı versiyonunun en gelişmiş ülkelerinde belirgindir. Bu ülkelerde toplum dışı mutlak bir bireyciliğin değerleri, hem resmi hem de resmi olmayan ideolojilerde, bu ideolojileri savunanlar ortaya çıkan sonuçlardan çoğu kez kederlenseler de, hakim olmuştur. Bununla birlikte, bu eğilimler, "re-el sosyalizm" toplumlarının yıkımı ya da öz-yıkımının yanı sıra, geleneksel toplumların ve dinlerin erozyonuyla takviye edilmiş olarak başka yerlerde keşfedilecekti.

Sadece haz (buna kâr ya da haz denebileceği gibi bir başka isim de verilebilir) arayan ben merkezli bireylerin bağlantısız biraradalığından ibaret olan böyle bir toplum, kapitalist ekonomi teorisinde daima üstü kapalı biçime var oldu. Devrim Çağı'ndan beri bütün ideolojik renklerden gözlemciler eski toplumsal bağların pratikte dağılacağını öngördüler ve bu dağılmayı gözlediler. Komünist Manifesto'nun kapitalizmin devrimci rolüne yaptığı dokunaklı övgü bilinir ("Burjuvazi... insanı "doğal üstünlükler"e bağlayan çeşitli feodal bağları acımasızca parçalamış ve geriye insan ile insan arasındaki çıplak öz-çıkardan başka hiç bir bağ bırakmamıştır"). Ancak yeni ve devrimci kapitalist toplum pratikte tam olarak böyle işlemez.

Yeni toplum pratikte eski toplumdaki miras kalan her şeyi toptan yıkarak değil, geçmişin mirasını kendi kullanımı için seçip uyarlayarak işledi. Burjuva toplumunun, kültür alanında (ya da davranış ve ahlak alanında) "radikal deneysel bireycilik"ten korkarken, "ekonomide bir radikal bireycilik (uygulamaya)... süreç içinde bütün geleneksel toplumsal ilişkileri tahrip etmeye (yoluna çıktığı yerde)"

hazır olmasında hiç bir "sosyolojik bilinmezlik" yoktur (Daniel Bell, 1976, s. 18). Özel girişim temelinde sanayi ekonomisi inşa etmenin en etkili yolu, bunu serbest piyasa mantığıyla hiç bir ilgisi olmayan motivasyonlarla birleştirmektir -örneğin, Protestan etikle; dolaysız hazdan kaçınmayla; ağır çalışma etiğiyle; aile görevi ve güveniyle; ancak kesinlikle bireylerin kurallara isyanıyla değil.

Gene de Marx ve eski değerlerle toplumsal ilişkilerin dağılacağını söyleyen öteki peygamberler haklıydılar. Kapitalizm sürekli ve sürekliliğini koruyan bir devrimci gücü. Mantıksal olarak, pre-kapitalist geçmişin kendi gelişmesi için elverişli, belkide vazgeçilmez bölümlerini bile parçalayarak sona erecekti. Üzerinde oturduğu dallardan en az birini biçerek sona erecekti. Bu, yüzyılın ortalarından beri olmaktadır.

Altın Çağ'ın ve sonrasında olağanüstü ekonomik patlamasının yarattığı etki altında, bunun sonucunda ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik değişikliklerle, taş devrinden bu yana toplumda görülen en büyük devrimle birlikte, bu dal çatlamaya ve parçalanmaya başladı.

Geçmişin, şimdiki zamanın içindeki geçmişi de kapsayarak kendi rolünü kaybettiği, hayatın içindeki insanlara yol gösteren eski kara ve deniz haritalarının üzerinde do-laştığımız kara parçalarını ya da seyrettığımız denizleri ar-

Özel girişim temelinde sanayi ekonomisi inşa etmenin en etkili yolu, bunu serbest piyasa mantığıyla hiç bir ilgisi olmayan motivasyonlarla birleştirmektir, örneğin, Protestan etikle; dolaysız hazdan kaçınmayla; ağır çalışma etiğiyle; aile görevi ve güveniyle; ancak kesinlikle bireylerin kurallara isyanıyla değil.

tık tek tek ya da topluca göstermediği bir dünyanın nasıl olabileceğini görmek, bu yüzyılın sonunda ilk kez mümkün olmuştur.

Çıktığımız yolculuğun bizi nereye götürdüğünü ya da götürmesi gerektiğini artık bilmiyoruz.

İnsanlığın bir bölümünün yüzyılın sonunda uyum sağlamak zorunda kaldığı ve yeni bin yıl içinde daha da çoğunun uyum sağlamak zorunda kalacağı durum budur. Ne var ki, o zamana kadar insanlığın nereye doğru gitmekte olduğu bugünkünden daha açık görülebilir.

Geriye, bizi buraya getiren yola bakabiliriz ve bu kitapta yapmaya çalıştığım şey budur. Geleceğin bazı sorunlarını henüz sona eren dönemin yıkıntılarından çıktıkları kadarıyla düşünmekten kendimi alamıyorsam da, geleceğin neyin biçimlendireceğini henüz bilmiyoruz. Gelecekte daha iyi, daha adil ve daha tutarlı bir dünya olacağını umalım. Eski yüzyıl iyi bitmedi.

TÜRKÇESİ : YAVUZ ALOĞAN

Gecenlerde Cosmopolitan'da çıkan 'Eğer Feminizm Bittiyse Şimdi Nereye Gideceğiz?' (1) adlı makale, pek çok kadının feminizme karşı olan ikircikli tutumunu özetliyordu. Bir yandan, kabul etmek de etmesek de, birçoğumuz kadın özerkliği ve bağımsızlığına ilişkin feminist düşlere çok fazla yatırım yaptık. Diğer yandan, Feminizm'in, büyük "F" ile, gereksinimlerimiz ve yaşam biçimlerimize karşılık gelmediğini ve alakasız olduğunu da hissederiz.

Peki neden? On yıl sonra, hala kadınlar, eşit işe eşit ücret alamazken; hala kadınlar üreme haklarını denetleyebilmek için savaşıırken; kadınlar, hala cinsiyetleri nedeniyle hemen hemen tüm toplumlarda ve hemen hemen tüm kültürlerde toplumsal düzenlenmelerine düşmüşlerken feminizm nasıl bitebilir? Nasıldölebilir? Passé?

Yanıt kadınların artık bu meseleleri umursanıyor olmaları değildir. Cosmo'daki aynı makalede sözü edilen bir MORI anketinde on altı otuz yaş arasındaki kadınların % 2'sinin isteğe bağlı yasal kürtajı desteklediğini, aynı kadınların % 79'unun, on altı yaşın altındaki kızların ebeveyn izni olmaksızın dahi doğum kontrol araçları kullanabilme haklarından yana olduğunu gösteriyor. Yine, kadın haklarına ilişkin konularla açıkça ilgilenen ve görüşleri olan bu aynı kadınların % 50'sinden fazlası Feminizm'in kadınlara yardımcı olacak pek az şey yaptığını ya da hiçbirşey yapmamış olduğuna inanıyor. Peki neden - kadınların hala 'feminist' konularla çok ilgili oldukları apaçık ortadayken ve yeni on yıllık dönemde, 1970'lerin başlarında Feminizm'in yükselişini ateşleyen toplumsal sorunların birçoğu hala bizimle birlikteyken - pek çok sıradan kadın Feminizm'in kendisiyle hiçbir ilgisi olmadığını düşünüyor? Kadınlar mı Feminizm'i yitirdi yoksa Feminizm mi bizi yitirdi?

Bu yazı, biz kızların hep birlikte güllerle dolu, ütöpik feminist bahçede olduğumuz o günlerin anısına yazılmış yorgun, nostaljik bir ağıt değil. Genç, siyah bir kadın olarak siyah kadınların Feminizm içindebiryer bulma mücadelelerinin bilincinde olduğum kadar, genç kadınların ses bulma sorunlarının da bilincindeyim. Ve o 'bahçe' eğer bir

zamanlar var idiyse bile, benim için asla varolmadı. Benim özlediğim, bir tür ortaklaşa feminist eylemciliğin bize vermiş olduğu, durumlara (situations) tepki gösterebilme ve değiştirebilmeyi sağlayan olumlu güç duygusudur.

Büyük F'li Feminizm (sütyen düşmanı, iş tulumlu cadı betimlemeleri yapan medyanın büyük yardımıyla) bizi yitirmiş olmaktan sorumlu olsa bile, biz feminizmi yitirmeyi göze alabilir

F'li Feminizm neredeyse sadece 'Spare Rib', üniversite ve teknik okullardaki Kadın Çalışmaları ve hemen hemen nesli tükenmiş kadın birlikleriyle- rahmetli GLC'nin mirası birleşti.

Akademik çalışma, özellikle hem kadınların bakış açılarının meşrulaştırılması hem de dünyaya bakış açımızın dönüşümü açısından temeldir. Ancak, herhangi bir alanda çalışan uzmanların aşırı uzmanlaşıp (dışarıdakiler bir ya-

Feminizm Ölü mü, Sağ mı?

'Her şeye sahip olmayı istemekde yanlış bir şey yok, tek tehlikesi herşeye sahip olduğumuzu düşünme yanlışına düşmemiz.'

ANDREA STUART*

miyiz? Gücümüzü bağımsız ve doyumlu bir yaşam doğrultusunda değişime uğratan yaşamsal konuları merkeze alan feminizmin aktivist yanını fırlatıp bir yana atmaya göze alabilir misiniz? Eğer mesele kadınların paylaştığı sorunların artık varolmadığı olsaydı kuşkusuz hepimiz Feminizm'i tarihe gömmekten mutlu olurduk zaten feminist kıskırtıcılığı gereksiz kılmak feminist düşün birparçasıydı. Aramızda bir kişi bile yoktur ki "herşeye sahip olmayı" istemesin: kişisel olarak ben, kadınların sorunları 'geçmişte' kalmış olsaydı "postfeminist" bir kadın olmaya bayılırdım.

Bu arada tekrar ayaklarımızın üstüne basalım... kadınlar hala aynı eski sorunları paylaşımlarına karşın, kendilerini Feminist olarak tanımlayan şu politikayla bilinçli olarak uğraşan kadınlarla, genel olarak aynı ölçüde bilinçli ve politik çoğunluk arasındaki uçurum giderek büyümekte. Feminizm'in "profesyonel" ve "Popüler" olarak kutuplaşması, günümüzdeki kördüğümün baskın çehresi haline geldi. Profesyonel feminizm, yani büyük

na) birbirleriyle konuşmakta çok zorlandıkları bir çağda, Feminizm'in profesyonelleşmesi sorunlar yaratıyor. Kadınlar giderek sorunlarını ve kaygılarını tartışabilecekleri ortak bir dili olmadığını farkınarıyorlar. "Sıradan", feminizmi kariyer olarak seçmemiş kadınların giderek Feminizm'in dışında kalmalarına ve Feminist seçkinciliğin onları engellemesine şaşmamak gerek. Bu, profesyonel nitelikli ve yönetici kızkardeşleriyle birlikte, ağırlıklı olarak orta sınıfa mensup yeni 'femokrat' türüne bakan birçok kadın, feminizmi, özel bir kadın topluluğunun elinde, yalnızca profesyonel başarılar için kullanılan bir araç olarak görüyor.

Sizin Feminizm' iniz Nereye Gidiyor ?

Öte yandan popüler feminizm, büyük F'li Feminizm'in serseri kızı her yanımda. Gündelik yaşamımızla çok iç içe. Onu radyoda duyuyoruz, gazetelerde okuyoruz, TV'de izliyoruz. Kendisini açıkça 'Feminist' diye adlandırmasa da kadınların büyük çoğunluğu feminizmlerini buradan (medya aracılığıyla) öğreniyor. Feminizm, birçoğumuza alışılmış ya da alternatif medya aracılığıyla binbir kılıkla ulaşıyor. Brookside'da Sheila Grant'ın yaralı

* Andrea Stuart The Voice dergisinin editörler kurulu üyesidir.

ilişkileriyle, son Fiat reklamında Avrupa'yı fetheden bağımsız kadınla, The Accused' gibi bir filmle, BBC 2'deki Jeannette Winterson'ın 'Oranges Are Not The Only Fruit' dizisiyle ve Pandora gibi feminist listelerdeki popüler romanlarla ve alışılmış yayıncıların "kadınların" listeleriyle bize ulaşıyor.

Feminizm ve popüler kültür etrafındaki tartışmalar, son on yıl içinde, feminizmin çok önem verdiği "gündelik yaşam" politikasının kendisini anaakıma uydurması nedeniyle gittikçe şiddetlenmiştir. Kadın dergileri bağlamının dışında hiçbir yere bu argüman uygun düşmez: kadınlara özgü alanlar yaratılmasın, bir 'kadınlara özgü alan', bu dergiler hangi feminist düşüncelerin ne boyutta popüler feminizme mal edildiğinin ve uyarlandığının göstergesi olmuştur. Bu dergiler popüler feminizmin sınırlamaları kadar cazibesini de yansıtmışlardır.

Woman's Own ve onun, 1986 Tecavüz araştırması ve Company'nin 1989 Kadınların Güvenliği kampanyası feminizmin sattığını göstermiştir. Feminist görüşlerin ne denli çekici ve kazançlı olduğunu görebilmek için Cosmo'ya, kadın dergilerinin en büyüğüne, bir göz atmamız yeter. Cosmo, yıllardır bize feminizmin sağduyu versiyonunu satıyor. Ama, postmodern "zeitgeist" (zamanın ruhu) kusursuzca yansıtan Elle dergisidir. Elle gerçekten 1980'lerde zamanın göstergesiydi. Bütün dünyada okunmamasına karşın hem radikaldi hem de haz, tüketimcilik ve en önemlisi kültürel çeşitliliğin keşfi gibi anahtar konuların, çağdaşlık, bağımsızlık ve Yeni Kadın olgularını nasıl değiştirdiğine ilişkin saptamalarıyla, zamanıyla doğal bir uyum içindeydi.

Size sürekli olarak nasıl erkek bulacağınızı, nasıl orgazm olacağınızı, nasıl iş bulacağınızı anlatan fabrikasyon kendini geliştirme klavuzu Cosmo'nun tersine, Elle çok fazla kendine yardım öğütleriye dolu değildi; aslında onlardan bir tane bile yoktu. Elle'in varsayımı şuydu: eğer bir Elle kıziysanız zaten gelişmişsinizdir. Bizi hepimizin aynı olduğuna, aynı sorunları paylaştığımıza ikna etmek yerine Elle, farklılığı vurgular. Kadınlar arasındaki otomatik bağlantılara ilişkin feminist varsayımların yenilir, yutulur olmadığını ortaya koyar. Elle bize uyumluluk

değil eşsizlik; hoş bir evrensellik deneyimi yerine ötekilikle baştan çıkarıcı bir karşılaşma sattığı için imgelememi zi ele geçirmiştir.

Feminizm "parçalanma" ve "kimlik" kavramları üzerine kafa patlatırken, Elle, 1980'lerde Sally Brampton'ın öncülüğünde bu kavramlarla oynuyordu. Elle için imaj herşeydi ya da hemen hemen her şeydi, sözcükler kesinlikle ikinci geliyordu. Tek kesinliğin kesin olmama olduğu bir dünyada Elle'in inancı sadece bir görünümdü. 1980'lerde başka hiçbir kadın dergisi seçmeciliğin zorlayan gücünü Elle kadar kavrayamamıştı. Elle okuru kendini biraz o biraz bu olarak sürekli yenden keşfedebiliyordu. Bir örnek kimli-

Eşitlik isteyen kadınları yeren ilk karikatürlerden biri (1819)

ğin tutarlılığına karşı çıkan Elle, rahatsızlık yaratmaya kararlıydı: modeller ya androjen ya da gülünç bir kadınsılıktaydı, farklı ırklardandı ve cinsel açıdan biçimsizdiler. Kimliklerimize ilişkin rahatsız edici karmaşalarımız (siyah ya da beyaz olmak, eşcinsel ya da normal olmak, erkek ya da dişi olmak ne demektir) keyifli, ayartıcı bir belirsizliğe dönüştü. Farklılık oyunu

boyunca, yeni Yeni Kadın (her onyılın kendi Yeni Kadını vardır) hazza karşı olan farklı yaklaşımıyla yeniliğini gösterdi. Eski feminist kuşağın hasin eleştiriciliğinden sonra, Elle herşeyiyle şehvet uyandırıcıydı. Örtük, postmodern felsefesine uygun olarak hiyerarşiye yer yoktu: yiyecek fotoğrafları da, ünlülerin fotoğrafları ya da Guatemala fotoğrafları kadar seksiydi.

Elle, feminist oluşumun kesinlikle yakalayamadığı yeni bir kuşağın tutumlarına ve beklentilerine yanıt verdi. "Marilyn Monroe Without Tears"deki Madonnagibi The Pops'da siyah taytını kuşanıp hit şarkısı "Buffalo Stance"ı söyleyip bir yandan o sevimli karnı burnunda haliyle dans eden en büyük uçuk Neneh Cherry gibi, Yeni Kadın büyük kızkardeşlerinin ancak imrenebileceği bir güvene sahipti; bilinçli olarak ya da keskin bir feminist olmasına gerek yoktu çünkü onun feminizmi kendi imajıyla birleşmişti. Ne kadar ayartıcı bir görünüm kaygılı ve özgür feminizm! Henüz olgunlaşmamış dahi olsa, birgün feminizminizi bilinçsiz olarak kuşanabileceğimiz büyük feminist düşü somutlaştırıyor.

Elle'i cazib kılan, birçok geleneksel feminist ve Sol'un büyük bölümünün paylaştığı kadınların kolayca tüketimin belirsiz hazları tarafından baştan çıkarıldığına ilişkin yaygın inançtır. Bugün Yeni

Kadın moda ve medyaya karşı giderek büyüyen sofistike bir tepki veriyor. 'Tutarlı kimlik' ve 'gerçek kendi' kavramlarının giderek olanaksızlaşmış olduğu bir çağda, herhangi bir dürüst yolla yönetilebileceğimiz görüşü artık pek para etmiyor. Moda, kadınlara karşı bir baskı ve güdülenme kaynağı olmaktan çıkıp giderek sabit kadın imajlarına direnen stratejilerle birleşiyor. Tüketimin hiçbir koşul altında radikal olamayacağını ileri süren ortodoks sol görüşe rağmen, kadınlar her zaman tüketimle karmaşık bir ilişki içinde ol-

muşlardır. Potansiyel olarak hem yıkıcı hem baskılayıcı olan bu ilişki mazlum Stepford kadınlarını kürklerle kaplı evcil hapishanelerinde tutacak bir afyon olarak gösterilmiştir ama aynı zamanda aynı kadınların iktidarlarını ve kendine güvenlerini ifade edebilecekleri birkaç fırsattan biri olmuştur.

1980 başlarında Feminizm, giysi, moda ve cinselliğe ilişkin belirli kurallar koyan yasaklayıcı mirasın kurbanı olmuştur. Feminist olmak neler yaptığını söylemekten çok neler yapmadığını söylemek haline gelmiştir - et yememek, erkeklerle sevişmemek, makyaj yapmamak. "Seksenlerin Kızı"nın, Sağ'ın pek baştan çıkarıcı bir biçimde sunduğu laissez - faire özgürlük retoriğine kapılmış olması hiç de şaşırtıcı değildir. Seksenlerin Kızı, Feminizm'in yasakçı tutumunu, 1980'lerin siyasal atmosferinde modası geçmiş olarak nitelendirilip reddedilen İşçi Partisi yıllarının "buyurgan" refahçılığıyla birleşmiştir. Yani reddettikleri perse (tek başına) feminizm değil otoriter ahlaklı feminist hegemonya ve onun yaşam biçimidir.

Genç kadınlar için, değer farklılaşması ve tüketimin zevki, cinsel farklılıkların geleneksel sınırlarını yıkmaya ve kadınlığa ilişkin anakroistik* anlayışları küçümseme yoludur. Daha yaşlı feministlerin karşı kültür rolünü yüklediklerini düşünmeleri, kadınlığa ilişkin kalıplaşmış görüşlere karşı çıkmış oldukları doğrudur ama 1970'lerin işçi tulumları ile 1980'lerde mini eteğin geri dönüşü arasındaki farkın gösterdiği gibi - daha genç kadınların karşı - kültürel anlatımlara bakışı daha kurnaz ve alaycı, popüler kültürle daha uyumludur. Tüketim, bu nedenle, genç kadınların, feminist hareketi pençesine almış olan bağnazlığın (Puritanizm) tabu haline getirmiş olduğu hüzün ve şehvet nosyolarını geri alma sürecine girerek, öbür kuşak feministlerden farklı olduklarını gösterebilmeleri için en gerekli yollardan biri haline gelmiştir.

Bu, daha genç kadınların (medyanın bütün teşvikine rağmen) istedikleri-

rini satın almanın onları istedikleri şey yapacağına inandıkları için değil tüketimin, özgürlük duygumuzu ifade etme biçiminin bir parçası haline geldiği için böyledir. Birçok bakımdan, kimliklerimizin çoğulluğunu ve kültürel farklılıkların değerini keşfetmemize şevkle karşılık veriyor ve yansıtıyor.

Bulunduğumuz Yer

Feminizm'in farklılıkla pek çok sorunu olması ironik bir durumdur, çünkü Feminizm eşcinsel özgürlüğü, siyah eylemcilik ve diğer yeni toplumsal hareketlerle birlikte kamuoyunun dikkatini öncelikle farklılığa ilişkin sorunlara çekmiştir. Siyasal tanınma ve kişisel onaylanma mücadeleleri boyunca, siyahlar, eşcinseller ve kadınlar "halkın" kolektif, bölünmez kategorisine olduğu kadar tutarlı bireysel "kimlik" kavramlarına ilişkin sorunlara da dikkatleri çekmede başarılı olmuşlardır. "Erkek", -şu ufak, beyaz, orta sınıf, eril burjuva azınlık- bu yankılar oluşturan çoğunluk tarafından, ilk kez hak ettiği boyutuyla yansıtılmış, onun azınlık statüsü ifşa edilmiştir-daha önce "öteki" olarak yapılandırılmış olan bizim tarafımızdan. Afro - Amerikan akademisyen Cornel West: "Kimse artık kendini merkez olarak görmüyor; herkes kenarda olduğunu düşünüyor." diyerek farklılığın yaşamımızdaki etkisini özetliyor.(2)

Peki , yalnızca lafta da olsa farklılık konularının önemini vurgulayan Feminizm (bugünlerde en oturmuş feminist yayınlar bile çoğul konuşmaya özen gösterip 'feminizmlerden' söz ediyor) tüketim deneyimlerinin tersine neden farklılığa ilişkin düşünceleri benimsemekte ya da değişim düşüncelerinin temeli olarak kullanmakta bu denli etkisiz kaldı?

Feminizm, öbür "yeni hareketler" ile birlikte ırk, bölge ve cinsellik konuları üzerinde yoğunlaşmış ve geleneksel Sol kimliğini yadsımış, ona direnmiş ve sonunda onu yıkmış olmasına karşın o da aynı Avrupa merkezli, liberal hümanist Batı Aydınlanmacılığı

geleneginden doğmuştur. Kendi "olumsuz" süreci içinde, Feminizm, aynı evrenselci iddiaları, özellikle kendinden önceki sosyalist gelenek gibi aynı şekilde farklılığı bastırmayı yeniden üretmeye başlamıştır.

Büyük kuramsal coşkusuna ve dönüştürücü potansiyeline karşın, Feminizm geleneksel Sol ile birlikte, kendi çeşitli birleşeninin dönüştürücü potansiyelini görmekte ya da kullanmakta başarısız olmuştur. Daha 1980'lerde Audre Lorde gibi yazarlar kadın hareketinin kavim merkezci (etnosentrik), sınıf ve yaşa bağımlı perspektifinin kendi otoritesinin değerini düşürdüğüne ve feminizmin entelektüel gücünü zayıflattığına dikkatleri çekiyordu.

"bütün kadınların kadın olduğumuz için aynı baskıdan muzdarip olduğumuzu düşünmek, ataerkilliğin çok ve çeşitli silahlarını gözden kaçır-mak demektir."(3)

1980'li yıllar geçtikçe geleneksel Sol ve onun yeni hareketleri arasındaki doğal ilişki giderek zorlanmaya başladı - aynı şekilde kadınların "küresel kardeşliği" varsayımları da pek para etmemekteydi. Farklı ırk, sınıf ya da kuşak mensubu marjinal kadınlar feminist gündemde kendi önceliklerini temsil etme mücadelesi verdilerse de daha önceden anaakım Sol'un ("doğru" sosyalizm ve "gerçek" gündem çığlıklarıyla kadınları "yıldırılmış" olan) olduğu gibi, Feminizm'in de çoğu zaman karşılık gelmediğini farkettiler. Anaakım Solda olduğu gibi, belirli kıdemliler ile (genişletirsek) belirli kümeler kendilerini tek doğru Feminizm olarak kutsallaştırma mücadelesi verdiler. Çoğumuz bütün kadınların kurtuluşuyla mı, yoksa ufak bir azınlığın ayrıcalığı elde etme ve bunun korunmasıyla mı ilgilendiği anlaşılmayan, gelişen feminist hiyerarşilerle karşı karşıya geldi.

Tıpkı yeni hareketlerin deneyimlerinin Batı Aydınlanmacılığı'nın kutsal ineklerinin kalıtsal zayıflığını vurguladığı gibi; marjinal kadınların baskı deneyimleri de, ataerkillik, aile, iş ve üreme gibi can alıcı konulara ilişkin ka-

Büyük kuramsal coşkusuna ve dönüştürücü potansiyeline karşın, Feminizm geleneksel sol ile birlikte, kendi çeşitli birleşeninin dönüştürücü potansiyelini görmekte ya da kullanmakta başarısız olmuştur.

bulenilmiş feminist tarifleri geçersiz ya da eksik kılmuştur.

Etnikliğe ilişkin dikkate alınmamış olan eleştirel yazılar, ırk, sınıf ve cinsiyetin karmaşık ifadelerine ilişkin daha sofistike bir anlayış getiriyordu. Birçok çağdaş Marksist'in sınıfsal yapıların ve toplumda varolan ideolojilerin önemi kadar ırkın ve cinsin kavramsallaştırılmasının önemini de kabul etmesine karşın, kuramın bu kavimsal zayıflığı bu konulara hiçbir zaman önem verilmemiş olduğunu ortaya koyuyordu. Bu konular tamamen "ekleme" gibi, sol uygulamanın ve kuramın özünden soyutlanmış, her an değişebilir, bulanık ve tam anlamıyla fırsatçı bir gündeme emanet edilmiş görünüyordu.

Bu başarısızlığın uygulamadaki yansıması belirli konuları salsöylem içine almak yerine onları belirsiz ahlaksal alanlara kaydırma eğilimi olmuştur. Örneğin İngiliz İşçi Partisi'nde siyah seksiyonu ve kadın bakanlığı üzerine yapılan üzücü tartışmalar ırkçılık ve cinsel ayrımcılık sorunları - kurumsal ve toplumsal bir temelde ele alınacağına - ya kendini beğenmiş ya da suçluluk duygusuyla paralyze olmuş bireylerle, kişisel bir düzeye indirgenmeye çalışılmıştır.

Marksizm gibi psikoanaliz de evrensel, kültürler arası bir yaşamı simgeleme iddiasında olmuşsa da, yeni toplumsal hareket anlayışları bu iddiaları geri dönölmez biçimde görelileştirmiştir. İronik bir biçimde, Feminizm - bu söylemlere karşı sorunlar yaratmakta yaşamsal bir rol oynamış olan Feminizm - kendi kuramsal çalışmasında kendini aynı mutlakiyetçi tutkuları taklit ederken bulmuştur. Psikoanalizin feminist kullanımları, cinsiyet haklarının kazanılmasına katkıda bulunmuştur ama ne yazık ki bu modeller, örneğin, siyah ve beyaz gibi değişik kadın topluluklarının kültürel açıdan değişik deneyimlerini hesaba katmamaktadır. Örneğin, kadın cinselliği, birçok feminist yapıtta, üstü örtülü bir varsayım ile beyazdır. Siyah kadınların cinselliğinden eğer söz ediliyorsa "Öte-

ki" olarak yapılandırma eğilimi söz konusudur.

Bu kuramsal engeller, aynı zamanda, birçok kadının asla onaylayamayaacağı ve onaylamayacağı belirli önceliklerle ilişkilidir. Beyaz olmayan kadınlar, belki de baskı güçlerinin nasıl karmaşık bir biçimde karşılıklı etkileşim içinde olduklarının ve kaçınılmaz olarak farklı perspektifler oluşturdıklarının daha çok bilincindedir. "Aile" ku-

lerine kulak verdiler. Aslında, siyah eşcinsel erkeklerin de bildiği gibi, aile, beyaz ırkçı toplumda direnme ve sığınma sağlayan tek alandır.

Kişisel Siyasaldır

Feminist kuramın yetersizliğinin, Feminizm'in sağlam noktalarından biri gibi görünen pratik politikaya kaçınılmaz yan etkileri olmuştur. Deneyimlerini düzeltmeye yönelik kararlılıklarını

Lloyd George 'un "Miyavlayan Kedileri"

rumuna ilişkin çelişkili tutumlar bu soruna bir örnek oluşturuyor. 1970'lerde sosyalist feministler, aile ve işgücünün yeniden üretimi üzerine fikir üretirken, ırksal baskıların temelini oluşturan iktidar ilişkilerini tamamen gözden kaçırdılar. Bu arada, radikal feministler de çekirdek ailenin ölümünü talep ederken yalnızca bu talebin ne denli Avrupa merkezli bir modele (beyaz, ataerkil ve çekirdek) dayandığını algılayamamakla kalmayıp evrensel kapsamı olamayan yanıtlar ürettirler.

Ne sosyalist feministler ne de radikal feministler, ataerkillik kavramlarının, tarih boyunca aile yaşamında, beyaz kadınların bazı siyah erkekler üzerinde sahip olduğu iktidarı açıklamakta başarısız olduğunu kabul etmek istemediler. Ne de, aynı kadınlar ailenin yalnızca bir baskı kurumu olmadığını anlatmaya çalıştıklarında onların söz-

la feministler, siyahla yurttaşlık hakları hareketindeki öncüler gibi, kişisel deneyim ve kimliğe büyük önem vermişlerdir: "kim olduğunun ne yaptığından" ayrılmazlığı inancı feminist mücadelenin merkezini oluşturuyordu. "Otantik" deneyimin üzerindeki bu vurgu ve ona eşlik eden "kişisel siyasaldır" inancı geleneksel soldan temel bir kopuş belirtiyordu ve siyasal yaşamın parametrelerini değiştirerek önemini kanıtladı: politika, yalnızca orada, dünyada mücadele etmemizi sağlayan birşey değil, burada, insanın özel yaşamında, evinde uğraşabileceği birşey haline geldi. "Kişisel siyasaldır"ın bizi kesinlikle dünyaya geri götüren bir başlangıç noktası olarak radikal potansiyeli, siyah eylemci June Jordan tarafından, Civil Wars adlı denemeler derlemesinin önsözünde şöyle özetleniyor: "Benim yaşamım evrensel kavganın kişisel yüzünün giderek artan bir açığa vurumu gibi görünüyor. Alleniz ve arkadaşlarınızla başlıyorsunuz ve sonra benim insanlarını dediklerinize

Bir kadın hareketi, kendi kimliklerimizin homojenliğini varsaymaya ya da sınıflandırmaya kalkışmadan, popülerden profesyonele tüm görüntülerini içtenlikle ciddi olarak ele almalı ve kadınların birbirinden farklı ve karmaşık yaşam türlerini teşvik etmeye başlayıp yenilenmiş bir değişim gündemi üzerinde çalışmalıdır

gözler'nizi çeviriyorsunuz ve bu sizi Siyah İngiltere'de, Angola'da toprak, reformuna yöneltiyor, sizi tek başınıza uzanıp barışçı güvenilir, arzulanır ya da kendinizi kararlı yüreğinizin özgürlüğüne bırakmayı hak edip etmediğini düşününüz yatağınıza geri götürüyor. . . her şey size geri dönüyor." (4)

Bunun yerine, büyük ölçüde, Feminizm'e egemen olan kadınların çok özel ve ayrıcalıklı sınıf ve etnik fraksiyonlara mensup olmalarından dolayı, kişiselini keşfi kendi içinde bir sona ulaşmış görünüyor. Ama ne pahasına? Kobena Mercer, Male Order: Unwrapping Masculinity adlı derlemeye yazdığı yazısında bu soruyu soruyor:

"Asıl deneyime ilişkin dürüst incelemeler 'kişisel siyasaldır' radikal sloganına takılıp kalınca sorun çıkıyor; eğer salt kişiselden öteye gidemezse, siyasala ne olacak?"

Yanıt yalnızca Feminizm'in değil, yeni hareketlerin birçoğunun akıbetinde bulunabilir: Hem yeni toplumsal hareketlerin hem de daha çok modern Sol'un sınıfsal / etnik birleşimlerinden dolayı, kimliği biçimleyen yaşamsal bileşen olarak nitelenen içsel duygunun üstündeki bu vurgu, ırk gibi diğer dışsal etkenlerle birleşeceğine onları yok ediyor. "Kişisel siyasaldır"ın radikal potansiyeli bizi benzersiz bir biçimde, siyasal değişimi etkileyebileceğimiz silahlarla donatacak bir strateji olarak gerçekleşemedi. Konuşma grupları ve bilinç yükseltme, ırk ve sınıf gibi sorunları bir yana atabilecek kadar şanslı ve daha da ötesinde gelirleri ve eğitimleri aracılığıyla psikoterapi ve psikolojinin az çok içrek söylemine ulaşabilen beyaz ve orta sınıf, ayrıcalıklı azınlığa en uygun şeydi. Sonuç, "kişisel siyasaldır"ın özellikle narsistik bir boyutu tarafından talileştirilmiş bir hareket oldu.

Terapinin toplumun her kesiminden bazı bireyler için değerli olduğu kanıtlandıysa da, terapi kaçınılmaz olarak, özellikle de bir yaşam biçimi seçimi olarak terapiden yoksun bırakılmış ve tarih boyunca hasta olarak nitelendirildiği ve suistimal edildiği

psikoanalitik söyleme ve tedavilerine karşı doğal kuşkularının üstesinden gelememiş siyah ve işçi sınıfından birçok kadını dışlamış ve yabancılaştırmıştır.

"Kişisel siyasaldır" özel yaşam ve kamusal alan arasında bir bağ oluşturmak için gerekliydi ama cinsel politika için örgütlü bir biçim olarak pratik belirtilerin çoğu son derece sınırlıydı, çünkü bunlar ortak çözümler yerine bireysel çözümlerle yetinebilecek ayrıcalıklı bir topluluğa hizmet ediyordu. Bir bakıma bu soruna tepki olarak, hareketin içinde elinde tutma biçimindeki iniş çıkışlara değinmeye çalışan ikincil seslerin öfkesi, feminist hareket içinde bir tür tersine çevrilmiş ayrıcalık ve değer hiyerarşisi gelişimine yol açtı. Farklılığa ilişkin konuları yadsıma ya da örtbas etme eğiliminde olan beyaz, orta sınıf kadın hareketine karşı - strateji olarak, farklılık üzerinde ısrar etme gereksinimi, kendilerini piramitin en altında bulan ikincilleştirilmiş ve marjinalleştirilmişlerin direniş politikası ve baskı retorikçi içinde şifrelendirildi ve neredeyse çizelgeleştirildi.

"Kişisel siyasaldır" sloganının dolaylı sonucu, hareket içindeki değerlerini kanıtlamaya kararlı (ve bu nedenle konuşma ve dinlenme haklarını savunan), baskıların doğası ve boyutu üzerine birbirleriyle rekabet eden kadınlara yönelik kimlik hiyerarşileri yaratmak oldu. Bu da genel olarak yeni hareketlerin ayrılıkçı, merkezden uzak eğilimlerini şiddetlendirdi, kadınların kendi aralarındaki ilişkilere olduğu kadar (örneğin) siyah ve eşcinsellerin arasındaki ilişkilere de daha fazla önem verilmesini sağladı.

Siyasal kimliğin bu yalın, özcü kavramı, siyah / eşcinsel / lesbienne / yalnız simgesel kadının yalnızca ırkçılık / cinsiyet ayrımcılığı / homofobi suçlamalarından korunmak için değil, aynı zamanda bu sorunlara karşı bir genel yanıt olarak uygun kurul ya da görevlere atanması birok örgüt ya da birey tarafından yeterli görüldü. Bu da birçok insanın profesyonel siyah / eşcinsel / feminist olması ve bundan do-

layı da kendilerini çoğunlukla istemeyerek kendi özel baskı kategorilerinin "sözcüsü" olarak "atanmış" bulmaları anlamına geldi.

Sorun, tuhaf bir biçimde, kimlik etrafında örgütlenmenin içermelerini abartmış olmamız değil bu içermeleri yeterince abartmamış olmamızdır. Bu tartışmayı daha ileriye götürebilseydik hepimizin baskıcı olduğunun ve baskı altında bulunduğunun farkına varırdık. Kendisini feminist hiyerarşinin dışında tutan June Jordan'ın geçenlerde açıkladığı gibi:

"Eğer ben, bir siyah kadın şair ve yazar, Devlet Üniversitesi'nde bir İngilizce Profesörü olarak eğer ben baskı altındaysam o zaman bir Filistin mülteci kampındaki kadını. . . ya da Güney Afrika'da aynı koşullar altındaki bir kadını tanımlamak için başka bir sözcüğe ihtiyacımız vardır." (6)

Sıkıntılarımızın birbirine bağlılığının farkına varmak yerine bütün çıkarlarımızı karşılıklı olarak karşıt gördük, ittifaklar oluşturacağımıza birbirimizle rekabet ettik. Ve enerjimizin büyük bir bölümünün çok özel bir narsizm türüne yutulduğundan beri, birçok kadının (genelde genç) bu çoğu zaman itişip kakışan, içedönük ve durgun "hareketten" uzaklaşmasına şaşmamak gerek.

O Zaman Öyleydi Şimdiyse Böyle

Bu feminist miras yalnızca popüler feminizmle karşılaştırılabilir; popüler feminizmi, bizlere, tecavüz ve çocuk bakımı gibi konulara karşı ve bir tasarımcı farklılığına sahip baştan çıkarıcı bir örtüye sarınmış saldırgan uygulamaları, mücadeleci yaklaşımları olan birçok dergiyle birlikte, daha fazla seçenek, daha fazla özgürlük ve daha çok özerklik üzerinde yoğunlaşmış etkili bir popülist kadının istekleri pake-ti satıyor. Popüler feminizmin Yeni Kadın'ı bir efsane olabilir ama aynı zamanda birçok bakımdan o bir esin kaynağı. "Her şeye sahip olmayı" istemekde yanlış bir şey yok, tek tehlikesi her şeye sahip olduğumuzu düşünme

yanlışına düşmemiz. Onun simgesel değerini yok etmeden, neyin eksik olduğundan ya da göz ardı edildiğinden haberdar olmamız gerekir örneğin, bu düşün, eğer gerçekleşebilirse çok dar metropolit sınırlar içinde; çok özel ırktan, sınıftan ve yaştan kadınlar için geçerli olabileceğinin bilincinde olmalıyız. Ayrıca popüler feminizm bu düşsel yaratığın gerçeğe döndüğü zaman onu kuşatacak olan gerçek güçlüklerin yanıtını veremez: kentte cinsel tacize maruz kalabilir ya da BMW'sini park ederken korku duyabilir. Fantazide bile bu kadın, kadınların ikincilliğinin sonuçlarından kaçamaz.

Cosmo'nun 1990 Ocak araştırmasında apaçık görülen dikkat çekici yenilgi halet - i ruhiyesinin kaynağı, popüler feminizmin neler verebileceği ve kadınların gerçekte nelere ihtiyacı olduğunun arasındaki ayrılıktır. Bir taraftan bize "her şeye sahip olduğumuz" söyleniyor; oysa diğer yandan, birçok bakımdan aynı ya da her zamankinden daha güç olduğunu biliyoruz. Kadınların büyümekte olan sınıfsızlar ordusuna katılma riskleri giderek artıyor; eğer tek ebeveynlerse çocuk bakımı olanakları hala yetersiz; biz hala, toplumun hasta ve zayıflara bakma sorumluluğunu yüklemiş olduğu "bakıcılar"; bakımın özelleştirilmesi hemen hemen her zaman kadının bedava emeğine daha büyük talep demektir. Kadınlar eski tarz yaşam biçimini dayatan ve pürürlük çağrıştıran feminist hareketin kucagina dönmek istemeseler de bu durumların değişmesini istiyorlar. Ama herhangi bir "eylemlilik"e girmeden bu durumu nasıl değiştireceğiz? Kadınlar için tüketim sorun değil ama elbette yanıt da değil. Kadın dergilerinin farklı bir okur kitlesi oluşturmak için hareket noktası olarak büyük başarıyla kullandığı sorun çeşitleri etrafında (aile içi şiddet gibi güncel tartışmalar) bir eylemlilik krizi var. Kadınlar bu tartışmaları ve mücadeleleri yalnızca kadın sayfası başyazılarının takdirine bırakmış gibiler.

Birbirinden soyutlanacak olursa ne profesyonel Feminizm ne de popüler feminizm, örneğin annelik hakları gibi, kadınların giderek karşı karşıya kaldıkları güncel sorunlarla etkili bir biçimde başa çıkabilecek bir tür ortak eylemliliğe önyak olmayı ümit edebilir-

ler. Eğer benim gibi siz de iyimserliğin bir seçim değil görev olduğuna inanıyorsanız artık yakınlaşma zamanı gelmiş demektir. Çok sayıda Amerikan kadını, güvenli, yasal kürtajı yasaklamak isteyen bağnaz Hristiyanlara ve diğerlerine karşı başarıyla harekete geçirmiş olan kadının seçme hakkının savunulması gibi somut sorunlar bu fırsatı yaratacaktır. Kadınlar her zaman onları harekete geçirecek ve birleştirecek belirli konular bulmuşlardır: bu bütün kadınların aynı sorunları paylaşıyor olması anlamına gelmez, yalnızca bize hepimizin paylaştığı sorunlar olduğunu anımsatabilir. Yaşlı ya da genç, siyah ya da beyaz, kendi ya da taşralı, eşcinsel ya da değil, her ne olursak olalım, belirli kaygılar hepimize aittir. Hepimiz eşit işe eşit ücret istiyoruz; hepimiz üreme haklarımızı denetleme mücadelesi veriyoruz; hepimiz kadınlara karşı şiddetin artışından endişe duyuyoruz; hepimiz uygun anne-lik ve aile desteği istiyoruz.

Artık ister feminist hareket içinde ister dışında, ortak bir bölgenin haritasını çıkarmanın zamanı geldi. (Bize birbirimize bağımlılığımızı ve savunmasızlığımızı anımsatacak tek politika yeşil politika olmamalıdır.) Sorunlarımız etrafında örgütlenmiş olmamızın sınırlılığı bize, kadınların, erkekleri yok sayarak yaşamlarında sürekli bir değişiklik sağlayamayacaklarını gösterdi; erkekleri dışlayarak kazanılacak başarı, siyahların beyazlardan bağımsız olarak, eşcinsellerin ise diğerlerinden soyutlanarak konumlarını değiştirebilmelerinden daha fazla olmayacaktır. Belki 1990'lar sabit kimliklere değil esnek özdeşleşmelere dayanan ittifaklar yaratma ve köprüler oluşturma zamanıdır artık.

Elbette söylemek yapmaktan kolay: "mutabakat politikaları" kolayca "en düşük ortak payda politikasına" dönüşebilir; en ılımlı ve kaba yaklaşımlar destek bulur. Aynı zamanda özellikle belirli marjinal grupların, aynı eski hiyerarşilerin yine ortaya çıkacağı ve farklılığa dayanan güç noktalarını temel alan ittifaklar yapacağımıza birimizin kimlikleri içinde boğulacağımıza ilişkin anlaşılır bir korkuları var. Bizim "postmodern durumumuzun" "yeni toplumsal hareketleri" büyük ölçüde gerileten çehrelerinden biri de,

yerini bireysel kurtuluş ya da lanetlemenin almış olduğu ortak eylemdir. Çağdaş feminizmin her iki kıyısı da - profesyonel ve popüler - toplumsal yaşamımızın bu özelleşmesiyle başa çıkamamış ya da meydan okuma başarısını gösterememiştir. Düşkırıklığı ilgisizliğe yol açmış, "bozguncu" alışveriş ya da kişisel kariyer hareketleri bireyciliğinin yeğlenmesiyle, feminizm ve Feminizmin bir çok amacı ve potansiyel eylem alanlarını terk etmiştir. Sorunlar etrafında örgütlenme eylemciliğinin esinlendirici ve güçlendirici olduğunu unutmuş gibiyiz: ilericiyi muğlak bir tüketimcilik yerine (bir şişe Ecover alarak dünyayı değiştirmek) şiddetle başka siyasal eylem modellerine ihtiyacımız var ama o eski bölünmüş hareket sendromu tuzağına düşmemeliyiz farklılığı müzakere etmekten aciz ve dolayısıyla suç ve suçlama hastalığına yakalanmış bir politika.

Eğer 1990'lar daha büyük toplumsal sorunlara yönelik bireysel ve toplu tepkiler arasında bir tür yakınlaşma gören bir onylı olabilirse, ve biz de popüler feminizmin temsil ettiği muazzam toplu enerjiden yararlanabilirsek, o zaman son on yılda gerçek bir ilerleme kaydedilecek demektir. Geçen birkaç yılın yaralarını sarmak bizim için bir kendi çıkarlarını öğrenme eylemi olacaktır. Bir kadın hareketi, kendi kimliklerimizin homojenliğini varsaymaya ya da sınıflandırmaya kalkışmadan, popülerden profesyonele tüm görünümlerini içtenlikle ciddi olarak ele almalı ve kadınların birbirinden farklı ve karmaşık yaşam türlerini teşvik etmeye başlayıp yenilenmiş bir değişim gündemi üzerinde çalışmalıdır.

TÜRKÇESİ İREM SAĞLAMER

NOTLAR :

1. Beatrix Campbell, Cosmopolitan, Ekim 1989.
2. 23 Haziran 1989'da, National Film Theatre'da, BFI tarafından düzenlenen 'The New Black Politics of Cultural Difference' adlı seminerden
3. Audre Lorde, 'The Master's Tools Will Never Dismantle The Master's House', Moraga and Anzaldúa, 1981, s. 97.
4. June Jordan, Civil Wars, Beacon Press, Boston 1981, xi.
5. Kobena Mercer, J. Rutherford ve R. Chapman ile, Male Order: Unwrapping Masculinity, Lawrence & Wishart, Londra 1988, s. 121.
6. Pratibha Parmar, 'Other Kinds of Dreams: an Interview with June Jordan', Spare Rib, Ekim 1987.

TABLO 1.b GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA

HARCAMALAR İTİBARIYLA

(1987 SABİT FİYATLARIYLA; Trilyon TL.)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TÜKETİM¹	57.4	56.9	64.1	65.5	67.7	73.2	69.4	74.6
ÖZEL	51.6	51.1	57.8	58.9	60.9	66.0	62.5	67.2
KAMU	5.8	5.8	6.3	6.6	6.8	7.2	6.9	7.4
YATIRIM²	18.3	18.7	21.7	21.9	22.9	28.6	24.0	26.0
ÖZEL	12.1	12.4	14.8	14.9	15.5	21.0	19.1	21.9
KAMU	6.2	6.3	6.9	7.0	7.3	7.6	5.0	4.1
STOK DEĞİŞMELERİ	-0.7	0.5	1.5	-0.9	0.4	1.5	-2.9	1.4
İÇ TALEP	75.0	76.2	87.3	86.5	91.0	103.3	90.5	102.0
İHRACAT	13.8	13.8	14.2	14.6	16.2	17.5	20.1	21.5
İTHALAT	-12.7	-13.5	-18.0	-17.1	-18.9	-25.7	-20.1	-26.1
DIŞ ALEM FAKTÖR G. ³	-0.2	0.8	1.0	0.5	0.9	1.1	0.4	1.1
DIŞ TALEP	0.9	1.1	-2.8	-1.9	-1.8	-7.2	0.5	-3.5
GSYİH	76.3	76.5	83.6	84.4	89.4	96.6	91.3	98.0

¹ NİHAİ TÜKETİM HARCAMALARI

² GAYRİ SAFİ SABİT SERMAYE OLUŞUMU

³ GSYİH'nın dışında kalmasına rağmen, dış talebin etkisini göstermek için tabloya eklenmiştir.

YILLIK ARTIŞLAR %

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TÜKETİM	1.0	-0.8	12.6	2.2	3.4	8.1	-5.1	7.5
ÖZEL	1.2	-1.0	13.1	1.9	3.3	8.4	-5.3	7.6
KAMU	-1.1	0.8	8.0	4.5	3.8	5.4	-3.5	6.7
YATIRIM	-1.0	2.2	15.9	1.2	4.3	24.9	-15.9	8.3
ÖZEL	12.6	1.7	19.4	0.9	4.3	35.0	-9.1	14.9
KAMU	-20.2	3.1	8.9	1.8	4.3	3.4	-34.8	-16.9
STOK DEĞİŞMELERİ								
İÇ TALEP	-1.3	1.5	14.6	-0.9	5.2	13.5	-12.3	12.7
İHRACAT	18.4	-0.3	3.2	3.1	11.0	7.7	15.2	6.7
İTHALAT	-4.5	6.9	33.1	-5.3	10.9	35.8	-21.9	30.0
DIŞ ALEM FAKTÖR G.			19.3	-47.3	72.6	14.6	-61.0	173.4
DIŞ TALEP								
GSYİH	2.1	0.3	9.3	0.9	6.0	8.0	-5.5	7.3

GSYİH DEFLATÖRLERİ %

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TÜKETİM	60.0	87.0	63.0	60.5	65.3	67.8	100.1	92.4
ÖZEL	58.9	83.7	59.8	58.1	63.6	67.5	103.2	95.7
KAMU	70.1	114.1	87.8	73.8	74.0	71.5	82.9	74.1
YATIRIM	84.4	50.3	49.7	64.1	61.5	61.1	122.4	74.3
ÖZEL	82.3	52.8	49.4	61.1	62.9	59.3	122.6	76.3
KAMU	88.4	45.7	50.1	70.3	58.6	66.6	125.8	68.1
STOK DEĞİŞMELERİ								
İÇ TALEP	65.8	77.2	59.6	61.7	64.0	64.9	107.0	85.4
İHRACAT	74.9	53.2	37.4	62.0	62.5	59.9	164.8	73.7
İTHALAT	79.0	66.7	28.3	60.3	63.1	48.9	163.3	84.1
DIŞ ALEM FAKTÖR G.			13.3	97.0	38.7	31.8	222.8	68.0
DIŞ TALEP								
GSYİH	69.4	75.5	58.3	58.8	63.7	67.8	106.5	81.9

BÜYÜMEYE KATKI %

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TÜKETİM	0.7	-0.6	9.4	1.7	2.6	6.2	-3.9	5.7
ÖZEL	0.8	-0.7	8.8	1.3	2.3	5.7	-3.6	5.2
KAMU	-0.1	0.1	0.6	0.3	0.3	0.4	-0.3	0.5
YATIRIM	-0.3	0.5	3.9	0.3	1.1	6.4	-4.7	2.2
ÖZEL	1.8	0.3	3.1	0.2	0.8	6.1	-2.0	3.1
KAMU	-2.1	0.3	0.7	0.2	0.4	0.3	-2.7	-0.9
STOK DEĞİŞMELERİ	-1.8	1.6	1.2	-2.9	1.5	1.1	-4.8	4.4
İÇ TALEP	-1.4	1.5	14.5	-1.0	5.3	13.7	-13.2	12.6
İHRACAT	2.9	-0.0	0.6	0.5	1.9	1.4	2.7	1.5
İTHALAT	0.8	-1.1	-5.9	1.1	-2.2	-7.6	5.8	-6.6
DIŞ ALEM FAKTÖR G.	-0.6	1.4	0.2	-0.6	0.5	0.2	-0.7	0.8
DIŞ TALEP	3.0	0.2	-5.1	1.1	0.2	-6.0	7.9	-4.3
GSYİH	2.1	0.3	9.3	0.9	6.0	8.0	-5.5	7.3

TABLO 1.a GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA

(1987 ÜRETİCİ FİYATLARIYLA; Trilyon TL.)

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TARIM	14.4	13.3	14.2	14.0	14.7	14.5	14.4	14.7
SANAYİ	19.6	20.5	22.3	22.9	24.3	26.3	24.8	27.8
MADEN	1.4	1.6	1.6	1.6	1.6	1.5	1.6	1.5
İMALAT	16.6	17.1	18.7	19.2	20.3	22.2	20.5	23.3
ENERJİ	1.6	1.9	2.0	2.1	2.4	2.6	2.7	2.9
HİZMETLER	35.8	36.1	39.3	39.3	41.9	45.8	44.0	46.8
İNŞAAT	5.2	5.5	5.4	5.5	5.8	6.3	6.1	5.9
TİCARET	15.4	15.0	16.9	16.7	17.9	20.0	18.5	20.6
ULAŞTIRMA	8.8	9.0	10.1	10.1	10.9	12.1	11.8	12.5
SEKTÖRLER TOPLAMI	69.7	69.9	75.8	76.3	80.8	86.6	83.1	89.3
DEVLET HZM.+İTH.V.	6.6	6.6	7.8	8.1	8.6	10.0	8.2	8.7
GSYİH	76.3	76.5	83.6	84.4	89.4	96.6	91.3	98.0
DIŞ ALEM FAKTÖR GELİR.	-0.2	0.8	1.0	0.5	0.9	1.1	0.4	1.1
GSMH	76.1	77.3	84.6	84.9	90.3	97.6	91.7	99.2

BÜYÜME %

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TARIM	7.8	-7.6	6.8	-0.9	4.3	-1.3	-0.7	2.6
SANAYİ	1.8	4.6	8.6	2.7	5.9	8.2	-5.7	12.1
MADEN	-4.6	13.0	-2.5	4.5	0.3	-6.4	8.0	-6.9
İMALAT	1.6	3.0	9.7	2.4	5.8	9.3	-7.6	13.9
ENERJİ	10.4	13.9	8.6	4.5	11.8	8.9	3.4	9.6
HİZMETLER	1.1	1.0	8.7	0.1	6.4	9.5	-4.0	6.4
İNŞAAT	-5.4	6.1	-1.1	1.1	6.2	7.9	-2.0	-4.7
TİCARET	3.5	-2.3	12.3	-0.7	6.9	11.6	-7.6	11.6
ULAŞTIRMA	1.2	3.2	11.9	-0.4	8.1	10.8	-2.0	5.9
SEKTÖRLER TOPLAMI	2.6	0.3	8.3	0.7	5.9	7.2	-4.0	7.4
DEVLET HZM.+İTH.V.	-2.9	-0.1	19.3	3.2	6.9	16.2	-18.3	6.2
GSYİH	2.1	0.3	9.3	0.9	6.0	8.0	-5.5	7.3
DIŞ ALEM FAKTÖR GELİR.			19.3	-47.3	72.6	14.6	-61.0	173.4
GSMH	1.5	1.6	9.4	0.3	6.4	8.1	-6.1	8.1

GSMH DEFLATÖRLERİ %

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TARIM	55.4	82.9	70.6	41.1	63.5	88.9	97.2	84.9
SANAYİ	77.6	68.9	49.9	58.5	61.9	60.2	122.6	78.7
MADEN	67.5	73.6	39.0	49.0	52.7	55.8	129.7	95.6
İMALAT	79.0	72.0	49.7	58.1	60.1	59.5	124.1	80.2
ENERJİ	72.9	36.8	61.8	71.0	84.9	65.2	110.8	56.3
HİZMETLER	70.3	70.1	55.1	61.3	62.5	66.5	104.0	85.1
İNŞAAT	93.8	50.0	57.4	76.4	58.9	81.5	84.6	69.5
TİCARET	67.1	69.9	56.4	57.9	61.2	63.1	123.6	82.5
ULAŞTIRMA	74.0	67.2	57.8	61.0	65.5	60.3	121.6	78.3
SEKTÖRLER TOPLAMI	69.3	72.3	56.4	56.5	62.5	68.3	108.1	83.1
DEVLET HZM.+İTH.V.	69.8	109.2	70.8	74.8	70.6	60.5	105.8	74.7
GSYİH	69.4	75.5	58.3	58.8	63.7	67.8	106.5	81.9
DIŞ ALEM FAKTÖR GELİR.			13.3	97.0	38.7	31.8	222.8	68.0
GSMH	69.7	75.5	57.6	59.2	63.5	67.4	107.2	81.9

BÜYÜMEYE KATKI %

	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
TARIM	1.4	-1.4	1.2	-0.2	0.7	-0.2	-0.1	0.4
SANAYİ	0.5	1.2	2.3	0.7	1.6	2.2	-1.5	3.3
MADEN	-0.1	0.2	-0.1	0.1	0.0	-0.1	0.1	-0.1
İMALAT	0.3	0.7	2.1	0.5	1.3	2.1	-1.7	3.1
ENERJİ	0.2	0.3	0.2	0.1	0.3	0.2	0.1	0.3
HİZMETLER	0.5	0.5	4.1	0.1	3.0	4.4	-1.9	3.1
İNŞAAT	-0.4	0.4	-0.1	0.1	0.4	0.5	-0.1	-0.3
TİCARET	0.7	-0.5	2.4	-0.1	1.4	2.3	-1.6	2.3
ULAŞTIRMA	0.1	0.4	1.4	-0.0	1.0	1.3	-0.3	0.8
SEKTÖRLER TOPLAMI	2.4	0.3	7.5	0.6	5.3	6.4	-3.5	6.7
DEVLET HZM.+İTH.V.	-0.3	-0.0	1.6	0.3	0.7	1.5	-1.9	0.6
GSYİH	2.1	0.3	9.2	0.9	5.9	8.0	-5.4	7.3
DIŞ ALEM FAKTÖR GELİR.	0.0	0.0	0.2	-0.6	0.5	0.1	-0.7	0.8
GSMH	1.5	1.6	9.4	0.3	6.4	8.1	-6.1	8.1

TABLO 2. DİE ENDEKSLERİ

		ÜRETİM ENDEKSİ		TOPTAN EŞYA		İÇ TİCARET HADLERİ	
		1992 = 100		GEÇİNME	FİYATLARI		
		SANAYİ	İMALAT	ENDEKSİ	ENDEKSİ	TÜKETİCİ /	TARIM /
		GENEL	SANAYİ	TÜFE	TEFE	TOPTAN	SANAYİ
1995	O	99.7	96.7	145.7	148.5	98.1	105.5
	Ş	90.8	88.0	152.8	159.0	96.1	114.5
	M	95.2	93.0	159.7	167.8	95.2	122.2
	N	104.5	103.7	169.0	176.4	95.8	128.5
	M	98.5	97.7	174.8	179.7	97.3	122.0
	H	110.6	109.4	179.1	182.0	98.4	113.5
	T	108.7	105.7	184.6	186.1	99.2	108.3
	A	111.0	107.9	192.6	190.3	101.2	105.6
	E	113.1	111.4	207.4	199.1	104.2	112.0
	E	113.4	112.8	220.5	206.5	106.8	114.1
	K	123.5	122.3	230.8	213.8	108.0	114.1
	A	124.3	121.8	239.6	223.1	107.4	118.4
1996	O	111.4	108.2	259.5	244.8	106.0	119.2
	Ş	92.4	88.6	271.2	259.1	104.7	127.5
	M			286.4	277.3	103.3	130.9
YILLIK ARTIŞLAR %							
1995	O	-8.0	-10.5	125.9	139.9	-5.8	-12.9
	Ş	-2.0	-3.6	122.4	138.4	-6.7	-6.2
	M	-2.4	-2.6	119.7	135.0	-6.5	-2.3
	N	13.6	15.0	88.4	92.4	-2.1	32.7
	M	13.9	15.9	80.0	80.6	-0.3	31.5
	H	24.1	27.1	80.9	78.1	1.6	22.9
	T	19.8	21.8	80.8	77.7	1.7	17.4
	A	13.5	14.5	83.4	76.2	4.1	15.3
	E	5.9	6.3	86.0	76.5	5.4	20.7
	E	2.2	2.4	84.4	72.4	7.0	16.3
	K	10.9	11.3	81.4	68.9	7.4	13.2
	A	15.7	15.8	76.0	65.6	6.3	16.7
1996	O	11.7	11.9	78.1	64.8	8.0	13.0
	Ş	1.8	0.7	77.5	63.0	8.9	11.4
	M			79.3	65.3	8.5	7.2
YILLIK ARTIŞLAR %							
1990		10.0	10.0	60.3	52.3	5.3	16.1
1991		3.1	2.6	66.0	55.3	6.8	-2.9
1992		4.6	2.9	70.1	62.1	4.9	1.9
1993		5.9	6.4	66.1	58.4	4.9	3.6
1994		-6.3	-8.6	105.2	108.6	-1.1	-14.2
1995		8.6	8.9	89.1	86.0	0.9	12.4
1996 ¹		10.4	11.0	80.9	72.0	4.7	17.7

¹Mart ayı itibariyle 12 aylık ortalama.

TABI.O 3. İMKB ENDEKSİ

1993 yılı sonu itibariyle TEFE
ile deflate edilmiş değerler.

		İMKB ENDEKSİ AY SONU DEĞERLERİ			İMKB ENDEKSİ AY SONU DEĞERLERİ		
		BİLEŞİK	MALİ	SANAYİ	BİLEŞİK	MALİ	SANAYİ
1995	O	25,229	21,063	28,293	9,988	8,339	11,201
	Ş	29,123	24,022	32,791	10,768	8,882	12,125
	M	39,837	33,668	44,491	13,958	11,796	15,588
	N	46,615	42,572	50,752	15,536	14,189	16,915
	M	47,371	43,719	51,387	15,498	14,303	16,812
	H	48,233	42,681	53,070	15,581	13,787	17,143
	T	51,944	42,396	58,618	16,410	13,394	18,518
	A	45,140	35,714	51,406	13,945	11,033	15,881
	E	41,708	32,013	47,905	12,316	9,453	14,146
	E	46,325	37,111	52,645	13,189	10,566	14,988
	K	39,114	30,734	44,672	10,756	8,451	12,284
	A	40,025	30,004	46,247	10,547	7,907	12,187
1996	O	49,490	37,757	56,920	11,885	9,068	13,670
	Ş	60,547	48,056	68,885	13,738	10,904	15,631
	M	67,045	59,793	73,615	14,214	12,677	15,607
YILLIK ARTIŞLAR %							
1995	O	25.5	20.9	27.2	-47.7	-49.6	-47.0
	Ş	94.1	88.5	96.1	-18.6	-20.9	-17.7
	M	182.8	230.1	169.2	20.3	40.5	14.5
	N	208.8	291.5	186.1	60.5	103.5	48.7
	M	221.2	284.8	202.7	77.8	113.1	67.6
	H	144.0	167.7	136.8	37.0	50.3	33.0
	T	138.8	128.5	142.1	34.3	28.5	36.2
	A	78.5	83.6	76.8	1.3	4.2	0.3
	E	55.5	57.4	54.6	-11.9	-10.8	-12.4
	E	86.1	103.9	81.3	8.0	18.3	5.2
	K	38.8	39.1	38.6	-17.8	-17.6	-17.9
	A	46.8	30.7	51.8	-11.3	-21.1	-8.4
1996	O	96.2	79.3	101.2	19.0	8.7	22.0
	Ş	107.9	100.1	110.1	27.6	22.8	28.9
	M	68.3	77.6	65.5	1.8	7.5	0.1
YIL SONU DEĞERLERİ							
1992		4,004	2,434	4,915	6,416	3,900	7,876
1993		20,683	19,190	22,288	20,683	19,190	22,288
1994		27,257	22,964	30,474	11,896	10,023	13,300
1995		40,025	30,004	46,247	10,547	7,906	12,187
YILLIK ARTIŞLAR %							
1992		-8.4	-27.5	-1.0	-43.2	-55.1	-38.7
1993		416.5	688.4	353.5	222.4	392.0	183.0
1994		31.8	19.7	36.7	-42.5	-47.8	-40.3
1995		46.8	30.7	51.8	-11.3	-21.1	-8.4
1996 ¹		68.3	77.6	65.5	1.8	7.5	0.1

¹Mart ayı sonu itibariyle.

TABLO 4. DÖVİZ KURLARI

1993 yılı ortalaması itibariyle
TEFE ile deflate edilmiş değerler

		TCMB DÖVİZ ALIŞ KURLARI AY ORTALAMA DEĞERLERİ			AY SONU DEĞERLERİ			TCMB DÖVİZ ALIŞ AY ORTALAMA DEĞ.	
		DLR	DM	DM / DLR	DLR	DM	DM / DLR	DLR	DM
1995	O	40,157	26,177	1.53	40,393	26,685	1.51	12,965	8,451
	Ş	40,977	27,243	1.50	41,270	28,199	1.46	12,356	8,214
	M	41,658	29,603	1.41	41,864	29,924	1.40	11,902	8,458
	N	42,200	30,544	1.38	42,346	30,797	1.38	11,469	8,301
	M	43,006	30,548	1.41	42,526	30,630	1.39	11,474	8,150
	H	43,077	30,752	1.40	43,888	31,450	1.40	11,347	8,101
	T	44,348	31,919	1.39	44,889	32,411	1.38	11,425	8,223
	A	46,502	32,304	1.44	47,747	32,540	1.47	11,715	8,138
	E	47,657	32,562	1.46	48,664	34,269	1.42	11,476	7,841
	E	49,874	35,242	1.42	50,803	36,069	1.41	11,579	8,182
	K	52,255	36,911	1.42	54,248	37,790	1.44	11,718	8,277
	A	56,587	39,267	1.44	61,054	42,600	1.43	12,160	8,438
1996	O	60,290	41,341	1.46	62,387	41,977	1.49	11,808	8,096
	Ş	63,850	43,439	1.47	65,514	44,996	1.46	11,814	8,038
	M	68,105	46,096	1.48	70,523	47,682	1.48	11,775	7,970
YILLIK ARTIŞLAR %									
1995	O	164.8	200.8	-12.0	134.8	168.2	-12.5	10.4	25.4
	Ş	131.4	167.4	-13.5	126.0	164.9	-14.7	-2.9	12.2
	M	102.4	143.6	-16.9	89.1	127.2	-16.8	-13.9	3.6
	N	31.2	61.4	-18.7	26.8	54.5	-18.0	-31.8	-16.1
	M	26.9	49.8	-15.3	34.0	58.9	-15.6	-29.7	-17.1
	H	36.0	58.4	-14.2	40.8	59.6	-11.7	-23.7	-11.1
	T	43.2	61.9	-11.5	45.0	64.5	-11.8	-19.4	-8.9
	A	46.9	59.6	-8.0	44.9	55.8	-7.0	-16.7	-9.4
	E	40.5	49.1	-5.8	43.0	55.9	-8.3	-20.4	-15.5
	E	43.0	53.7	-7.0	41.8	50.5	-5.8	-17.1	-10.8
	K	44.1	56.4	-7.9	49.3	62.7	-8.2	-14.7	-7.4
	A	51.3	65.2	-8.4	58.9	72.6	-7.9	-8.7	-0.2
1996	O	50.1	57.9	-4.9	54.5	57.3	-1.8	-8.9	-4.2
	Ş	55.8	59.5	-2.3	58.7	59.6	-0.5	-4.4	-2.2
	M	63.5	55.7	5.0	68.5	59.3	5.7	-1.1	-5.8
YIL ORTALAMASI									
1990		2,606	1,619	1.61	2,951	1,929	1.53	10,394	6,457
1991		4,167	2,508	1.66	5,075	3,340	1.52	10,699	6,439
1992		6,864	4,418	1.55	8,556	5,303	1.61	10,872	6,998
1993		10,971	6,626	1.66	14,458	8,348	1.73	10,971	6,626
1994		29,689	18,488	1.61	38,418	24,683	1.56	14,234	8,864
1995		45,691	31,923	1.43	61,054	42,600	1.43	11,776	8,227
YILLIK ARTIŞLAR %									
1990		23.0	43.5	-14.3	28.1	40.8	-9.0	-19.2	-5.8
1991		59.9	54.9	3.2	72.0	73.1	-0.7	2.9	-0.3
1992		64.7	76.2	-6.5	68.6	58.8	6.2	1.6	8.7
1993		59.8	50.0	6.6	69.0	57.4	7.3	0.9	-5.3
1994		170.6	179.0	-3.0	165.7	195.7	-10.1	29.7	33.8
1995		53.9	72.7	-10.9	58.9	72.6	-7.9	-17.3	-7.2
1996 ¹		45.1	57.4	-8.5	48.2	59.3	-7.9	-17.2	-9.3

¹Mart ayı itibariyle 12 aylık ortalama.

TABLO 5. PARA ARZI ve KREDİ

AY SONU DEĞERLERİ

(Trilyon TL)

PARA PİYASALARI					TCMB KREDİLERİ					
EMİSYON	M ₁	M ₂	REZERV PARA	KAMU	ÖZEL	TOPLAM	KREDİ STOKU	MEVDUAT	VADELİ MEVDUAT	
114.6	202.5	629.6	182.4	152.7	12.3	165.0	791.9	556.1	401.0	
140.8	243.2	720.7	212.9	151.9	12.3	164.2	802.0	621.7	447.3	
139.2	234.2	765.6	215.7	151.7	12.3	164.0	850.7	681.4	498.9	
159.8	281.5	856.9	249.1	189.5	12.3	201.8	942.1	740.8	542.3	
171.2	285.7	903.6	263.0	115.7	12.3	128.0	896.5	797.5	586.8	
185.1	314.3	979.8	286.4	106.6	12.3	118.9	951.5	852.5	626.2	
195.5	333.8	1,042.2	298.8	102.5	12.3	114.8	988.0	909.1	657.4	
207.8	366.0	1,115.6	317.9	115.7	11.8	127.6	1,053.4	967.0	705.5	
210.2	372.8	1,126.7	323.1	121.2	12.3	133.5	1,124.5	984.6	703.3	
209.7	364.6	1,102.5	319.9	127.5	12.2	139.7	1,186.6	974.3	688.4	
217.3	369.6	1,179.3	336.4	125.4	12.3	137.7	1,258.4	1,026.8	741.5	
223.9	396.0	1,270.4	343.5	193.9	12.2	206.1	1,568.0	1,119.8	796.5	
207.9	357.0	1,283.7	327.6	199.3	12.2	211.5	1,648.1	1,151.3	851.8	
274.3	463.9	1,445.2	399.1	250.1	12.2	262.3	1,727.6	1,278.5	917.0	
YILLIK ARTIŞLAR %										
95.2	85.5	128.1	85.1	49.7	-27.1	38.8	89.3	123.0	154.0	
118.9	115.5	149.8	105.2	15.9	-25.7	11.3	82.1	146.1	168.0	
110.6	111.8	168.7	101.1	14.7	-25.5	10.3	89.1	177.4	199.2	
100.5	120.6	159.9	95.8	37.5	-25.2	30.8	92.6	169.7	177.8	
93.6	103.2	131.1	82.9	-14.0	-31.4	-16.1	94.6	143.3	143.1	
102.3	105.3	108.8	94.0	-4.1	-18.9	-5.8	119.9	112.5	108.7	
91.3	85.7	87.4	75.3	-12.5	-17.8	-13.1	78.9	86.3	85.6	
85.0	91.0	102.6	77.4	10.8	-12.5	8.1	94.5	103.5	106.9	
78.0	81.4	100.1	75.5	2.0	-3.4	1.4	95.2	102.5	109.0	
79.5	73.8	97.4	76.4	-2.7	-2.7	-2.7	92.7	103.2	109.3	
87.4	80.2	101.0	88.1	-13.7	-1.7	-12.8	97.4	102.1	111.5	
86.3	65.7	97.7	84.9	30.9	-0.6	28.5	119.5	100.9	111.1	
81.4	76.3	103.9	79.6	30.5	-0.6	28.2	108.1	107.0	112.4	
94.8	90.8	100.5	87.5	64.6	-1.2	59.7	115.4	105.6	105.0	
YIL SONU DEĞERLERİ										
14.3	29.3	70.7	24.4	4.5	3.1	7.6	61.7	61.4	45.8	
20.7	42.1	113.6	36.1	17.0	4.6	21.6	106.6	100.2	77.0	
36.8	81.5	196.5	61.2	41.9	8.7	50.5	192.1	160.2	107.0	
63.1	132.3	292.0	101.7	82.9	17.7	100.6	387.1	251.2	151.2	
120.2	239.0	642.5	185.7	148.1	12.3	160.4	714.5	557.5	377.3	
223.9	396.0	1,270.4	343.5	193.9	12.2	206.1	1,568.0	1,119.8	796.5	
YILLIK ARTIŞLAR %										
72.9	44.0	43.8	43.4	16.5	10.8	14.1	80.2	39.9	68.6	
45.2	43.6	60.6	47.7	275.8	48.4	183.1	72.7	63.1	68.2	
77.9	93.5	73.0	69.7	146.1	87.6	133.6	80.2	60.0	39.1	
71.3	62.3	48.6	66.2	98.0	104.0	99.0	101.5	56.7	41.2	
90.5	80.6	120.0	82.6	78.7	-30.3	59.5	84.6	122.0	149.6	
86.3	65.7	97.7	84.9	30.9	-0.6	28.5	119.5	100.9	111.1	
94.8	90.8	100.5	87.5	64.6	-1.2	59.7	115.4	105.6	105.0	

¹Şubat ayı sonu itibariyle.

TABLO 6.a DIŞ TİCARET

(Milyon DLR)

İHRACAT					İTHALAT										
		TARIM	MADEN	SANAYİ	TOPLAM	YATIRIM	TÜKETİM	HAMMADDE	TOPLAM	KARŞILAM	DIŞ TİC.	DIŞ TİC.	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİC.
											ORANI	AÇIĞI	HACMİ	ENDEKSİ	ENDEKSİ
										%			1989 = 100	1989 = 100	
1995	O	191	21	1,338	1,550	461	277	1,358	2,097	73.9	547	3,647	110.2	99.9	110.3
	Ş	225	22	1,304	1,551	609	275	1,401	2,285	67.9	734	3,836	112.4	105.6	106.4
	M	184	29	1,448	1,660	504	308	1,664	2,476	67.0	816	4,137	117.3	109.9	106.7
	N	217	34	1,612	1,863	1,028	315	1,640	2,983	62.5	1,120	4,846	119.7	109.8	109.0
	M	122	26	1,354	1,502	722	289	1,573	2,584	58.1	1,082	4,086	119.0	114.6	103.8
	H	131	34	1,632	1,797	905	350	1,791	3,047	59.0	1,250	4,844	120.2	122.8	97.9
	T	107	43	1,640	1,790	772	355	1,754	2,881	62.1	1,091	4,671	119.2	116.6	102.2
	A	106	38	1,604	1,748	843	430	1,919	3,192	54.8	1,444	4,940	119.3	113.1	105.5
	E	184	34	1,532	1,750	780	384	1,903	3,066	57.1	1,316	4,816	117.6	113.3	103.8
	E	257	21	1,659	1,937	981	435	1,798	3,213	60.3	1,276	5,149	122.5	111.5	109.9
	K	285	50	1,724	2,059	1,052	486	2,036	3,574	57.6	1,515	5,633	120.0	103.5	115.9
	A	304	54	2,039	2,397	1,828	516	1,975	4,319	55.5	1,922	6,715			
YILLIK ARTIŞLAR %															
1995	O	-24.9	55.6	27.5	17.7	-30.6	-8.1	14.3	-2.7	20.9	-34.7	5.0	4.7	11.6	-6.2
	Ş	3.1	24.4	41.6	34.1	27.9	18.0	34.3	30.4	2.8	23.2	31.9	7.3	19.9	-10.5
	M	-24.9	23.9	37.6	25.8	-20.2	22.6	49.4	24.0	1.4	20.7	24.7	10.5	23.6	-10.7
	N	29.8	68.3	55.6	52.3	84.0	59.1	69.4	72.9	-11.9	123.3	64.4	18.0	22.8	-3.9
	M	-9.5	70.6	26.5	23.1	63.1	105.5	81.8	78.4	-31.0	375.0	53.1	18.4	22.7	-3.5
	H	-4.5	46.3	34.0	30.3	27.8	93.5	101.3	71.3	-23.9	212.1	53.4	13.7	30.5	-12.9
	T	-25.7	116.2	15.9	13.4	63.9	103.9	82.6	79.4	-36.8	3957.2	46.7	13.7	21.0	-6.0
	A	-27.7	44.3	19.3	15.2	40.4	95.8	79.3	68.8	-31.8	287.5	44.9	17.8	19.7	-1.6
	E	-20.4	24.2	4.8	1.7	78.5	59.9	52.1	59.1	-36.0	534.4	32.0	16.6	17.7	-0.9
	E	6.7	-9.8	17.9	15.9	83.8	88.4	38.8	56.0	-25.7	228.3	38.0	17.9	16.6	1.1
	K	19.4	65.2	24.1	24.2	93.4	69.2	44.1	59.3	-22.0	158.6	44.4	14.5	-2.5	17.5
	A	-0.4	68.8	3.6	4.0	116.1	58.7	28.7	59.7	-34.9	381.0	34.0			
YILLIK TOPLAMLAR															
1990		2,347	327	10,285	12,959	5,919	2,939	13,444	22,302	58.1	9,343	35,261	110.2	105.3	104.7
1991		2,683	286	10,625	13,594	6,154	2,829	12,064	21,047	64.6	7,453	34,641	109.2	102.0	107.1
1992		2,204	264	12,251	14,719	6,866	2,936	13,068	22,870	64.4	8,151	37,589	110.7	100.1	110.6
1993		2,365	239	12,744	15,348	9,565	4,117	15,747	29,429	52.2	14,081	44,777	107.6	93.9	114.6
1994		2,470	272	15,363	18,106	6,895	2,780	13,596	23,270	77.8	5,164	41,376	103.7	97.4	106.4
1995		2,314	406	18,916	21,636	10,488	4,414	20,807	35,709	60.6	14,073	57,345	116.8	110.0	106.2
YILLIK ARTIŞLAR %															
1990		10.4	-20.8	13.2	11.5	53.9	111.6	27.3	41.2	-21.1	124.2	28.6	10.2	5.3	4.7
1991		14.3	-12.5	3.3	4.9	4.0	-3.7	-10.3	-5.6	11.2	-20.2	-1.8	-0.9	-3.1	2.3
1992		-17.9	-7.7	15.3	8.3	11.6	3.8	8.3	8.7	-0.4	9.4	8.5	1.4	-1.9	3.3
1993		7.3	-9.5	4.0	4.3	39.3	40.2	20.5	28.7	-19.0	72.8	19.1	-2.8	-6.2	3.6
1994		4.4	13.9	20.6	18.0	-27.9	-32.5	-13.7	-20.9	49.2	-63.3	-7.6	-3.7	3.7	-7.1
1995		-6.3	49.0	23.1	19.5	52.1	58.8	53.0	53.5	-22.1	172.5	38.6	12.7	13.0	-0.2

Birikimli değerler.

Milyon DLR

	DIŞ TİCARET DENGESİ ¹	TURİZM	DIŞ BORÇ FAİZİ	İŞÇİ DÖVİZLERİ	CARİ İŞLEMLER DENGESİ ²	DOĞRUDAN YATIRIMLAR	PORTFÖY YATIRIMLARI	DIŞ BORÇ ANA PARA ÖDEMELERİ	SERMAYE HAREKETLERİ			TOPLAM ²
									DIĞER UZUN VADELİ	KISA VADELİ		
1995 O	-0.442	0.162	-0.214	0.224	0.604	0.020	0.024	-0.415	-0.093	0.830		0.781
Ş	-1.060	0.312	-0.539	0.490	0.582	0.070	0.001	-0.750	-0.112	2.055		2.014
M	-1.799	0.492	-0.914	0.747	0.440	0.108	-0.510	-1.331	-0.371	2.545		1.772
N	-2.747	0.781	-1.211	0.984	0.203	0.123	-0.201	-1.723	0.128	3.005		3.055
M	-3.770	1.200	-1.670	1.255	-0.020	0.177	-0.673	-2.185	0.007	3.492		3.003
H	-4.954	1.723	-2.132	1.644	-0.041	0.206	-0.588	-2.711	0.007	4.067		3.692
T	-6.044	2.369	-2.486	2.031	0.006	0.251	0.250	-3.216	-0.075	4.032		4.458
A	-7.668	3.174	-2.827	2.358	-0.260	0.255	0.676	-3.703	0.064	4.592		5.587
E	-8.933	3.955	-3.139	2.667	-0.011	0.271	1.015	-4.358	-0.140	4.625		5.771
E	-10.121	4.516	-3.534	2.949	-0.070	0.275	1.258	-4.796	-0.226	4.613		5.920
K	-11.500	4.782	-3.916	3.163	-0.958	0.458	1.030	-5.161	-0.318	4.205		5.375
A	-13.212	4.957	-4.303	6.377	3.327	0.098	4.496	-2.339	0.772	1.724		4.126
YIL SONU DEĞERLERİ												
1990	-9.555	3.225	-3.264	3.246	-2.625	0.700	0.547	-3.938	-0.210	3.000		4.037
1991	-7.340	2.654	-3.430	2.819	0.258	0.783	0.648	-4.095	-0.808	-3.020		-2.397
1992	-8.190	3.639	-3.217	3.008	-0.942	0.779	2.411	-4.871	-0.938	1.396		3.648
1993	-14.160	3.959	-3.574	2.919	-6.433	0.622	3.917	-4.412	1.370	3.054		8.963
1994	-4.216	4.321	-3.923	2.627	2.631	0.559	1.158	-5.448	-0.784	-5.127		-4.194
1995	-13.212	4.957	-4.303	6.377	3.327	0.098	4.496	-2.339	0.772	1.724		4.126

¹ Transit ticaret, altın ithalatı ve ithalatta navlun ve sigorta ödemeleri dahil.² Yabancı sermaye ve portföy yatırımları dahil.

TABLO 7. KONSOLİDE BUTÇE

(Trilyon TL)

		HARCAMALAR				GELİRLER					EMANET	NAKİT	FİNANSMAN				
		CARİ	YATIRIM	TRANSFER	TOPLAM	VERGİ	VERGİ DIŞI	DİĞER	TOPLAM	DENGE	ve AVANS	DENGESİ	BORÇLANMA				
													İÇ	DİŞ	KVADE	DİĞER	
1995	1	35.0	0.1	41.8	76.8	63.1	16.7	2.5	82.3	5.5	-24.4	-18.9	18.9	-1.0	-11.2	47.0	-15.9
	2	33.1	1.0	89.8	123.9	61.3	17.8	3.0	82.1	-41.9	11.2	-30.7	30.7	-0.0	-8.6	43.7	-4.3
	3	35.3	4.1	69.6	109.0	68.0	21.2	2.2	91.4	-17.6	-7.0	-24.7	24.7	43.7	-21.0	0.3	1.6
	4	48.6	5.6	106.6	160.8	66.3	17.0	3.1	86.5	-74.4	7.8	-66.5	66.5	52.9	1.9	-4.4	16.1
	5	47.7	7.3	66.7	121.8	112.0	20.3	2.5	134.7	12.9	-7.2	5.8	(5.8)	-12.8	-23.5	33.3	-2.9
	6	50.0	5.7	47.9	103.7	83.2	21.0	1.7	106.0	2.3	9.8	12.1	(12.1)	-10.2	-13.6	24.0	-12.3
	7	50.5	10.6	52.4	113.5	95.6	26.4	1.3	123.3	9.7	5.2	14.9	(14.9)	12.3	-14.2	6.3	-19.3
	8	49.8	9.7	71.0	130.4	94.9	27.5	2.0	124.4	-6.0	-34.5	-40.5	40.5	28.3	-16.0	5.3	22.9
	9	51.0	9.4	37.9	98.3	96.2	22.8	3.0	122.0	23.7	-33.6	-9.9	9.9	-5.6	26.4	-3.8	-7.1
	10	59.9	9.6	30.8	100.3	118.7	34.9	2.2	155.8	55.5	-48.2	7.3	(7.3)	-3.8	-15.0	32.0	-20.5
	11	72.4	11.3	187.7	271.4	111.9	31.4	4.3	147.6	-123.8	101.8	-22.0	22.0	-14.2	-14.7	30.5	20.4
	12	112.3	27.9	170.5	310.7	114.1	32.5	1.6	148.1	-162.6	41.4	-121.2	121.2	-3.9	28.0	77.9	19.2

YILLIK TOPLAMLAR

1990	33.5	10.1	25.0	68.5	45.4	8.0	3.1	56.6	-12.0	-0.4	-12.4	12.4	7.9	0.0	2.3	2.1
1991	60.4	17.1	52.7	130.3	78.6	8.7	9.4	96.7	-33.5	0.1	-33.4	33.4	2.3	1.9	23.5	5.7
1992	114.2	29.2	78.2	221.7	141.6	29.5	3.1	174.2	-47.4	-12.0	-59.4	59.4	15.4	4.0	41.4	-1.4
1993	205.4	57.6	227.4	490.4	264.3	85.0	8.1	357.3	-133.1	7.8	-120.9	120.9	30.1	20.3	75.3	-0.3
1994	346.3	76.8	476.3	899.4	588.1	155.0	10.3	753.4	-145.9	0.3	-145.7	145.7	70.3	68.5	296.1	-11.5
1995	645.5	102.4	972.8	1,720.6	1,085.4	289.4	29.3	1,404.1	-316.6	22.3	-294.3	294.3	85.7	-81.2	291.9	-2.1

1995 SABİT FİYATLARIYLA

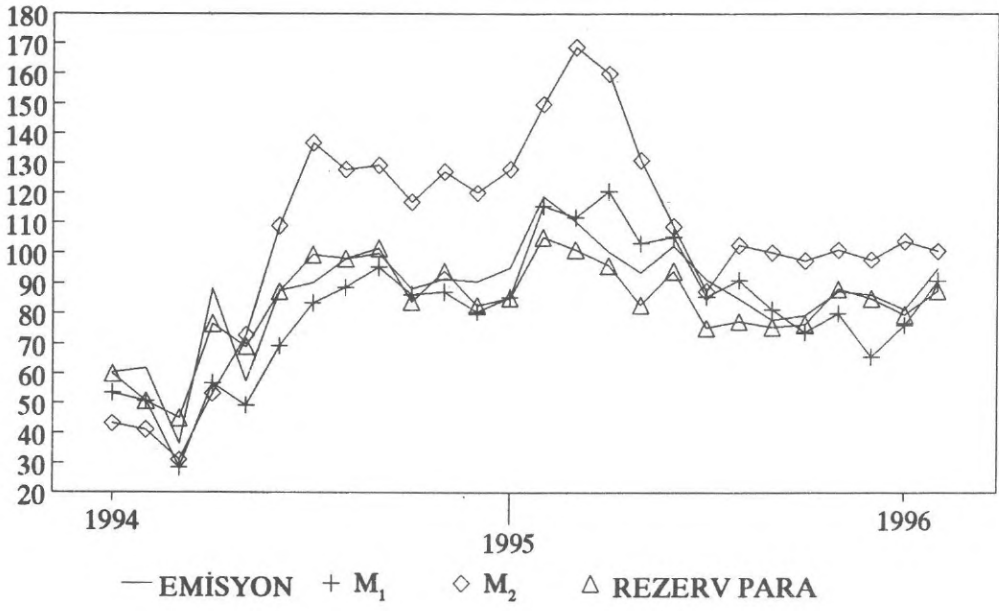
1990	517.7	155.6	387.2	1,060.5	702.6	124.3	48.6	875.5	-185.0	-6.3	-191.2	191.2	122.9	0.6	35.0	32.6
1991	601.7	170.8	525.1	1,297.7	783.4	86.9	93.5	963.8	-333.9	0.9	-333.0	333.0	22.7	19.1	234.2	57.0
1992	702.0	179.7	480.6	1,362.3	870.3	181.6	18.9	1,070.8	-291.5	-73.8	-365.3	365.3	94.7	24.8	254.3	-8.5
1993	797.2	223.4	882.4	1,903.0	1,025.4	329.7	31.4	1,386.5	-516.5	30.1	-469.2	469.2	116.9	78.8	292.0	-1.3
1994	644.2	142.8	886.0	1,673.1	1,094.0	288.4	19.2	1,401.6	-271.5	0.5	-271.0	271.0	130.8	127.5	550.8	-21.5
1995	645.5	102.4	972.8	1,720.6	1,085.4	289.4	29.3	1,404.1	-316.6	22.3	-294.3	294.3	85.7	-81.2	291.9	-2.1

REEL ARTIŞLAR %

1990	31.8	13.5	0.2	15.8	16.7	16.0	61.9	18.4	4.6	-58.5	-0.3	-0.4	-12.8		2.3	24.6
1991	16.2	9.8	35.6	22.4	11.5	-30.1	92.2	10.1	80.5		74.1	74.2	-81.5	2,916.1	568.7	74.6
1992	16.7	5.2	-8.5	5.0	11.1	108.9	-79.7	11.1	-12.7		9.7	9.7	317.1	29.7	8.6	
1993	13.6	24.3	83.6	39.7	17.8	81.6	65.7	29.5	77.2		28.4	28.4	23.5	217.5	14.8	-84.2
1994	-19.2	-36.1	0.4	-12.1	6.7	-12.5	-38.9	1.1	-47.4	-98.4	-42.2	-42.2	11.9	61.7	88.6	1,503.5
1995	0.2	-28.3	9.8	2.8	-0.8	0.3	52.8	0.2	16.6	4,605.7	8.6	8.6	-34.5		-47.0	-90.2

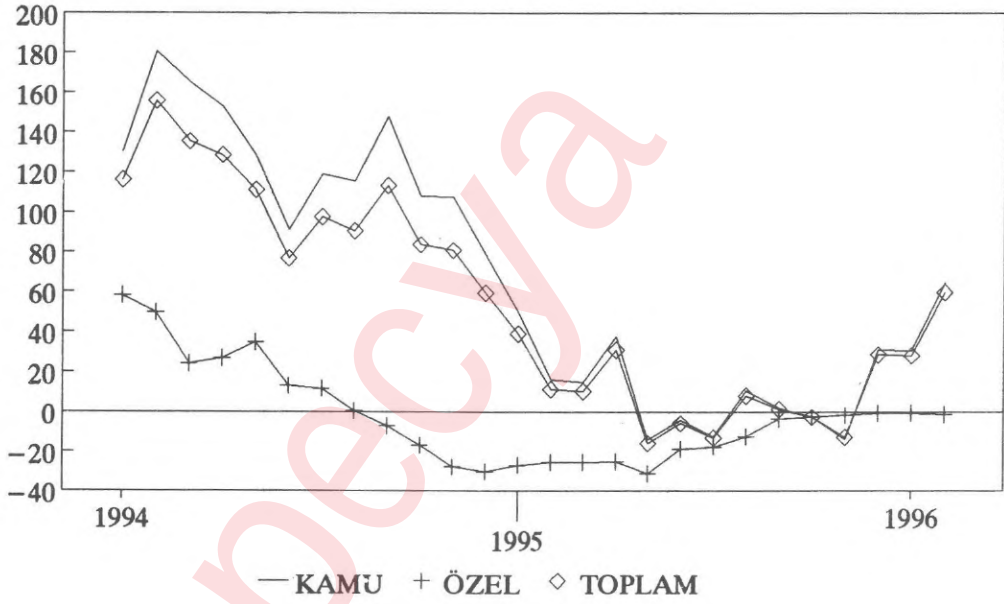
PARA ARZI

Aylar itibariyle yıllık artışlar %

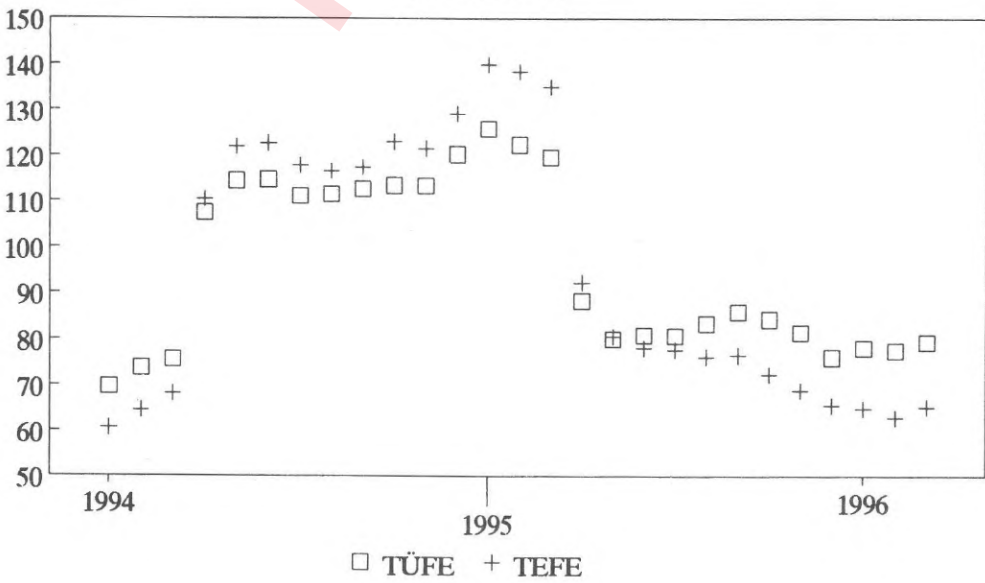
TCMB KREDİLERİ

Aylar itibariyle yıllık artışlar %

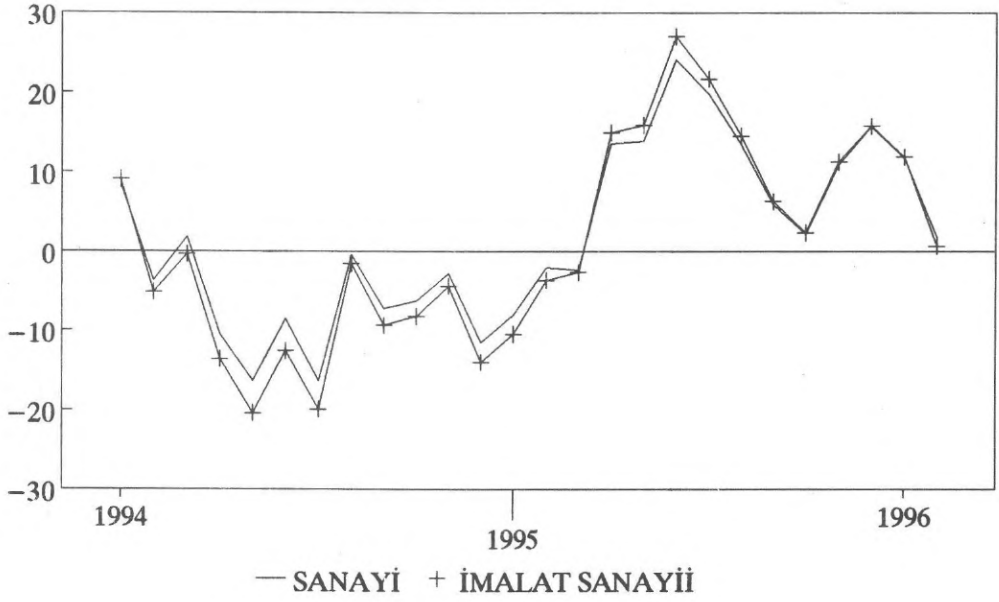
ENFLASYON

Aylar itibariyle yıllık artışlar %

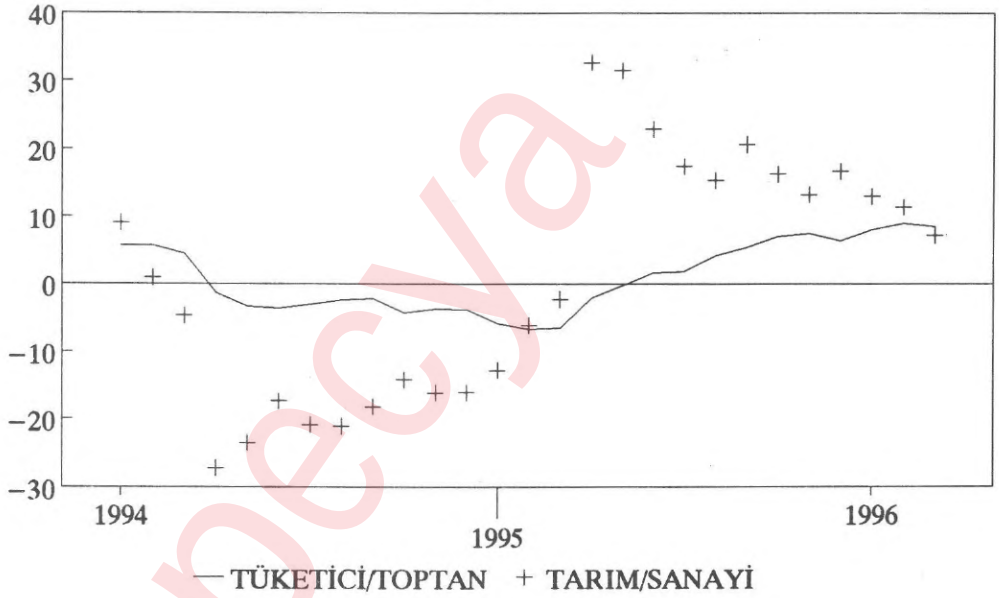
ÜRETİM ENDEKSİ

Aylar itibariyle yıllık artışlar %

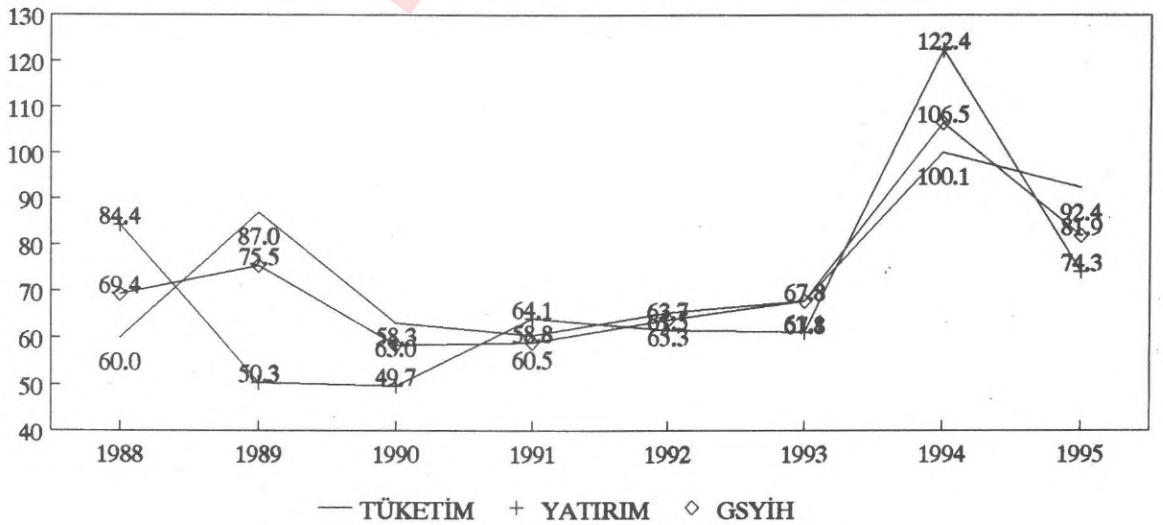

İÇ TİCARET HADLERİ

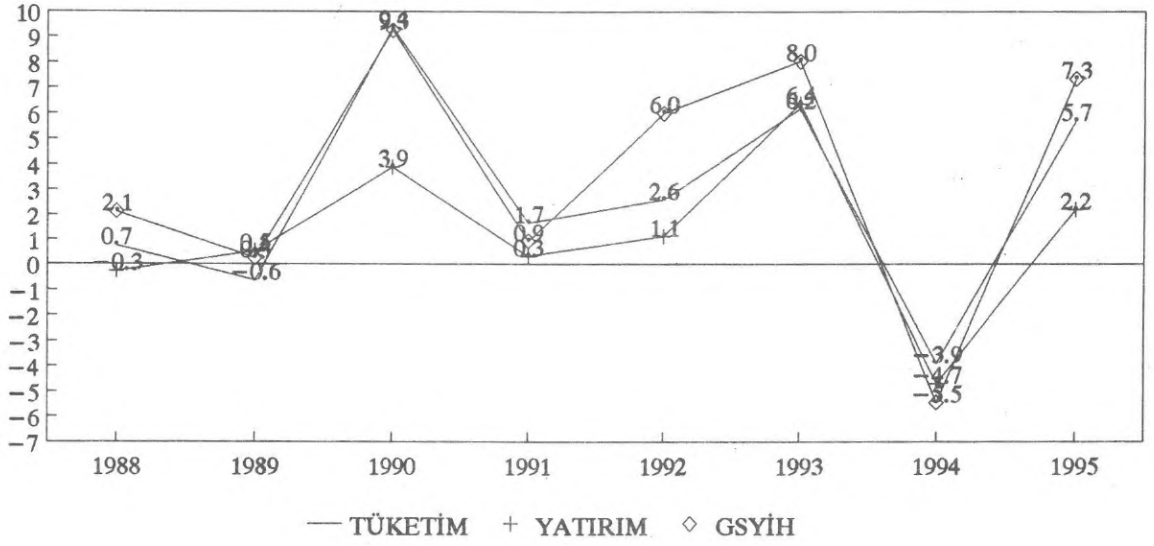
Aylar itibariyle yıllık artışlar %

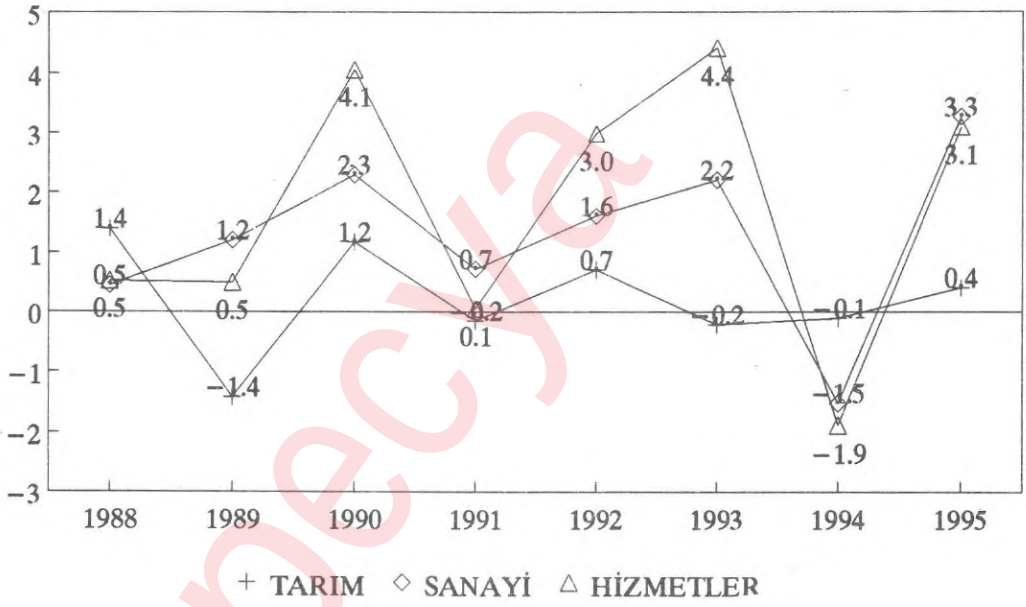
GSYİH DEFLATÖRLERİ %

BÜYÜMEYE KATKILAR %

BÜYÜMEYE KATKILAR %

DIŞ TİCARET

